

Vakblad voor public folklore & public history

Levend

Jaargang 7
nummer 1 2010
www.volkscultuur.nl

Erfgoed

Themanummer Immaterieel Erfgoed

Inhoud

3 Themanummer Immaterieel erfgoed

4 Rieks Smeets
Twee nieuwe UNESCO erfgoedlijsten
De Conventie van het immaterieel erfgoed

11 Riet de Leeuw
Op weg naar ratificatie
De UNESCO Conventie en de Nederlandse overheid

18 Dries Van Den Broucke
Eerst kiezen voor zichtbaarheid
Naar een beleid voor immaterieel erfgoed in Vlaanderen

24 Albert van der Zeijden
Betrokkenheid organiseren van onderop
De centrale rol van 'communities' in de Immaterieel Erfgoed Conventie

28 John Helsloot
'Wie wil er nu niet als redder van Sinterklaas te boek staan?'
Gemeenten en de intocht van Sinterklaas

35 Ode De Zutter
Het Soete Land van Waes
Lokaal immaterieel erfgoed in Vlaanderen

41 Peter Jan Margry
SIEF, ICH, UNESCO en het curieuze NGO-wezen
De UNESCO bijeenkomst in Abu Dhabi

47 Jaap Kerkhoven
Immaterieel erfgoed, wetenschappelijke belangen,
kromme tenen
Besprekingsartikel van de bundel Intangible heritage

52 Vincent Wintermans
Immaterieel Erfgoed op de UNESCO-website
Een praktische handreiking

Immaterieel erfgoed

De Conventie over het immaterieel erfgoed is één van de grote succesnummers van UNESCO. Pas in 2003 aangenomen, hebben nu al 121 landen de Conventie geratificeerd. Oorspronkelijk opgezet als een initiatief vanuit de landen van het zuidelijk halfrond, vindt het nieuwe, toch enigszins abstracte begrip 'immaterieel erfgoed' ook in het noorden ingang. De term vraagt aandacht voor de 'zachte' kant van het erfgoed en geef ook nieuw elan aan wat vroeger onder de naam volkscultuur bekend stond.

Ratificatie door Nederland

Eind vorig jaar gaf minister Plasterk aan dat ook Nederland van plan is de conventie te ratificeren. Deze aangekondigde ratificering vormt de aanleiding voor dit themanummer van *Levend Erfgoed*, dat vooral zal gaan over de beleidsmatige aspecten.

Twee zaken staan centraal: 1. de verplichting om lijsten aan te leggen om het immaterieel erfgoed te identificeren en in kaart te brengen en 2. de verplichting om daarbij een centrale rol toe te kennen aan de lokale gemeenschappen.

Beleid

In deze aflevering zijn het met name mensen met een beleidsachtergrond die aan het woord komen. Het grote inleidende artikel is van Rieks Smeets, de Nederlander die lange tijd leiding gaf aan het hoofdkwartier van de sectie immaterieel erfgoed van UNESCO in Parijs. Hij gaat in op de lijsten en op de discussies die daarover binnen UNESCO gevoerd zijn. Riet de Leeuw en Dries Van Den Broucke behandelen de visie van respectievelijk de Nederlandse en de Vlaamse overheid. Vervolgens wordt toegespitst op de lokale en de regionale gemeenschappen die, zoals Albert van der Zeijden laat zien, zo zeer centraal staan in de UNESCO conventie. Maar wat zijn dat eigenlijk, *communities*? En hoe kunnen ze bij het beheer en de promotie van immaterieel erfgoed betrokken worden? Door *communities* te definiëren als gemeenschappen van betrokkenen (*stakeholders*) wordt het beheer van immaterieel erfgoed omschreven als een onderhandelingsproces waarbij vele belanghebbenden zijn betrokken. Voor erfgoedinstellingen is er de rol van *cultural brokerage*, als culturele makelaars moeten zij het hele proces zien te *managen*.

Het lokale niveau

Enkele van de *stakeholders* komen aan bod in het artikel van Meertens medewerker John Helsloot, die heeft onderzocht hoe in het spanningsveld tussen commercie en cultuur de intochten van sinterklaas vorm krijgen. Dat in het samenbrengen van de verschillende partijen een centrale, coördinerende rol kan zijn weggelegd voor plaatselijke en regionale erfgoedinstellingen blijkt uit het artikel van Ode De Zutter, van de Vlaamse erfgoedcel Waasland. Tot op zekere hoogte zijn de Vlaamse erfgoedcellen te vergelijken met de provinciale erfgoedhuizen in Nederland, die meer en meer ook de volkscultuur en het immateriële erfgoed beginnen te ontdekken. Enkele provinciale erfgoedhuizen hebben al consultants volkscultuur aangesteld.

Hoe pakken we het aan?

Ook op nationaal niveau dient één en ander gestructureerd te worden. De rol van deskundigen is daarbij onmisbaar. Bijvoorbeeld onderzocht moet worden volgens welke methode de Nederlandse inventaris van het immateriële erfgoed zal worden samengesteld. Veel ligt daarbij nog open, waarbij het interessant is om kennis te nemen van buitenlandse voorbeelden. Moeten we het voorbeeld van Canada als uitgangspunt nemen, waar een ambitieus interactief webportaal voor immaterieel erfgoed is ontwikkeld? Of is het beter om eerst te starten met een concreet afgebakend gebied, om te kijken wat zoal de mogelijkheden zijn en waar de knelpunten liggen, zoals men in Estland heeft gedaan? Nederland zal een eigen beleid moeten zien te ontwikkelen, met ruimte voor dynamiek en voor een actieve inbreng van de bevolking zelf. Om dit alles beter in kaart te brengen hebben Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Meertens Instituut besloten een gezamenlijke *pilot* te ontwikkelen om van hieruit goede keuzes te kunnen maken voor een goed onderbouwde aanpak die past bij de Nederlandse visies en omstandigheden. De eerste stappen zijn gezet!

Albert van der Zeijden, *hoofdredacteur*

Twee nieuwe UNESCO erfgoedlijsten

**De Conventie van het
immaterieel erfgoed**

Lijsten en registers zijn praktische en handige hulpmiddelen om aandacht te vragen ook voor immaterieel erfgoed. UNESCO heeft twee lijsten ingesteld: een representatieve lijst en een lijst van immaterieel erfgoed dat dringend bescherming behoeft. Hoe is UNESCO tot dit systeem gekomen? En waarom zijn de lijsten vooral populair in Azië en Europa en veel minder in Afrika? Verslag van een insider.

Levend
Erfgoed
01 2010

4

Sinds de inwerkingtreding van het UNESCO Verdrag ter Bescherming van het Immateriële Erfgoed van de Mensheid, in 2006, heeft UNESCO er twee lijsten bij: de Representatieve Lijst van het Immateriële Culturele Erfgoed van de Mensheid en de Lijst van Immaterieel Cultureel Erfgoed dat Dringend Bescherming Behoeft, oftewel de *Representatieve Lijst* en de *Urgentielijst*. Deze twee lijsten zijn operationeel sinds juni 2008, toen Operationele Richtlijnen voor de uitvoering van het Verdrag zijn aangenomen.

De uitvoering van het Verdrag ligt in handen van het Intergouvernementele Comité voor de Bescherming van het Immateriële Culturele Erfgoed (IE) dat verantwoording aflegt aan de Algemene Assemblee van Lidstaten, het opperste orgaan van het Verdrag dat bestaat uit alle landen die zijn toegetreden.

Deze bijdrage gaat in op de voor- en ontstaansgeschiedenis van deze lijsten, op hun plaats in het UNESCO Verdrag, op de procedures die zijn uitgewerkt in de Operationele Richtlijnen voor de indiening, beoordeling en inschrijving van 'elementen' en op de nog prille praktijk van een en ander.

Immaterieel erfgoed wint terrein

Sinds zijn oprichting heeft UNESCO programma's gekend die zich richtten op de bestudering en documen-

tatie van verschijnselen die uiteindelijk samengenomen zouden worden onder het begrip 'immaterieel (cultureel) erfgoed', of ook wel 'levend erfgoed'. Voorbeelden zijn het programma *Study of Cultures*, dat Afrika als zwaartepunt had en dat in de jaren zestig hoogtij vierde, en de destijds baanbrekende collectie 'Traditionele muziek van de wereld'. Toen UNESCO rond 2004 stopte met die collectie waren er in totaal zo'n 130 titels verschenen. Ook zijn er door de hele geschiedenis van UNESCO heen programma's geweest die zich richtten op het behoud en gebruik van inheemse talen. De daarbij opgedane ervaringen en inzichten hebben nooit geleid tot een internationale juridische tekst. Daarvoor is het aantal landen dat alleen lippendienst bewijst aan talige diversiteit te groot.

Direct na 1972, het jaar van de aanvaarding van het Werelderfgoedverdrag, begon binnen UNESCO de discussie over de erkenning en de mogelijke bescherming van andere, minder tastbare vormen van erfgoed, die doorgaans bedreigd zijn in hun voortbestaan. Het eerste voorstel om ook voor levend erfgoed richtinggevend uitspraken te doen kwam van Bolivia en langzaam aan sloten steeds meer landen – vooral uit de niet-westerse hoek – zich bij het Boliviaanse standpunt aan. In 2003, uiteindelijk, keurde de Algemene Conferentie van UNESCO het IE Verdrag goed. De laatste etappes van de voorbereiding daarvan werden getrokken en gefinan-

Immaterieel erfgoed is vaak ritueel in actie, ogenschijnlijk vluchtig, altijd dynamisch. Drakenbootfestival in China. Foto: Wu Zhijian, UNESCO fotobank

cierd door Japan – Japan en Korea hebben vanaf de vroege vijftiger jaren veel aandacht besteed aan hun immateriële erfgoed, zowel in de vorm van programma's als wetgeving. UNESCO had van 2001 tot 2009 een Japanse Directeur-generaal en de IEsectie van UNESCO had tot 2003 een Japanse directeur.

Mondiacult, een wereldconferentie over culturele politiek die in 1982 in Mexico gehouden werd, ruimde in zijn gedachtenwisselingen over cultuur en erfgoed een stevige plaats in voor het immateriële. In de definitie van 'cultuur' die toen is uitgewerkt, wordt ook melding gemaakt van leefvormen, waardesystemen, tradities en overtuigingen. Toen er binnen UNESCO gedacht werd aan de bescherming van wat later immaterieel erfgoed zou heten, werd er aanvankelijk vooral aandacht geschonken aan juridische bescherming. Jarenlang hebben UNESCO en WIPO (de *World Intellectual Property Organisation*) samen de mogelijkheden bestudeerd, maar hun samenwerking heeft geen bindende tekst gebaard. In 1989 aanvaardden de lidstaten van UNESCO een *Aanbeveling omtrent de bescherming van traditionele cultuur en folklore*, een internationale juridische tekst die weinig effect heeft gehad. Een aanbeveling heeft geen dwingend karakter maar erger was dat de tekst achter liep bij zijn tijd: hij ging meer over documenteren en archiveren dan over beschermen. Verder werden de dragers van de praktijken en tradities die beschermd zou-

den kunnen worden, niet als serieus te nemen partners voorgesteld. Het was een ouderwetse tekst, geïnspireerd door onderzoekers en geschreven voor onderzoekers. Het zou nog even duren voor de lidstaten van UNESCO besloten dat de tijd rijp was voor een nieuwe normstellende internationale tekst, liefst met een bindend karakter. Dat had meer dan één oorzaak. Veel landen, vooral uit het Noorden, zagen de noodzaak van een nieuwe en meer bindende tekst niet in. Het merendeel van de erfgoedspecialisten in de wereld, en dus ook in UNESCO delegaties, had moeite te accepteren dat erfgoedpolitiek en planning ook andere vormen van erfgoed dan materiële of natuurlijke zouden kunnen of moeten omvatten. Lobbies en adviesorganisaties rond het Werelderfgoedcentrum, dat functioneert als het secretariaat van het Werelderfgoedverdrag, meenden dat er geen apart verdrag voor immaterieel erfgoed nodig was, en maakten zich sterk voor die mening. Het is dienstig hier te vermelden dat tijdens de voorbereiding van de tekst van het IE verdrag vooral landen uit het zuiden veel kritiek uitten op het werelderfgoedstelsel.

Levende Schatten en – vooral – Meesterwerken

UNESCO zelf, ondersteund door Oost-Azië, zat ondertussen niet stil. In 1992 werd een sectie opgericht die zich speciaal ging bezighouden met immaterieel erfgoed, dat vanaf 1984 – binnen UNESCO – eerst onder de

naam niet-fysiek erfgoed door het leven was gegaan. In 1993 startte UNESCO het zogenaamde *Levende Menselijke Schatten* (*Living Human Treasures*) programma dat landen helpt met het opzetten van programma's die ervaren beoefenaren van IE erkennen, en doorgaans ook stimuleren hun kennis en vaardigheden aan leerlingen over te dragen. Dit programma werd begonnen op voorstel van Zuid-Korea dat ook een Wereldlijst van Levende Menselijke Schatten voorstelde; dat voorstel heeft het niet gehaald.

In 1997-8 besloot UNESCO, dat wil zeggen: de lidstaten van UNESCO, tot de instelling van het Meesterwerken-programma, een eerste vingeroefening voor het identificeren en beschermen van IE elementen. Het programma, voluit *Uitroeping van Meesterwerken van het Orale en Immateriële Erfgoed van de Mensheid*, voorzag in de erkenning en promotie van IE elementen van uitzonderlijke waarde. Alle lidstaten van UNESCO konden voordrachten indienen en een jury, benoemd door de Directeur-generaal van UNESCO, deed bindende aanbevelingen.

In totaal zijn 90 elementen erkend als 'Meesterwerk': 19 in 2001, 28 in 2003 en nog eens 43 in 2005. Met de inwerkingtreding in 2006 van het IE Verdrag is een einde gekomen aan het uitroepen van Meesterwerken. Dat was zo geregeld in Artikel 31 van het Verdrag, dat ook voorschreef dat de Meesterwerken moesten worden opgenomen in de Representatieve Lijst, de etalage van het Verdrag. Dat is inmiddels gebeurd.

Het Meesterwerkprogramma was deels geënt op de werelderfgoedpraktijk waarbinnen elementen van uitzonderlijke (en universele) waarde worden ingeschreven: wilde een element worden erkend als Meesterwerk, dan moest aangetoond worden dat het ging om een 'meesterwerk van het creatieve genie van de mensheid' dat 'een unieke getuigenis was van een levende culturele traditie' en zich onderscheidde door 'uitzonderlijke vaardigheden of technische eigenschappen'. Het programma was modern – moderner dan de Aanbeveling van 1989 – in zijn kijk op de betrokken gemeenschappen: de voor te dragen elementen dienden geworteld te zijn in de culturele traditie of geschiedenis van de betrokken gemeenschap en cruciaal te zijn voor de culturele identiteit daarvan. Plannen voor de bescherming van voorgedragen elementen dienden met de medewerking van – alweer – de betrokken gemeenschappen te zijn uitgewerkt. De laatste vereiste was dat aangetoond werd dat het voorgedragen element in zijn voortbestaan bedreigd was.

Op de website van UNESCO zijn de elementen die tot Meesterwerk zijn uitgeroepen, niet langer gepresenteerd op een aparte lijst. U vindt ze desgewenst op de

webpagina van de lijsten van het Verdrag: alle inschrijvingen voorzien van het jaartal 2008 betreffen voormalige Meesterwerken. Conform Artikel 31 van het IE Verdrag zijn alle Meesterwerken, ook die van landen die het Verdrag niet geratificeerd hebben, opgenomen in de Representatieve Lijst. De reguliere inschrijvingen op de twee lijsten zijn begonnen in 2009.

De voorbereiding van het Verdrag

In 1999 heeft de Algemene Conferentie van UNESCO de Directeur-generaal van de organisatie gevraagd de wenselijkheid te onderzoeken van een nieuw juridisch instrument dat de bescherming van immaterieel erfgoed als oogmerk zou hebben. Tijdens de volgende Algemene Conferentie, die van 2001, werd besloten tot de ontwikkeling van zo'n instrument, dat liefst het karakter van een verdrag zou moeten hebben. Dat besluit was niet unaniem: elf West-Europese landen (waaronder Nederland) en zes landen uit Latijns- en Midden-Amerika vonden dat het te vroeg was voor een dergelijke beslissing.

Lijsten blijken in de praktijk efficiënte middelen om aandacht te vragen voor immaterieel erfgoed.

UNESCO ging direct aan de slag: eerst werd een vijftal voorbereidende bijeenkomsten georganiseerd waarvoor deskundigen uit de hele wereld werden uitgenodigd.

De wereld werd bij de les gehouden tijdens de Derde Rondetafelbijeenkomst van de Ministers van Cultuur (september 2002, Istanbul), die werd georganiseerd door Turkije en UNESCO. De bijeenkomst was gewijd aan de bescherming van IE in het licht van zijn belang voor culturele diversiteit.

Daarna begon het echte werk: tussen september 2002 en juni 2003 vervaardigde een Intergouvernementele Vergadering in drie sessies (september 2002, februari 2003 en juni 2003) en één 'intersessie' (april 2003) de versie van het Verdrag die uiteindelijk in oktober 2003 zou worden goedgekeurd.

De bijeenkomsten, die alle in Parijs gehouden werden, werden grotendeels gefinancierd door Japan, dat alleen al voor de organisatie van de Intergouvernementele Vergadering en de intersessie een klein miljoen dollar op tafel legde. Deelname stond open voor alle lidstaten van UNESCO. Ongeveer 130 landen hebben in totaal *acte de présence* gegeven en vele tientallen waarnemers vertegenwoordigden NGO's en andere organisaties. De vervaardiging van de tekst van het Verdrag heeft minstens 30.000 uren gekost. Druk van de kant van een aantal landen en van de Directeur-generaal van UNESCO heeft ertoe geleid dat het Verdrag al in 2003 aan de Algemene Conferentie kon worden aangeboden; oorspronkelijk was voorzien dat dat in 2005 zou gebeuren. Onderhand zijn 121 landen tot het Verdrag toegetreden, waaronder twee van de acht die zich in 2003 bij de stemming over de goedkeuring van het Verdrag onthouden hadden; dat zijn Denemarken en Zwitserland.

De lijsten in het Verdrag

Het Verdrag introduceert in zijn vierde sectie, getiteld 'Bescherming van IE op het internationale niveau', zijn twee lijsten. Het gaat om de Artikelen 16 (Representatieve Lijst) en 17 (Urgentielijst) die beide in hun eerste lid het doel van de lijst in kwestie introduceren en in hun tweede lid stellen dat er criteria uitgewerkt moeten worden die de werking van de lijsten dienen te regelen. Dat is inmiddels gebeurd: het eerste hoofdstuk van de Operationele Richtlijnen die in juni 2008 van kracht zijn geworden, geeft procedures voor de indiening, behandeling en beoordeling van voordrachten voor inschrijving. Het Verdrag presenteert de lijsten als volgt:

Artikel 16 – Representatieve lijst van het immaterieel cultureel erfgoed van de mensheid

1. Om betere zichtbaarheid van het immaterieel cultureel erfgoed en het bewustzijn van zijn betekenis te verzekeren en om de dialoog die culturele diversiteit respecteert aan te moedigen, stelt het Comité, op het voorstel van de betrokken lidstaten, een representatieve lijst op van het immaterieel cultureel erfgoed van de mensheid, houdt ze up-to-date en publiceert ze.
2. Het Comité werkt de criteria uit voor het opstellen, updaten en publiceren van deze representatieve lijst en legt ze ter goedkeuring voor aan de algemene vergadering.

Artikel 17 – Lijst van immaterieel cultureel erfgoed dat dringend bescherming nodig heeft

1. Om gepaste beschermingsmaatregelen te kunnen nemen, stelt het Comité een lijst op van immaterieel cultureel erfgoed dat dringend bescherming nodig heeft, houdt ze up-to-date en publiceert ze. Het Comité neemt een erfgoed op in de lijst op verzoek van de lidstaat in kwestie.

2. Het Comité werkt de criteria uit voor het opstellen, het updaten en de publicatie van deze lijst en legt ze ter goedkeuring voor aan de algemene vergadering.
3. In dringende gevallen – waarvan de objectieve criteria worden goedgekeurd door de algemene vergadering op voorstel van het Comité – kan het Comité een item van het erfgoed in kwestie opnemen in de lijst, genoemd in paragraaf 1, na overleg met de lidstaat in kwestie.

Artikel 18 van het Verdrag, tevens het laatste van de drie artikelen van de sectie over bescherming op internationaal niveau, roept partijen op om succesvolle voorbeelden van bescherming op te sturen naar het Comité, dat vervolgens de *best practices* daaruit dient te selecteren en daar bekendheid aan te geven. Operationele Richtlijn (OPR) 54 verlangt dat het Intergouvernementele Comité een register bijhoudt van de geselecteerde *best practices*. De sectie van het Verdrag over de bescherming op het internationale niveau kent dus uiteindelijk twee lijsten en een register.

Partijen bij het Verdrag nemen de verplichting op zich hun IE te beschermen (Artikel 11.a), het te identificeren (Artikel 11.b) en het op te nemen in een of meer inventarissen; het Verdrag zelf legt geen expliciet verband tussen nationale inventarissen en de twee lijsten van het Verdrag. Dat gebeurt wel in de Operationele Richtlijnen; die stellen dat alleen elementen kunnen worden voorgedragen voor inschrijving in de verdragslijsten die al voorkomen in inventarissen als bedoeld in Artikel 12 van het Verdrag.

Het is wellicht dienstig op te merken dat het adjectief 'representatief' zoals dat voorkomt in het begrip 'Representatieve Lijst' nog niet is gedefinieerd en voorlopig op verschillende manieren gebruikt wordt. Met betrekking tot de Urgentielijst is het belangrijk te weten dat een groot deel van het Fonds van het Verdrag gereserveerd is voor beschermingsprojecten voor elementen die op de lijst staan (OPR 62).

Bezwaren

Tijdens de Intergouvernementele vergadering die de uiteindelijke tekst geproduceerd heeft, verzette een aantal landen zich aanvankelijk felle tegen een lijstenstelsel: inschrijving op lijsten zou kunnen bijdragen tot bevrozing en er zou een hiërarchie ontstaan tussen ingeschreven en niet-ingeschreven IE. Sommige noordelijke landen stelden voor om geen lijsten in te voeren en het te houden op een register van goede beschermingsvoorbeelden. De meeste zuidelijke landen waren voor een systeem met lijsten; een enkeling stelde voor niet meer dan één lijst in het leven te roepen, waarop dan vooral bedreigd IE geplaatst zou worden.

Voor veel landen die meeonderhandelden speelden de Meesterwerken een grote rol; sommigen wilden in feite het Meesterwerkensysteem voortzetten onder het nieuwe Verdrag, of – minstens – dat hun Meesterwerk het nieuwe Verdrag zou overleven. Anderen wilden zo snel mogelijk het hoofdstuk van de Meesterwerken afsluiten en doorstarten met nieuwe criteria en een nieuw discours.

Het lijstensysteem zoals het nu in het Verdrag is gepresenteerd, staat dicht bij het zuidelijke dan het noordelijke standpunt. De formulering van de twee artikelen in kwestie (geen buitengewone waarde, geen hiërarchie, nooit meer Meesterwerken, bescherming bovenal) ademt weer meer de geest van het Noorden; die geest blijkt ook uit de opname en de formulering van het artikel, direct na de twee lijsten, dat voorziet in de erkenning en publicatie van goede beschermingspraktijken.

De Operationele Richtlijnen van 2008

De eerste set van Operationele Richtlijnen (OPR) voor het Verdrag is tussen november 2006 en februari 2008 voorbereid door het Comité en vastgesteld in juni 2008 door de Assemblee. Die set was nog niet compleet en al in juni 2010 zal het Comité de Assemblee voorstellen de OPR uit te breiden en aan te passen.

De richtlijnen geven procedures voor de indiening en beoordeling van voordrachten van IE elementen voor de lijsten en van *best safeguarding practices*; ze behandelen het gebruik van het Fonds van het Verdrag, geven aan hoe en wanneer staten dienen te rapporteren aan het Comité over de uitvoering van het Verdrag op het nationale niveau en hoe zij, de staten dus, organisaties en instituties en groepen en gemeenschappen van traditiehouders en individuele deskundigen kunnen betrekken bij die uitvoering.

Anders dan in het Verdrag, wordt in de richtlijnen de Urgentielijst vóór de Representatieve Lijst behandeld, waarmee de bestuursorganen van het Verdrag het grote belang hebben willen benadrukken dat zij hechten aan bescherming. Tijdens de voorbereiding van de OPR hebben Comitéleden herhaaldelijk benadrukt dat Artikel 17 (Urgentielijst) en Artikel 18 (*best practices*) hoofdrollen dienen te spelen bij de uitvoering van het Verdrag op internationaal niveau.

De criteria voor inschrijving staan vermeld in OPR 1 voor de Urgentielijst en in OPR 19 voor de Representatieve Lijst; ze vallen grotendeels samen. Het eerste criterium luidt, voor beide lijsten, dat het voorgedragen element moet voldoen aan de definitie van IE zoals ge-

Afrika is sterk ondervertegenwoordigd op de internationale lijst van het immateriële erfgoed. Sanké Mon, een vissersritueel in Mali, is een van de weinige Afrikaanse voorbeelden op de lijst.

Foto: Ministerie van Cultuur Mali, fotobank UNESCO

geven in het Verdrag. Het tweede criterium vraagt, voor de Urgentielijst, om een analyse van de gevaren die het voortbestaan van het element bedreigen, terwijl voor de Representatieve Lijst moet worden aangetoond dat het element, eenmaal ingeschreven, zal bijdragen aan de doelen van de lijst en van het Verdrag (bekendheid van het IE vergroten, dialoog bevorderen, etc.). Het derde criterium vraagt om een beschermingsplan, waaraan voor de Urgentielijst hogere eisen gesteld worden dan voor de Representatieve Lijst, waar alleen gezonde elementen voor in aanmerking komen. Het vierde en vijfde criterium vallen weer samen: het vierde vraagt aan te tonen dat het betrokken element voorgedragen wordt in volledige samenwerking met de betrokken gemeenschap, groep of personen en met hun *free, prior and informed consent*. Het vijfde criterium vraagt aan te tonen dat het voorgedragen element al voorkomt op een IE inventaris van het land (of de landen) in kwestie. De Urgentielijst kent nog een zesde criterium dat vereist dat bij inschrijvingen op grond van extreme urgentie de betrokken staten naar behoren geraadpleegd worden.

OPR 14 bepaalt dat een element niet tegelijkertijd op beide lijsten kan voorkomen en ook dat staten kunnen voorstellen dat een element van de ene naar de andere lijst wordt overgeschreven. Op dit moment kan elk land dat partij is bij het Verdrag ieder jaar een onbeperkt aantal voordrachten doen voor beide lijsten: noch het Verdrag, noch de Richtlijnen bevatten beperkende bepalingen. Dat levert problemen op.

Voor het doen van voordrachten dienen de staten gebruik te maken van formulieren die te vinden zijn op de website van het Verdrag. Die formulieren, die zijn opgesteld door het Secretariaat van het Verdrag, geven uitgebreid aan hoe indienende staten kunnen aantonen dat de voorgedragen IE elementen voldoen aan de criteria voor inschrijving.

De procedures voor de behandeling en beoordeling van voordrachten voor de twee lijsten verschillen enigszins (zie OPR 19 en 33): die voor de Urgentielijst zijn zwaarder en duren langer. In beide gevallen controleert eerst het Secretariaat de voordrachten op volledigheid en vraagt eventueel om aanvullende informatie. De dossiers voor de Representatieve Lijst worden vervolgens bestudeerd door een adhoc commissie van het Comité (OPR 23 – 26), die aanbevelingen formuleert omtrent inschrijving. De betrokken landen worden discreet geïnformeerd en kunnen desgewenst (OPR 22) hun dossier terugtrekken. De overblijvende dossiers worden met de aanbevelingen van de adhoc commissie doorgestuurd naar het Comité, dat vervolgens, tijdens zijn jaarlijkse vergadering (altijd in het najaar) besluit over inschrijving.

Voor de dossiers voor de Urgentielijst komt het Comité tweemaal in actie: het Comité wijst eerst, tijdens zijn jaarlijkse bijeenkomst, voor elk volledig dossier twee beoordelaars (organisaties of personen) aan; die kunnen de indieners om aanvullende informatie vragen. De indienende landen worden ook in deze procedure discreet op de hoogte gesteld van de aanbevelingen van de beoordelaars en kunnen hun dossier terugtrekken. In zijn volgende jaarvergadering besluit het Comité over inschrijving.

Landen kunnen financiële ondersteuning aanvragen voor de voorbereiding van een dossier voor de Urgentielijst, niet dus voor de Representatieve lijst. Dossiers voor de Urgentielijst dienen een video van tien minuten te bevatten; voor de Representatieve Lijst is een dergelijke video nagenoeg verplicht.

Partijen bij het Verdrag zijn verplicht periodiek rapport uit te brengen aan het Comité over de maatregelen die zij nemen ter bescherming van het IE waarvoor zij verantwoordelijk zijn. Ze dienen daarbij expliciet aan te geven hoe zij de elementen die op Verdragslijsten voorkomen, beschermen (Urgentielijst: OPR 105 – 109, Representatieve Lijst: OPR 102 – 103).

Inschrijvingen op de lijsten

Op 31 augustus 2008 had het Comité 111 voordrachten ontvangen voor de eerste inschrijving op de Representatieve Lijst; het Comité heeft er daarvan een jaar later, op aanbeveling van zijn adhoc commissie, 77 ingeschreven (Abu Dhabi, oktober 2009). Er staan nu, samen met de al eerder ingeschreven ex-Meesterwerken, 167 elementen op die lijst.

Voor de eerste ronde voor de Urgentielijst, waarvoor een verkorte procedure gold (OPR 18) ontving UNESCO 15 voordrachten, waarvan er 12 vóór de *deadline* compleet waren. Alle 12 zijn in Abu Dhabi ingeschreven.

Op 31 augustus 2009 had het Secretariaat 147 voordrachten ontvangen voor de tweede ronde voor de Representatieve Lijst en vijf voor die van de Urgentielijst (waarvan twee die de eerste ronde voortijdig verlaten hadden).

Drie voordrachten van beschermingpraktijken waren ingediend voor erkenning als *best practice*; één daarvan, afkomstig van drie landen, betrof een *voorgenomen* beschermingsplan.

De ervaringen van de eerste twee jaren indieningpraktijk zijn opmerkelijk:

- a. Er zijn grote aantalen voordrachten ingediend, wat positief is – de Conventie leeft, landen spannen zich

in, maar hierdoor staat het systeem zoals ontwikkeld in de OPR onder druk. Secretariaat en adhoc commissie hebben uitstekend werk geleverd, maar kunnen niet blijvend een dergelijke werkdruk aan; zij hebben dat gemeld aan het Comité in Abu Dhabi. Als tijdelijke oplossing is besloten dat voor de tweede ronde voor de Representatieve Lijst slechts een deel van de voordrachten behandeld hoefde te worden, met voorrang voor multinationale voordrachten en voor voordrachten van landen die slecht vertegenwoordigd zijn op die lijst. Werkgroepen gaan binnenkort aan de slag om het Comité en de Assemblee te adviseren omtrent een meer structurele oplossing.

- b. Er is veel meer belangstelling voor de Representatieve dan voor de Urgentiële lijst, wat binnen het Comité en het Secretariaat betreurd wordt (258 tegen 18 indieningen voor de eerste twee rondes). Nogal wat landen beschouwen inschrijving op de Representatieve lijst als prestigieus en zien wel degelijk hiërarchieën; het is veelzeggend dat sommige delegaties in Abu Dhabi zeiden blij te zijn met de erkenning van hun IE element als *werelderfgoed* – en dat is het nu juist wat het niet is: het is erfgoed waarover de betrokken gemeenschap of groep zeggenschap houdt en dat niet bijzonderder is dan niet ingeschreven IE. Comité en Secretariaat zullen hun best moeten blijven doen om de ‘geest van het Verdrag’ uit te dragen, en uit te leggen dat overal veel IE bedreigd is en dat plaatsing op de Urgentiële lijst geen straf is, maar een aanzet tot behoud en revitalisering. Opvallend is dat de adhoc commissie in Abu Dhabi gemeld heeft dat sommige voordrachten voor de Representatieve Lijst wellicht beter hadden thuis gehoord bij de Urgentiële lijst. De commissie had kunnen overwegen de indienende landen te verzoeken hun voordrachten terug te nemen en eventueel te herformuleren voor indiening in een latere ronde voor de Urgentiële lijst.
- c. De spreiding van de voordrachten over de regio’s van de wereld is onevenwichtig, wat jammer is. Anders dan het Werelderfgoedverdrag is het niet Europa, maar Azië, in het bijzonder Oost-Azië, dat sterk oververtegenwoordigd is: 60% van de 147 voordrachten voor de tweede ronde voor de Representatieve Lijst was afkomstig van die regio, met China, Korea en Japan als groot-indieners, en van de 167 elementen die al op die lijst staan is 44% uit diezelfde subregio afkomstig. Afrika en vooral de Arabische staten, die in het kader van het Meesterwerkenprogramma grote steun hebben gehad bij het voorbereiden van hun dossiers, hebben onder het regime van het Verdrag nog nauwelijks voor-

drachten ingediend. Voor de eerste ronde voor de Representatieve Lijst waren er vijf Afrikaanse voordrachten en één van een Arabisch land. Voor de tweede ronde ging het om respectievelijk drie en één voordrachten. Het Comité was het eens met de adhoc commissie dat al het mogelijke gedaan moest worden om deze scheve verhoudingen, die ten koste gaan van de principes van representativiteit en van de gelijkheid van gemeenschappen, culturen en hun uitingen, te bestrijden. Het Secretariaat is gevraagd een grote *capacity building* campagne te starten.

De punten vermeld onder a, b en c hierboven zullen op korte termijn veel tijd en energie vragen van Comité en Secretariaat; daarna zal het Comité zich weer kunnen gaan richten op meer inhoudelijke kwesties, waarvan er zich al een groot aantal met klem aandient. ■

Literatuur

De verslagen van de meeste van de UNESCO bijeenkomsten gewijd aan IE, evenals de tekst van het Verdrag, de Operationele Richtlijnen en de verdraglijsten zijn te vinden via de website van het IE Verdrag:

<http://www.unesco.org/culture/ich/>

- Aikawa, Noriko (2007) *The Conceptual Development of UNESCO’s Programme on Intangible Cultural Heritage*, in: Janet Blake (2007: 43-72).
- Aikawa-Faure, Noriko (2009) *La Convention de l’UNESCO pour la sauvegarde du patrimoine culturel immatériel et sa mise en oeuvre*, in: Chérif Khaznadar (2009: 13-45).
- Blake, Janet (2006) *Commentary on the UNESCO 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*, London, Institute of Art & Law.
- Blake, Janet (ed.) (2007) *Safeguarding Intangible Cultural Heritage: Challenges and Approaches*, London, Institute of Art & Law.
- Hafstein, Valdimar Tr. (2009) *Intangible heritage as a list: from masterpieces to representation*, in: Laurajane Smith and Natsuko Akagawa (2009: 93-111).
- Khaznadar, Chérif (ed.) (2009) *Le patrimoine culturel immatériel à la lumière de l’extrême-orient*, Paris, Babel/International de l’imaginaire, nouvelle série 24
- Khaznadar, Chérif (2009) *Les dangers qui guettent la Convention de 2003*, in: Chérif Khaznadar (2009: 101-110)
- Kono, Toshiyuki (ed.) (2009) *Intangible Cultural Heritage and Intellectual Property: Communities, Cultural Diversity and Sustainable Development*, Antwerp/Oxford/Portland: Intersentia.
- Ruf Riba, Maria Àngels (ed.) (2008) *L’ànima de la humanitat, el patrimoni cultural immaterial*, XXV Universitat d’estiu d’Andorra, Andorra, Govern d’Andorra.
- Smeets, Rieks (2007) *Living Heritage: to be Listed Forever?* In: Blake (2007: 137-142).
- Smeets, Rieks (2008) *La Convention de l’UNESCO pour la sauvegarde du patrimoine culturel immatériel: acteurs et défis*, in: Maria Àngels Ruf Riba (2008: 55-102).
- Smith, Laurajane en Natsuko Akagawa (ed.) (2009) *Intangible Heritage*, London/New York: Routledge.
- Uytzel, Steven Van en Toshiyuki Kono (2009) *Intangible Cultural Heritage Identified: Inventories as an Essential part of the Safeguarding Process*, in Toshiyuki Kono (2009: 43-50).

Op weg naar ratificatie

De UNESCO Conventie en de Nederlandse overheid

Nederland is doorgaans niet snel met het ratificeren van internationale verdragen. Ook voor de ratificatie van de immaterieel erfgoedconventie nam Nederland zijn tijd: het nieuwe beleidsterrein riep aanvankelijk veel vragen op. Vanuit een dynamische opvatting van erfgoed heeft ook Nederland inmiddels de conventie omarmd.

In december 2009 bracht oud-minister Plasterk de Tweede Kamer met een brief op de hoogte van zijn voornemen om het UNESCO-verdrag Bescherming Immaterieel Cultureel Erfgoed te ratificeren, zo mogelijk vóór het einde van 2010. Nu het kabinet is gevallen kan Plasterk dit verdrag niet meer zelf door de Rijksministerraad loodsen. Staatssecretaris Marja van Bijsterveldt neemt dit dossier nu van hem over. De analyse is dat het UNESCO-verdrag geen controversiële elementen bevat en het wetgevingstraject richting ratificatie doorgang kan vinden. Dat betekent dat de betrokken ministeries (Buitenlandse Zaken is verantwoordelijk voor het sluiten van verdragen en coördineert de goedkeuringsprocedures, ocw coördineert de inhoud, dat wil zeggen de memorie van toelichting) de benodigde documenten opstellen, die in de Rijksministerraad zullen worden behandeld. Een dergelijk internationaal verdrag geldt voor het gehele Koninkrijk der Nederlanden, inclusief de Antillen en Aruba, die worden gevraagd of zij medegelding voor het verdrag wensen. Vervolgens kunnen de afzonderlijke gebiedsdelen aangeven of zij gelding van het verdrag wensen. Als de Rijksministerraad met het wetsvoorstel instemt, kan het door naar de Raad van State voor advies, waarna het aan de Tweede en Eerste Kamer wordt voorgelegd ter goedkeuring. In diezelfde brief van december 2009 worden verschillende acties aangekondigd waarmee de minister uitvoering wil gaan geven aan het verdrag. Als het wetsvoorstel in Nederland is aangenomen, wordt

het naar UNESCO gestuurd, waarna het na een periode van ongeveer drie maanden voor Nederland in werking treedt. Op dat moment is Nederland na kritische analyse van het verdrag, het in kaart brengen van het nieuwe erfgoedbeleidsterrein en onderzoek naar de implicaties van het verdrag op (inter)nationaal niveau, een enthousiaste en volwaardige partij bij dit UNESCO-verdrag, samen met tot nu toe 121 andere landen.

Voorgeschiedenis

Voor het partij worden bij UNESCO-verdragen is het Nederlandse uitgangspunt dat het verdrag pas wordt geratificeerd als dit instrument een aantoonbare meerwaarde heeft voor – in dit geval – het cultuurbeleid. Nederland is dan ook doorgaans niet snel met ratificeren. Bij de Werelderfgoedconventie werd Nederland in 1992 partij bij het verdrag dat uit 1972 stamt. Het immaterieel erfgoed verdrag van UNESCO is door de overheid altijd met kritische ogen gezien.

Al in de jaren zeventig probeerde UNESCO de aandacht te vestigen op het belang van de immateriële aspecten van cultuur. Folklore en talige uitingen van cultuur werden naar voren gebracht als aandachtsgebieden die bescherming nodig hebben. De door UNESCO opgestelde *Recommendation on the safeguarding of traditional culture and folklore*, uit 1989, werd echter geen succes. Deze aanbeveling (geen verdrag) had een te vrijblijvend karakter en het begrip folklore werd door de lidstaten als

verouderd en te beperkt beschouwd. Na onderzoek in vele bijeenkomsten naar een beter en ruimer instrument, proclameerde UNESCO in 2001 negentien Meesterwerken van het Oraal en Immaterieel erfgoed. Het is een programma dat tussen aanbeveling en verdrag in zit. Het gaat om meesterwerken die technische kwaliteit vertegenwoordigen, van uitzonderlijke waarde zijn en geworteld zijn in gemeenschappen waar volkscultuur een belangrijke rol speelt.

De Nederlandse overheid stelde zich terughoudend op tegen over de *Masterpieces*. Nederland gaf bijvoorbeeld in overweging om een jaarlijkse limiet te stellen aan het aantal te behandelen voordrachten voor deze lijst van Meesterwerken. Wel was de overheid bereid om incidenteel expertise voor deskundigenbijeenkomsten te leveren.

In 2001 nam de Algemene Vergadering van UNESCO een resolutie aan waarin werd vastgesteld dat men aandacht had voor de '*urgent need for proper protection of Intangible Cultural Heritage*'. De vergadering besloot dat het meest passende instrument voor bescherming van immaterieel erfgoed een conventie was langs de lijnen van de Werelderfgoedconventie.

In het jaar erop volgden internationale experts (ook uit Nederland) bij elkaar om over de scope van een conventie te spreken, te werken aan definities (*intangible heritage*) en een eerste versie op te stellen van een *preliminary draft convention*. Deze UNESCO-activiteiten genereren aandacht voor het onderwerp immaterieel erfgoed en het vormen van een visie erop.

De Directie Cultureel Erfgoed van ocw kreeg al eerder te maken met immaterieel erfgoed. In het kader van het project Cultureel Erfgoed Minderheden dat door de Nederlandse Museum Vereniging werd uitgevoerd, wisten vertegenwoordigers van migrantenorganisaties, interculturele instellingen, en historici op het belang van het orale erfgoed, de gewoonten en gebruiken, de liederen, etc. dat wil zeggen immaterieel erfgoed dat migranten met zich mee brengen en waarvan zij zelf de dragers zijn. In de regeling die vervolgens door de Mondriaan Stichting werd ontwikkeld, met als doel om het erfgoed van migranten op te sporen, te verzamelen, te onderzoeken, te documenteren en te presenteren, was opgenomen dat niet alleen voorstellen op het gebied van het materiële, maar ook van het immateriële erfgoed voor ondersteuning in aanmerking kon komen. Tot op de dag van vandaag kan een project op het gebied van immaterieel erfgoed voor financiële ondersteuning worden ingediend bij de Mondriaan Stichting.

Nederland heeft in de aanloop naar de UNESCO Conventie Bescherming Immaterieel Erfgoed altijd het belang benadrukt dat landen en gemeenschappen hun immaterieel erfgoed bewaren en doorgeven en dat de we-

reldgemeenschap de belangrijke taak heeft om deze cultuuruitingen veilig te stellen. Nederland was aanvankelijk niet vóór het instrument van een conventie. De twijfel aan nut en noodzaak van een afzonderlijk, nieuw en zwaar instrument als een conventie is er niet alleen in Nederland. Ook andere westerse landen, zoals Engeland, Duitsland, Denemarken en Zweden, hadden hun bedenkingen.

Toen tijdens de onderhandelingen bleek dat vooral veel niet-westerse landen een conventie wensten, heeft Nederland zich respectvol en solidair opgesteld ten opzichte van landen en groepen voor wie immaterieel erfgoed een grote culturele waarde vertegenwoordigt en heeft meegewerkt aan de totstandkoming van een conventie.

Daarbij zag Nederland de Conventie Immaterieel Erfgoed als een aanvulling en antwoord op de UNESCO conventie van 1972 over het materiële Werelderfgoed. Net als bij de Werelderfgoedconventie functioneert ook bij de immaterieel erfgoedconventie een internationale lijst waarvoor landen kunnen nomineren. Op de lijst van het Werelderfgoed domineren de westerse landen, terwijl het immateriële erfgoed juist te vinden is in de niet-westerse landen, die dan ook hebben aangedrongen op een immaterieel erfgoedverdrag. Bij de immaterieel erfgoedconventie gaat het om het bewaren van de diversiteit van cultuuruitingen en om aandacht voor de dragers ervan, bij het werelderfgoed om het unieke, authentieke object. De samenhang tussen materieel en immaterieel erfgoed krijgt bij de operationalisering van de conventie immaterieel erfgoed steeds meer aandacht.

Vraagpunten

Het nieuwe erfgoedterrein riep aanvankelijk veel vragen op bij ocw. De *Protection of the World Cultural and Natural Heritage Convention*, de Werelderfgoedconventie, was bekend terrein, maar wat betekenden *safeguarding* en *intangible heritage* in de nieuwe conventie? Wilde UNESCO met deze conventie op een gekunstelde wijze dit 'erfgoed' levend houden? Over wat voor erfgoed hebben we het eigenlijk? En heeft de rijksoverheid hier een rol te vervullen?

De term 'immaterieel erfgoed' is nog nieuw in 2001. Maar ten opzichte van de oudere en beladen begrippen *folklore* en *volkscultuur* geeft de term een nieuw elan dat beter aansluit bij de dynamische opvattingen van cultuur en bij de ontwikkelingen in de presentatie van cultureel erfgoed waar het 'tot leven brengen' van objecten als een aantrekkelijke manier wordt gezien om een groot publiek te bereiken.

Voor Nederland is juist die dynamische opvatting van cultuur, zeker in het geval van het immaterieel erfgoed, belangrijk uitgangspunt. Tegen 'het revitaliseren van

Als Nederland ratificeert dan gaat het om een rijksbesluit, waaraan ook de Nederlandse Antillen meedoen. Fotografe Sinaya Wolfert fotografeerde de tradities en rituelen van het eiland Curaçao, waar haar eigen roots liggen. De zang bij het oogsten wordt daar begeleid door muziek van de koehoorn.

verdwenen dan wel bijna verdwenen culturele praktijken' als een van de doelstellingen van de conventie, heeft Nederland altijd bezwaar gemaakt. Nederland droeg de opvatting uit dat cultuur ontwikkeling is, en dat betekent dat uitingen van immaterieel erfgoed mogen verdwijnen en als ze niet meer worden gedragen door groepen mensen en ze mogen veranderen onder invloed van de samenleving.

In 2002 was ocw in Istanbul aanwezig bij een door UNESCO georganiseerde ronde tafel van staatshoofden. Daar wordt een declaratie aangenomen die stelt dat een internationale conventie over immaterieel erfgoed bijdraagt aan de doelstellingen van UNESCO en dat de lidstaten participeren in de bijeenkomst van intergouvernementele experts om de *preliminary draft* van de conventie uit te werken. In die declaratie wordt *intangible heritage* met culturele identiteit en culturele diversiteit verbonden, samen met begrippen als dynamiek, continue recreatie en levende cultuur.

Aan het tot stand komen van de conventietekst, het resultaat van vele bijeenkomsten van internationale experts en juridische specialisten, hebben Nederlandse deskundigen belangrijke inhoudelijke bijdragen geleverd, onder andere bij de definiëring van begrippen.

Ondertekening door Nederland

Toen de tekst in de Algemene Vergadering van UNESCO in 2003 werd aangenomen, heeft Nederland mee ondertekend, met de kritische kanttekening dat de conventietekst juridisch niet sterk werd bevonden. Nederland heeft in het kader van de conventie altijd het belang van het 'veilig stellen' van immaterieel erfgoed van minderheden en daarmee ook van nieuwe Nederlanders benadrukt.

De bewustmaking bij brede groepen van het belang van immaterieel erfgoed werd als belangrijke doelstelling van de conventie gezien. Educatie werd daarbij als een belangrijk beleidselement genoemd evenals de samenwerking met gemeenschappen en groepen om hun erfgoed te inventariseren, documenteren en zichtbaar te maken.

Op het ondertekenen van de conventietekst, volgde de vraag of Nederland deze conventie zou gaan ratificeren. Dat vergde nader onderzoek: naar de noodzaak voor beleid op dit voor ocw tamelijk nieuwe gebied, naar al bestaande activiteiten op immaterieel erfgoed terrein en de rol van de overheid. Om het effect van ratificatie scherper in beeld te krijgen, werd in 2005 in opdracht van ocw een onderzoek uitgevoerd.

Dit onderzoek bestond uit interviews met een groot aantal erfgoedprofessionals en cultuurhistorici in Nederland met als doel om de meningen en inzichten over immaterieel erfgoed in kaart te brengen. Ook werd deze professionals gevraagd naar hun mening over ratificatie door Nederland van de UNESCO-conventie. Uit het rapport *Immaterieel Erfgoed in Nederland* blijkt dat experts onderzoek naar het immaterieel erfgoed van belang vinden. Met kennis van immaterieel erfgoed en het ter beschikking stellen daarvan, vervult Nederland internationaal al een belangrijke rol, die nog verder uitgebouwd zou kunnen worden, zo meent men. De infrastructuur op het terrein van immaterieel erfgoed is in principe goed, aldus de experts, en moet zo worden gehandhaafd. De overheid moet zich niet te veel bemoeien met de speerpunten van het immateriële erfgoed, tenzij belangrijke cultuurpolitieke keuzes gemaakt moeten worden, zoals in het geval van het erfgoed van minderheden. Als rol voor de overheid zien de experts een lichte vorm van sturing en coördinatie als voldoende. Zij vinden het van belang dat Nederland partij wordt bij het UNESCO-verdrag. Een aantal deskundigen vindt wel dat terughoudendheid is geboden bij de uitvoering van de conventie, bijvoorbeeld bij het maken van nationale en internationale inventarissen van belangrijk immaterieel erfgoed. Het dynamische karakter van het immateriële erfgoed en de erfgoedbeleving staan centraal, de overheid moet zich daarin niet te veel mengen.

Erfgoedhuizen, federaties van amateurgroepen en dergelijke worden gezien als schakelfuncties tussen beleid, onderzoek en amateurs. Speciale consultants kunnen daarin een voortrekkersfunctie vervullen.

Belangrijkste inzicht van dit rapport is misschien wel de sterke wens tot erkenning van het belang van dit erfgoed en de groepen die ervoor zorgen.

Opvattingen over immaterieel erfgoed

Uit de interviews komt het beeld naar voren dat immaterieel erfgoed niet iets is dat onveranderlijk zichzelf gelijk blijft. De experts kunnen zich vinden in de opvatting van erfgoed als onderhevig aan verandering, als iets dat overgedragen wordt van de ene generatie op de andere en als iets dat gerelateerd is aan een waardestelsel, dat het verbindt met het verleden en met de toekomst. Zo sluit 'immaterieel erfgoed' aan bij de in de afgelopen jaren sterk gegroeide belangstelling voor de 'zachte' kant van het erfgoed. In historische musea zijn het niet de objecten die voor zichzelf spreken, maar zijn het steeds meer de verhalen erachter en daarmee de beleving waarmee ze voor een groot publiek tot spreken worden gebracht. En niet alleen objecten, ook filmbeelden, foto's en ander beeldmateriaal of belevingsstrategieën worden ingezet om de toeschouwer door de 'ervaring' het verleden dichtbij te brengen en daarmee inzicht en historisch besef te ontwikkelen.

In het overheidsbeleid is erfgoed niet alleen meer het behoud van het object of gebouw. Bij de beleving is er de toeschouwer, het publiek dat het erfgoed ervaart. De overheid heeft steeds sterker op die publiekstoeankelijkheid en -participatie ingezet. Niet alleen in de musea, maar ook op andere podia: bij monumenten en bezichtiging van steden en dorpen en bij archeologische vondsten bijvoorbeeld. De 'burger' is niet alleen meer een passieve bezoeker, maar wordt steeds vaker betrokken en uitgenodigd (bijvoorbeeld via internet) zelf zijn inbreng te bepalen en zijn kennis toe te voegen.

Die bredere context van het erfgoed, dat wat Frijhoff de dynamische opvatting van erfgoed noemt, is gericht op productie van erfgoed en niet in de eerste plaats op consumptie. Het speelt met een bredere betekenis van cultuur, niet als een vaste verzameling van objecten of immateriële waarden, maar als een manier van handelen, inclusief activiteiten en betekenisgeving. In die opvatting wordt erfgoed steeds opnieuw geconstrueerd en gecreëerd. Iets dat we in het heden met elkaar delen en belangrijk vinden om door te geven aan de volgende generatie. Dat proces van identificatie en betekenisgeving is bij het immateriële erfgoed van groot belang. Daar speelt de verbinding met de eigen omgeving en is er sprake van identiteitsvormende elementen. Daarbij is – in de geest van de conventie – geen sprake van exclusief denken of een essentialistisch definiëren van Nederlands erfgoed, maar kleuren allerlei varianten en diverse vormen van erfgoed van verschillende groepen het palet.

Conclusie is dat met het operationaliseren van deze conventie het 'beschermen' van 'cultureel erfgoed' nooit meer zal zijn wat het was. Het beleidsterrein is niet alleen uitgebreid, maar beschermen is ook zoveel meer geworden dan het in stand houden van bijzondere objecten. Het gaat nu om het levend houden van brede cultuuruitingen, die dichtbij mensen staan.

Vragen en discussie

Voor de verbinding van volksculturele tradities met identiteit en regio, vraagt de Tweede Kamer aandacht in verschillende debatten bij de behandeling van de cultuurbegrotingen 2007 en 2008. Steeds opnieuw wordt de minister gevraagd of Nederland de UNESCO-conventie gaat ratificeren en zo ja op welke termijn.

Plasterk belooft in 2008 zijn standpunt met betrekking tot ratificatie zo snel mogelijk aan de Tweede Kamer te laten weten.

Door de jaren heen heeft de minister dan al kamervragen over 'commercialisering' van de Elfstedentocht en de nieuwjaarsduik beantwoord, alsmede vragen over de rol van Zwarte Piet of het weghalen van het kruis op de mijter van Sinterklaas, over de Schuttersfeesten in Limburg en vragen vanuit België om ondersteuning van nominaties voor de *Representative list of intangible cultural heritage* van UNESCO (waar de minister zich van ont-

hield omdat Nederland nog geen partij is bij het verdrag). Zoals is gebleken, is er over immaterieel erfgoed snel een maatschappelijk debat gaande. Immaterieel erfgoed is 'basic', in die zin dat groepen mensen zich ermee identificeren. Groepen en gemeenschappen kunnen de overheid vragen om immaterieel erfgoed aan te wijzen als belangrijk. Dat kan op basis van economische of historische motieven, maar kan ook om ideologische redenen of om gebruiken status te geven, waardoor andere groepen zich uitgesloten kunnen voelen. Of men kan erop hameren dat het desbetreffende erfgoed niet mag veranderen, omdat het hoort bij een bepaalde identiteit. Die politieke gevoeligheid speelt bij het immaterieel erfgoed sterker dan op andere erfgoed terreinen.

Immaterieel erfgoed sluit aan bij de sterk gegroeide belangstelling voor de 'zachte' kant van het erfgoed.

Maar juist de discussie over immateriële vormen van erfgoed, over de toe-eigening ervan door groepen of juist het als erfgoed weigeren door andere groepen, geeft aan hoe iets tot erfgoed wordt gemaakt door een groep, die zijn identiteit daaraan ontleent. Die discussie houdt het erfgoed levend en betekenisvol.

Aan het belang van de discussie over immaterieel erfgoed, volkscultuur en identiteit refereerde ook het positieve advies dat de Nationale UNESCO Commissie eind 2008 gaf over ratificatie van het verdrag. Dat advies kwam tot stand op basis van de resultaten van een expert meeting waaraan onder andere het Meertens Instituut, Nederlands Centrum voor Volkscultuur, Kosmopolis, Drents Plateau, Imagine IC, Nederlands Openluchtmuseum en Museum Maluku deelnamen. Het advies onderstreepte dat in die discussie in de culturele sector recht kan worden gedaan aan nieuwe Nederlanders en hun cultureel erfgoed en kan zorgen voor een laagdrempelige cultuurdeelname van brede groepen in de samenleving. Tenslotte oordeelde de Commissie dat Nederland met zijn bestaande infra-

structuur op het gebied van immaterieel erfgoed en volkscultuur voldoet aan de verplichtingen van de conventie.

Standpuntbepaling

Nadat Plasterk de Tweede Kamer in de herfst van 2009 mondeling had geïnformeerd over zijn standpuntbepaling om het verdrag te gaan ratificeren en het bijbehorende wetstraject in te zetten, schreef hij in december 2009 in een brief aan de Kamer hoe hij immaterieel erfgoed in de maatschappelijke context ziet van identiteitsvorming en – beleving.

'Door globalisering is er in de samenleving steeds meer behoefte aan kennis over en beleving van lokale, regionale en nationale identiteit. Groepen mensen en individuen zijn op zoek naar ankerpunten om vorm en betekenis te geven aan vragen als: wie zijn wij, wat bindt ons, welke verhalen vertellen wij en wat voor betekenis hebben die in het licht van de toekomst? Om een hendaags wereldburger te kunnen zijn, zijn die ankerpunten van levensbelang.

Immaterieel erfgoed biedt zo'n ankerpunt. Culturele gebruiken, tradities, verhalen, ambachtelijke vaardigheden, die tezamen ons immateriële erfgoed vormen, worden steeds opnieuw gecreëerd en van een gemeenschappelijke betekenis voorzien.'

De oud-minister is zelf dan al in zijn externe optredens enthousiast met het immaterieel erfgoed bezig. Tijdens zijn bezoek aan Japan in oktober 2009 krijgt hij een rondleiding door een aardbevingsbestendige maar tegelijkertijd oerhollandse windmolen. 'Wat de theeceremonie is voor Japan is het draaien van molens voor Nederland', aldus de minister. 'Een eeuwenoud ceremonieel, verbonden met de geschiedenis van het land, en tegelijk van groot belang voor de toekomst. Wij mogen in Nederland net zo trots zijn op onze molens en molenaars als de Japanners op hun tempels en hun thee-meesters.'

En ook tijdens de opening van het Draaiorgelfestival op de Dam in Amsterdam draait hij zelf de Lekkerkerker.

In diezelfde brief aan de Kamer geeft hij aan dat hij deze conventie als een instrument ziet dat een belangrijke bijdrage kan leveren aan het cultuurbeleid, om de bewustwording, zichtbaarheid, kennis, en participatie van groepen te versterken en het erfgoed daarmee veilig te stellen voor volgende generaties. En om op internationaal niveau met name niet-westerse landen te ondersteunen hun belangrijke immateriële erfgoed zichtbaar te maken en levend te houden.

Als belangrijke uitgangspunten voor beleidsvorming in het kader van het verdrag, stelt Plasterk dat hij een brede benadering van immaterieel erfgoed voorstaat. Ook nieuwe 'urban' uitingen van immateriële cultuur beho-

ren hiertoe, evenals het betrekken van migrantenculturen, met hun diverse uitingen aan immaterieel erfgoed, en cultureel diverse instellingen. Daarbij moet in het kader van dit rijksbrede verdrag ook gedacht worden aan het immateriële erfgoed op de Antillen en Aruba. Het levende erfgoed van muziek, gebruiken, dansen en feesten, wordt door de eilanden als belangrijke uitingen van hun cultuur gezien. Het ministerie van ocw zal over de vorm van medegelding en de uitwerking van het verdrag met de eilanden spreken.

Die openheid voor diverse uitingen en nieuwe manieren van *safeguarding* acht hij van groot belang voor het welslagen van de conventie in Nederland. Het opbouwen en inzetten van kennis van uitingen van immaterieel erfgoed is daarbij onmisbaar. Zowel organisaties en gemeenschappen die het erfgoed dragen, als experts zijn cruciaal bij de overdracht van dit erfgoed. 'Het beleid niet dichttimmeren', noemt Marc Jacobs, directeur Faro in België, dat: 'geef jezelf de kans om je te laten verrassen, definieer het niet kapot; juist het in alle opzichten over de grenzen (van landen, disciplines, sectoren etc) heen kijken is inspirerend.'

Conventie en inzet Nederland

Hoe gaat Nederland het verdrag nu op (inter-) nationaal niveau implementeren?

In het kader van het verdrag fungeren op internationaal niveau twee lijsten:

De *Representative list for the safeguarding of the intangible cultural heritage of mankind* en de *List of intangible cultural heritage in need of urgent safeguarding*.

De eerste lijst fungeert vooral als vitrine voor de wereld om de diversiteit van het immaterieel erfgoed zichtbaar te maken en mensen bewust te maken van het belang ervan. Daarbij gaat het niet om de selectie van unieke, authentieke objecten van universele waarde, zoals voor de Werelderfgoedlijst, maar de niet-hiërarchische diversiteit van cultuuruitingen is hier het uitgangspunt. Inmiddels staan er 167 elementen op de *representative list*. Geografisch is de lijst uit balans, omdat er (te) veel Aziatische nominaties zijn toegelaten.

De *Urgent safeguarding list* is bedoeld om uitingen van immaterieel erfgoed die extreem bedreigd zijn, ondanks pogingen van gemeenschappen of de staat om het immaterieel erfgoed levend te houden, te beschermen. Hoewel je zou verwachten dat – conform de doelstellingen van de conventie – de meeste nominaties worden gedaan voor deze lijst is dat niet het geval. Deze lijst bevat nu twaalf elementen.

Lidstaten wordt gevraagd programma's en projecten voor te stellen voor de bescherming van het erfgoed, die het beste de principes en doelstellingen van het verdrag weerspiegelen, vooral rekening houdend met de behoef-

ten van ontwikkelingslanden. Lidstaten kunnen daarvoor aanvragen voor internationale bijstand doen ter voorbereiding van voorstellen.

Een lidstaat is niet verplicht voordrachten te doen voor de *internationale* lijsten (*Representative List* en *Urgent Safeguarding List*). Vanwege het grote aantal voordrachten voor de *Representative list* en het achterblijven van nominaties voor de *Urgent safeguarding list*, vindt Nederland het meer in de geest van de conventie passen om landen die dat nodig hebben te ondersteunen bij het veilig stellen van hun erfgoed. Nederland ziet dan ook voorlopig af van nominaties voor de representatieve lijst van de conventie. In de laatste bijeenkomst van het intergouvernementele comité in Abu Dhabi sprak de DG van UNESCO haar teleurstelling uit over de onevenwichtigheid tussen de lijsten en het grote aantal nominaties van vooral Aziatische landen voor de representatieve lijst. Zij waarschuwde dat dat niet in de geest van de conventie is.

Bij de internationale werelderfgoedlijst is onder andere op initiatief van Nederland door de westerse landen afgesproken om maar een maal per jaar een voordracht vanuit eigen land te doen om juist niet-westerse landen en anderen de kans te geven met hun erfgoed op de lijst te komen.

De belangrijkste internationale verplichting voor een lidstaat is:

Bij te dragen aan het *internationale* Immaterieel Cultureel Erfgoedfonds dat is ingesteld door UNESCO.

Zoals gebruikelijk wordt de Nederlandse Antillen en Aruba gevraagd of zij medegelding voor het verdrag willen. In het geval van het immateriële erfgoed is dat een belangrijke, ook inhoudelijke vraag. Het plan is om in de uitwerking van het verdrag de Antillen en Aruba inhoudelijk te betrekken.

De internationale rol die Nederland wil en kan spelen bij het verdrag, moet nog verder worden uitgewerkt. De internationale gemeenschap verwacht inzet van Nederland, niet alleen met financiële ondersteuning, maar ook met expertise. Een verbinding met het Gemeenschappelijk Cultureel Erfgoedprogramma van ocw en Buitenlandse Zaken, kan een inbedding vormen. Maar ook de relaties die Nederlandse instellingen al hebben met landen in Afrika of Azië, kunnen een ingang vormen om het levende erfgoed daar veilig te stellen bijvoorbeeld door het voorbereiden van dossiers voor de lijsten of door erfgoed te documenteren.

Op nationaal niveau omvat het 'veilig stellen' (*safeguarding*) van immaterieel erfgoed de volgende maatregelen: identificeren, documenteren, inventariseren, onderzoek-

ken, zichtbaar maken, promoten, educatieve programma's en trainingen starten op het gebied van immaterieel cultureel erfgoed.

Het aanwijzen van een of meer competente instellingen (focal point) voor de bescherming van immaterieel erfgoed op zijn grondgebied, behoort ook daartoe.

Op nationaal niveau is een lidstaat verplicht het immateriële erfgoed te identificeren en definiëren met medewerking van gemeenschappen, groepen en niet-gouvernementele organisaties. Om dat te bewerkstelligen en met het oog op het zichtbaar maken en levend houden van het immaterieel erfgoed wordt gevraagd een inventaris van immaterieel erfgoed dat aanwezig is op zijn grondgebied samen te stellen. Dat kan een inventaris van al bestaande deelinventarisaties zijn. Deze inventaris dient regelmatig te worden bijgewerkt. De lidstaat doet verslag van wat er voor de implementatie van het verdrag is gedaan.

In Nederland stellen verschillende instellingen op deelgebieden al inventarissen van immaterieel erfgoed samen. Zij verzamelen, documenteren en onderzoeken immaterieel erfgoed en onderhouden contacten met verenigingen en andere dragers ervan. Deze instellingen

doen dus al veel en spelen dan ook een belangrijke rol in de uitvoering van het verdrag.

Volgens het verdrag is het doel van het samenstellen van een inventaris mensen bewust te maken van het belang van dit erfgoed. Nederland wil dan ook nationaal inzetten op versterking van de zichtbaarheid van dit erfgoed, educatie en informatie vooral voor jongeren, en brede participatie aan en toegankelijkheid van dit erfgoed. De bestaande instellingen wordt gevraagd hieraan een bijdrage te leveren.

In de brief kondigt de minister een aantal activiteiten aan ter voorbereiding van de operationalisering van het verdrag, zoals het verkennen van de internationale mogelijkheden, een conferentie om de bewustwording van het verdrag bij beleidsmakers in Nederland te vergroten, een proefproject voor het maken van een inventaris, verkennen van educatieve mogelijkheden, onderzoek naar gemeentelijk en provinciaal beleid op het terrein van immaterieel erfgoed.

Er is nog veel te doen, en dus gaan we, graag samen met het brede veld en andere overheden, hard aan het werk! ■

Eerst kiezen voor zichtbaarheid

Naar een beleid voor
immaterieel erfgoed in Vlaanderen

België ratificeerde al enkele jaren geleden de UNESCO Conventie van het Immaterieel Erfgoed. Voortvarend werd een traject gestart, dat inmiddels heeft geresulteerd in een reeks van voordrachten voor een nationale lijst. Wat kan Nederland leren van de Vlaamse ervaring?

Levend
Erfgoed
01 2010

18

De wijze waarop de Belgische staat in elkaar zit, met zijn drie gewesten en drie gemeenschappen, zorgt er voor dat een conventie ratificeren niet zo eenvoudig is.

Het ontwikkelen en uitvoeren van een beleid voor cultuur, en dus ook voor het immaterieel cultureel erfgoed, behoort in hoofdzaak tot de bevoegdheid van de drie gemeenschappen (de Vlaamse Gemeenschap, de Franse Gemeenschap en de Duitstalige Gemeenschap). Dat betekent dat ze elk onafhankelijk van elkaar kunnen kiezen om wel of geen beleid te ontwikkelen, elk onafhankelijk van elkaar kunnen kiezen om dat beleid in de ene of andere richting te sturen of welke maatregelen en instrumenten ze inzetten.

Echter enkel lidstaten kunnen toetreden tot de conventie betreffende de bescherming van het immaterieel cultureel erfgoed (zie artikel 32). Dit betekent dat de drie gemeenschappen allemaal akkoord moeten gaan met ratificatie.

Omdat er altijd eerst consensus moet gezocht worden tussen de verschillende regeringen is het in België de gewoonte om pas na ratificatie een beleid te ontwikkelen, wetten of decreten op te stellen of aan te passen en eventueel andere beleidsmaatregelen te nemen. In België is ratificatie dus vaak een startpunt voor de ontwikkeling van een beleid.

Over de ratificatie van de UNESCO-conventie van 2003 waren de drie gemeenschappen het snel eens. De twee

grootste gemeenschappen (de Vlaamse en de Franstalige) zetten namelijk reeds in op immaterieel cultureel erfgoed en/ of volkscultuur.

De Franse Gemeenschap beschikt sinds 2002 over een decreet op basis waarvan zowel 'Living Human Treasures' als meesterwerken van immaterieel cultureel erfgoed kunnen worden beschermd.

De Vlaamse Gemeenschap stimuleerde onder andere met het Decreet op de Volkscultuur uit 1998 een dynamische omgang met volkscultuur. Ze erkent en subsidieert sinds 1999 verschillende landelijke verenigingen met het oog op de instandhouding, de waardering, de verspreiding en verbreding van de kennis van en over de volkscultuur.

Beide gemeenschappen namen actief deel aan het 'meesterwerkenprogramma' van UNESCO. Zo diende de Franse Gemeenschap het Carnaval van Binche in voor nominatie op de meesterwerkenlijst en participeerden beide gemeenschappen aan het internationale dossier van de Ommegangsreuzen en draken.

De Franse en de Vlaamse Gemeenschap namen samen ook actief deel aan de werkvergaderingen voor de opmaak van de conventie. De Belgische delegatie bestond uit twee experts, de heer Marc Jacobs, in de beginperiode nog directeur van het Vlaams Centrum voor Volkscultuur (VCV), vanaf 2006 directeur van FARO, Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed en de heer Jean-Pierre Ducastelle, voorzitter van de Commissie voor Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Franse Gemeenschap en voormalig directeur van het historisch museum van Ath. Een interessant boekje van Janet Blake, *Commen-*

Tonnekensbrand is een Vlaams vuurfeest dat in Geraardsbergen in ere wordt gehouden. Het feest is bedoeld 'om de winter te verjagen'. De eregasten bij het festijn mogen 's middags krakelingen in de menigte werpen. Foto: Agentschap Kunsten en Erfgoed, © Stad Geraardsbergen

tary on the UNESCO 2003 Convention on the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage geeft inzicht in het wordingsproces van de conventie, de vele discussies en de bijdragen die onder andere de Belgische experts hebben geleverd.

Het bestaande beleid in België kwam al tegemoet aan de eisen van de UNESCO-conventie maar elk van de drie gemeenschappen was er ook van overtuigd dat meer efficiënte en effectieve middelen ontwikkeld zouden moeten worden om hun beleid voor immaterieel cultureel erfgoed volledig in de geest van de conventie in te passen. Toen, in 2006, was dat werk voor later; eerst de instemming en de ratificatie. Elk van de drie parlementen en regeringen moest zijn akkoord geven. De Vlaamse Regering stemde, na goedkeuring van het instemmingsdecreet door het Vlaams Parlement, in met de ratificatie van de conventie op 10 februari 2006, de Regering van de Franse Gemeenschap deed dat, na de goedkeuring van het Parlement van de Franse Gemeenschap, op 17 februari 2006 en de Regering van de Duitstalige Gemeenschap, na de goedkeuring door het Parlement van de Duitstalige Gemeenschap, op 13 maart 2006. Op 24 maart 2006 legde België als 42ste land haar toetredingsakte neer bij UNESCO.

Een eerste stap was gezet; de conventie geratificeerd. Het moeilijkste werk moest nog beginnen: hoe het (bestaande) beleid afstemmen op deze conventie:

- uitvoering geven aan de artikels 11 tot en met 15 van de conventie;

- uitvoering geven aan de internationale instrumenten (artikel 16, de Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid, artikel 17, de Lijst van Immaterieel Cultureel Erfgoed dat dringend bescherming nodig heeft en artikel 18, programma's, projecten en activiteiten voor de bescherming van het immaterieel cultureel erfgoed).

Voor de uitvoering van de internationale instrumenten was het nog wachten op de operationele richtlijnen. België stelde zich kandidaat voor het intergouvernementeel comité, raakte verkozen (voor 2 jaar) en kon 2006 en 2007 mee de operationele richtlijnen helpen bepalen. De twee zelfde experts die betrokken waren bij het opstellen van de conventie zetelden in het Intergouvernementeel Comité.

De uitvoering van de conventie in Vlaanderen

Zoals gezegd is de ontwikkeling van een beleid voor het immaterieel cultureel erfgoed de autonome bevoegdheid van de drie gemeenschappen. Vanaf hier gaat de tekst enkel nog over de stappen die de Vlaamse Gemeenschap heeft gezet of in de toekomst zal zetten om dat beleid vorm te geven.

Er is onmiddellijk gekozen om in te zetten op twee sporen:

- de ontwikkeling van een beleid in Vlaanderen;
- deelname aan de internationale instrumenten van de conventie.

Dit vanuit de idee dat zichtbaarheid (de internationale lijsten) het lange termijn beleid, namelijk de ontwikkeling van een eigen beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen, versterkt.

Kiezen voor zichtbaarheid

Artikel 16, 17 en 18: het op internationale lijsten krijgen van immaterieel cultureel erfgoed dat in Vlaanderen leeft is een interessant gegeven. Het verhoogt de zichtbaarheid van het immaterieel cultureel erfgoed, het geeft erkenning aan diegenen die het immaterieel cultureel erfgoed beoefenen, koesteren en/of er drager van zijn. Op een geaggregeerd niveau geeft het inzicht in de diversiteit van immaterieel cultureel erfgoed en zorgt het er ook voor dat diverse groepen (waaronder beleidsmakers en publiek) een beeld krijgen van wat immaterieel cultureel erfgoed is of kan zijn.

Lijstjes en labels houden natuurlijk ook gevaren in zich. Het gevaar voor verstarren en bevriezen, het fnuiken van een dynamische ontwikkeling, commercialisering, een grotere impact van toerisme ... Daarom ook dat lijsten en labels niet los mogen staan van een onderbouwde en duurzame visie op immaterieel cultureel erfgoed.

In 2008 werkte de Vlaamse Gemeenschap met het oog op het vergroten van de zichtbaarheid van immaterieel cultureel erfgoed een reglement uit¹

Het reglement roept een 'Inventaris van immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen' (de Inventaris Vlaanderen) in het leven. Het bevat de criteria en procedures om een element op deze inventaris te plaatsen. Het reglement beschrijft ook de procedures om een element dat op deze inventaris staat, te nomineren voor de Representatieve Lijst van Immaterieel Cultureel Erfgoed van UNESCO (de Representatieve Lijst van UNESCO).

De criteria waaraan een element wordt getoetst zijn:

- het beantwoorden aan de definitie van immaterieel cultureel erfgoed zoals omschreven in de UNESCO-conventie,
- het hebben van een voldoende groot draagvlak voor het element immaterieel cultureel erfgoed of het hebben van een duidelijk omschreven cultureel-erfgoedgemeenschap²,
- de uitgevoerde beschermingacties,
- de toekomstige/ geplande beschermingsacties,
- de samenwerking met een binnen het Cultureel-erfgoeddecreet gesubsidieerde organisatie.

In de geest van de conventie is het de gemeenschap, die drager is van het element immaterieel cultureel erfgoed, die de beslissing neemt om zich kandidaat te stellen voor de Inventaris Vlaanderen en/of de Representatieve Lijst van UNESCO. Het is dus niet een groep van experts

of wetenschappers die na een grondig wetenschappelijke studie bepaalt welke elementen deel mogen of kunnen zijn van de Inventaris Vlaanderen of desgevallend voldoen aan de voorwaarden van de operationele richtlijnen van UNESCO om op de Representatieve Lijst van UNESCO te komen. Het is de gemeenschap zelf die het initiatief moet en kan nemen. De principes van de conventie worden hierdoor dus gevolgd.

Kwaliteitscontroles

In het reglement zijn een aantal kwaliteitscontroles ingebouwd. Zo vraagt het reglement dat de cultureel-erfgoedgemeenschap samenwerkt met een op basis van het Cultureel-erfgoeddecreet gesubsidieerde organisatie.

Lijsten en labels mogen niet losstaan van een duurzame visie op immaterieel erfgoed.

Dat is een organisatie die de zorg voor en/of de ontsluiting van cultureel erfgoed als kerntaak heeft. Musea, culturele archiefinstellingen, erfgoedbibliotheken, maar ook landelijke organisaties voor volkscultuur, specifieke expertisecentra voor cultureel erfgoed en lokale besturen met een door de Vlaamse overheid gesubsidieerd cultureel-erfgoedbeleid, behoren hiertoe. Deze samenwerking moet de erfgoedreflex van de cultureel-erfgoedgemeenschap versterken en helpen om maatregelen voor de *safeguarding*³ van het element immaterieel cultureel erfgoed uit te werken. Uit de praktijk leren we dat het voornamelijk landelijke organisaties voor volkscultuur en de cultureel-erfgoedcellen van lokale besturen met een gesubsidieerde cultureel-erfgoedwerking zijn die betrokken worden bij het voorbereiden en opstellen van een aanvraagdossier. Ook FARO, Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed is partner in voornamelijk de aanvragen voor nominaties voor de Representatieve Lijst van UNESCO.

Een tweede element van kwaliteitscontrole is de door de minister opgerichte ad-hoc commissie immaterieel cultureel erfgoed. Deze commissie van experts toetst het element en het dossier aan de criteria en bekijkt eveneens de kwaliteit van een dossier, geeft eventueel advies en mogelijke verbeterpunten aan de cultureel-

erfgoedgemeenschap en adviseert de minister van cultuur om een element al of niet op te nemen op de Inventaris Vlaanderen enerzijds en/of voor te dragen voor opname op de Representatieve Lijst van UNESCO anderzijds.

Inventaris Vlaanderen

In 2008 dienden elf cultureel-erfgoedgemeenschappen een aanvraag in voor het opnemen van een element immaterieel cultureel erfgoed op de Inventaris Vlaanderen. Zeven daarvan solliciteerden gelijktijdig voor een nominatie voor de Representatieve Lijst van UNESCO.

De ad-hoc commissie gaf een negatief advies voor de Inventaris Vlaanderen voor drie aanvragen. De belangrijkste reden om een negatief advies te geven was een te weinig uitgewerkt *safeguarding*-plan.

Van de zeven aanvragen voor opname op de Representatieve Lijst kregen er drie een positief advies en vier een negatief advies. Het dossier was voor de vier aanvragen niet voldoende onderbouwd, de aanvraag prematuur. Met steun van FARO werkten twee ervan een sterker dossier uit en vroegen een nieuwe nominatie aan in 2009. Eén positief geadviseerde aanvraag werd uiteindelijk teruggetrokken door de cultureel-erfgoedgemeenschap en door de Vlaamse Gemeenschap niet doorgestuurd naar het UNESCO-secretariaat.

De Vlaamse minister bevoegd voor cultuur volgde alle adviezen van de ad-hoc commissie, schreef aanbevelingsbrieven voor Het Carnaval van Aalst en de Heilig Bloedprocessie van Brugge voor opname op de Representatieve Lijst van UNESCO. In Abu Dhabi volgde de plechtige proclamatie en werd de Heilig Bloedprocessie van Brugge op de Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid opgenomen. Het Carnaval van Aalst werd in de loop van de procedure teruggetrokken omdat het dossier formeel niet helemaal in orde was.

Het reglement werd in 2009 herhaald. Tien cultureel-erfgoedgemeenschappen dienden een aanvraagdossier in voor de opname van een element immaterieel cultureel erfgoed op de Inventaris Vlaanderen. De kwaliteit van de dossiers was beter dan in 2008. Geen enkele aanvraag kreeg een negatief advies voor opname in de Inventaris Vlaanderen. Drie elementen dienden, samen met de twee hierboven aangehaalde herkansingen van 2008, ook een dossier in voor een nominatie op de Representatieve Lijst van UNESCO. Eén ervan kreeg een negatief advies.

Opnieuw volgde de Vlaamse minister bevoegd voor cultuur alle adviezen van de ad-hoc commissie, schreef ze aanbevelingsbrieven voor de vier voorgestelde kandidaten voor de Representatieve Lijst van UNESCO.

Het dossier van de Valkerij was een internationaal dossier van de Verenigde Arabische Emiraten, België

(Vlaamse en Franse Gemeenschap), Frankrijk, Tsjechië, Oostenrijk, Mongolië, Zuid-Korea, Jordanië, Marokko, Qatar, Saudi-Arabië en Tunesië. Een internationaal dossier in een richting sturen die strookt met de visie van de Vlaamse Gemeenschap op immaterieel cultureel erfgoed was niet evident. Verschillende gesprekken werden gevoerd zowel in Vlaanderen, met de Franse Gemeenschap, in Groot-Brittannië als met de Verenigde Arabische Emiraten.

Na twee jaar reglement staan 18 elementen op de Inventaris Vlaanderen:

- de Sint-Dimpnaverering en de Geelse psychiatrische gezinsverpleging in Geel
- de Heilig Bloedprocessie van Hoogstraten
- het Oud Limburgs Schuttersfeest
- de Vlaamse gebarentaal
- de Jaarmarkt van Sint-Lievens-Houtem
- de Heilig Bloedprocessie van Brugge
- Aalst carnaval
- het Feest van Krakelingen en Tonnekensbrand in Geraardsbergen
- de St Rochusverlichting te Aarschot
- de Fiertelommegang te Ronse
- de Boeteprocessie te Veurne
- de Kunst van de Valkerij
- de Garnaalvisserij te paard te Oostduinkerke
- Sinterklaas- en Sint-Maartensgebruiken in Vlaanderen
- het Ros Beiaard en de Ros Beiaardommegang van Dendermonde
- het jaartallenleven van Leuven
- de Bommelsfeesten te Ronse
- de Zevenjaarlijkse Virga Jessefeesten te Hasselt

We hopen dat in 2010 de Representatieve Lijst van UNESCO uitgebreid wordt met Houtem Jaarmarkt, Aalst Carnaval, het Feest van Krakelingen en Tonnekensbrand en de Kunst van de Valkerij.

Ook in 2010 wordt het reglement herhaald en dit in afwachting van een lange termijnbeleid voor het immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen. In dat beleid zal onder andere een antwoord moeten worden geboden op de problematiek van het inventariseren van immaterieel cultureel erfgoed.

Het reglement, de Inventaris Vlaanderen en de nominaties voor de Representatieve Lijst van UNESCO hebben in de eerste plaats gezorgd voor een grotere zichtbaarheid van immaterieel cultureel erfgoed. Nadeel van dit reglement en van de open oproep is dat het de *usual suspects* zijn die een dossier indienen voor één of voor beide lijsten. De impact op deze *usual suspects* is echter vrij groot en positief. Het doet hen nadenken over dat-

gene waar ze mee bezig zijn. De verplichte samenwerking met een gesubsidieerde cultureel-erfgoedorganisatie die op een dynamische manier omgaat met cultureel erfgoed is een pluspunt. Deze samenwerking geeft nieuwe inzichten, doet de cultureel-erfgoedgemeenschap stil staan bij *safeguarding* en bij de erfgoedwaarde van het element.

Ontwikkelen van een langetermijn-visie

Binnen het langetermijn-beleid en het ontwikkelen van een duurzame visie op omgaan met immaterieel cultureel erfgoed zal het reglement zeker kritisch tegen het licht worden gehouden en bijgestuurd. Aan het probleem van de *usual suspect* zal moeten worden gewerkt. Als we de Inventaris Vlaanderen actueel willen houden, zullen we op regelmatige tijdstippen de erin opgenomen elementen kritisch moeten evalueren en eventuele veranderingen, eigen aan het dynamische karakter van immaterieel cultureel erfgoed, moeten documenteren.

In 2005, na acht jaar Decreet op de Volkscultuur⁴, na de verschuiving van de sector volkscultuur van het gemeenschapsvormend beleid naar het cultureel-erfgoed-

beleid en na een kritische evaluatie van dat decreet werd besloten om het Decreet op de Volkscultuur in te passen in het Erfgoeddecreet⁵ van 2004. In 2006 werd eveneens de beslissing genomen om ook het Archiefdecreet⁶ van 2002 op te nemen in het Erfgoeddecreet van 2004. Dit alles resulteerde in 2008 in het Decreet houdende de ontwikkeling, de organisatie en de subsidiëring van het Vlaams cultureel-erfgoedbeleid, kortweg het Cultureel-erfgoeddecreet van 2008.

Twee belangrijke internationale teksten werden in de voorbereidende discussie meegenomen en inspireerden het nieuwe decreet: de Kaderconventie van de Raad van Europa over de bijdragen van cultureel erfgoed aan de samenleving (FARO, 27 oktober 2005) en de UNESCO conventie betreffende de bescherming van het immaterieel erfgoed (17 oktober 2003). Het Cultureel-erfgoeddecreet is een decreet dat in hoofdzaak inzet op de ondersteuning/de subsidiëring van cultureel-erfgoedorganisaties, -werkingen en -projecten met een relevantie of werking voor heel Vlaanderen. Ook organisaties die werken rond of met immaterieel cultureel erfgoed komen in aanmerking voor ondersteuning.

Maar een echte visie op immaterieel cultureel erfgoed en welke rol de Vlaamse overheid kan of moet spelen in de *safeguarding* van immaterieel cultureel erfgoed was er op het einde van dit wordingsproces nog niet. De Nederlandse historicus Willem Frijhoff schetste in zijn lezing naar aanleiding van de opening van FARO. Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed het potentieel van het Cultureel-erfgoeddecreet.⁷ Zoals hij terecht aanhaalt is geprobeerd cultuur als een dynamisch fenomeen te vatten en is volkscultuur breed gedefinieerd maar gaat het toch nog voornamelijk over roerend erfgoed. Een vervolg is inderdaad nodig. Het ontbreken van een visie op immaterieel cultureel erfgoed schemert doorheen de tekst.

In 2009 werkte het agentschap een stappenplan uit voor het verder vormgeven van deze visie. In 2010 is gestart met een consultatieronde van het cultureel-erfgoedveld en actoren die zich bezig houden met immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen. Die consultatieronde is enerzijds een peilen naar hoe in het veld wordt omgegaan met immaterieel cultureel erfgoed, welke ideeën leven en wat de verwachtingen zijn. De gevoeligheden en knelpunten worden in kaart gebracht. In overleg met een aantal sleutelspelers waaronder FARO, zal een visie op immaterieel cultureel erfgoed op papier worden gezet en zullen acties en programma's worden ontwikkeld met het oog op de *safeguarding* van immaterieel cultureel erfgoed. Volgende punten moeten zeker aan bod komen in deze visie: het definiëren van immaterieel cultureel erfgoed, de wisselwerking en verhouding tussen het immaterieel cultureel erfgoed, de volkscultuur en de (amateur)kunsten, de relatie met commercialisering en de economische waarde, hoe omgaan met het dynamische karakter van immaterieel cultureel erfgoed, de problematiek van het inventariseren ... kortom hoe we de doelstellingen van de geratificeerde UNESCO-conventie kunnen bereiken.

Conclusie

Sinds de ratificatie van de UNESCO-conventie heeft de Vlaamse Gemeenschap een aantal stappen gezet in de ontwikkeling van een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed. Het reglement zorgt voor een grotere zichtbaarheid van immaterieel cultureel erfgoed. De opname op de Inventaris Vlaanderen en de opname op de Representatieve Lijst van immaterieel cultureel erfgoed van de mensheid zorgt voor een verhoogde aandacht bij beleidsmakers, publiek en pers. De opgelegde wisselwerking met een gesubsidieerde cultureel-erfgoedorganisatie voor de voorbereiding van een dossier zorgt voor een erfgoedreflex en een meer doordachte aanpak van maatregelen voor de *safeguarding* van het element. Voor een langetermijn-beleid zijn de eerste stappen gezet, kiemen waren en zijn aanwezig in het Cultureel-

erfgoeddecreet van 2008. Maar net zoals in Nederland moet er nog een lange weg worden afgelegd en moeten nog heel wat vragen beantwoord.

Vlaanderen heeft dan wel al de Conventie geratificeerd maar staat in de verdere ontwikkeling van een duurzaam beleid voor immaterieel cultureel erfgoed even ver als Nederland, dat wil zeggen aan de vooravond. ■

Noten

- 1 Alle informatie over het reglement en de procedure is te vinden op www.kunstenenerfgoed.be > erfgoed > immaterieel erfgoed. (website geraadpleegd op 25 februari 2010).
- 2 Omdat het draagvlak of de gemeenschap die achter het element staat, een gemeenschap is die betrokken is bij immaterieel cultureel erfgoed noemen we een dergelijke gemeenschap een 'cultureel-erfgoedgemeenschap'. We haken hiermee in op een andere internationale tekst uit 2005: de conventie over de waarde van het erfgoed voor de gemeenschap van de Raad van Europa, ook de conventie van FARO genoemd.
- 3 We gebruiken hier bewust het Engelstalige begrip. Het Nederlandstalige 'bescherming' is te veel gelinkt aan behoud en beheer en het bevriezen van een bepaalde toestand. Een mogelijke vertaling die beter aansluit bij een dynamische omgang en de mogelijke veranderingen die immaterieel cultureel erfgoed ondergaat is waarborgen. Het is ook de vertaling die in Nederland opgang lijkt te maken in het kader van het te ontwikkelen immaterieel cultureel erfgoedbeleid.
- 4 Voluit: Het decreet van 27 oktober 1998 houdende de erkenning en subsidiëring van organisaties voor volkscultuur en de oprichting van het Vlaams Centrum voor Volkscultuur.
- 5 Voluit: Het decreet van 7 mei 2004 houdende de organisatie en subsidiëring van een cultureel-erfgoedbeleid.
- 6 Voluit: Het decreet van 19 juli 2002 houdende de privaatrechtelijke culturele archiefwerking.
- 7 Deze lezing is gepubliceerd in het eerste nummer van FARO. De precieze referentie is: Willem Frijhoff, 'Cultureel erfgoed, cultuurbeleid en culturele dynamiek, Lezing bij de opening van FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed', in: FARO, maart 2008, p. 8-13. Je kan de lezing raadplegen op: http://www.FAROnet.be/files/pdf/pagina/2008_1_lezingfrijhoff.pdf.

De centrale rol van 'communities' in de Immaterieel Erfgoed Conventie

Betrokkenheid organiseren van onderop

In publicaties over de UNESCO conventie over het immaterieel erfgoed ligt de nadruk meestal op de lijsten. Dit verbaast niet: de lijsten zijn de belangrijkste blikvangers van de conventie en fungeren in zekere zin als haar visitekaartje. Een beetje jammer is het wel. Zij halen namelijk de aandacht weg van iets dat eigenlijk veel interessanter is, namelijk de centrale rol die UNESCO toekent aan de 'communities'. Door de inbreng van de plaatselijke gemeenschappen centraal te stellen, kiest UNESCO voor een benadering van onderop, met een ondersteunende rol voor speciaal daarvoor aangewezen erfgoedinstellingen.

Levend
Erfgoed
01 2010

24

De centrale rol die UNESCO toekent aan de 'communities' komt het meest expliciet naar voren in artikel 15 van de conventietekst, waarin gesteld wordt dat 'Binnen het kader van zijn beschermingsactiviteiten van het immaterieel cultureel erfgoed iedere lidstaat de breedst mogelijke participatie probeert te verzekeren van gemeenschappen, groepen en, als dat wenselijk is, individuen, die dat erfgoed creëren, in stand houden en doorgeven.'¹

Deze *communities* of gemeenschappen krijgen zelfs een actieve rol toegemeten in het 'managen' van het eigen erfgoed. *Communities* dienen immers betrokken te worden 'bij het beheer ervan'.

In de context van een internationaal verdrag over cultureel erfgoed is de toespitsing op de rol van 'communities' heel bijzonder. In dit soort internationale verdragen wordt de leidende rol meestal toegekend aan de staten zelf, die over het algemeen helemaal niet happig zijn om de eigen bevoegdheden en verantwoordelijkheden uit handen te geven aan een andere partij. UNESCO heeft er een speciale bedoeling mee. Door de nadruk op *communities* wil UNESCO ruimte scheppen voor een benadering van onderop en de verantwoordelijkheid leggen bij de

'owners' of 'practioners' van het betreffende immaterieel erfgoed.² Het wil de verantwoordelijkheid voor de zorg en het 'safeguarden' van het immaterieel erfgoed leggen bij de mensen of gemeenschappen die dit immaterieel erfgoed zelf praktiseren of vorm geven. Het sluit aan bij het grote belang dat UNESCO toekent aan culturele diversiteit, niet alleen wereldwijd maar ook binnen de staten zelf, tussen de verschillende groepen en regio's.³

Het begrip *community*

Het woord *community* of *communitas* als begrip gaat terug tot in de Late Middeleeuwen.⁴ In de Italiaanse stadsstaten kreeg het zijn huidige connotatie van een groep of gemeenschap van mensen die op een bepaalde plek (dorp of stad) samen werken en wonen en daar een gezamenlijke identiteit aan ontleen. Uitgangspunt daarbij is dat identiteiten altijd worden geproduceerd én gereproduceerd in een ruimtelijke context. Identiteit is kortom verbonden met de plek waar je woont.

Opmerkelijk in de huidige discussie is dat het begrip *community* een revival beleeft.⁵ Door processen van globalisering zoeken mensen naar een plek waar zij zich (weer) thuis kunnen voelen. Om met Zygmunt Bauman

Bij de Sint Jansprocessie in Laren zijn verschillende 'stakeholders' betrokken: niet alleen de kerk maar ook de organisatoren, de deelnemers en het publiek, dat altijd in grote getale op de processie afkomt.

Foto: Peter Jan Margry

te spreken: de roep om *community* heeft alles te maken met een zoektocht naar veiligheid in een onzekere wereld.⁶ Oude gemeenschapsbanden lijken verloren te zijn gegaan, een proces dat al in de negentiende eeuw begon en samenhang met het proces van modernisering. Ten tijde van de Romantiek werd de kille, rationele staat, die stond voor vooruitgang en modernisering, geplaatst tegenover de plaatselijke gemeenschap, met zijn warme sociale verbanden. In onze tijd is de etnische diversiteit een van de grote politieke vraagstukken. De huidige aandacht voor gemeenschap en voor gemeenschapszin is vanuit deze visie een zoektocht naar nieuwe sociale verbanden, naar nieuwe netwerken, die zin en betekenis geven aan ons leven. Het is een roep om een nieuwe *civil society*, waarin gezocht wordt naar nieuwe vormen van sociale cohesie en van cultureel burgerschap.⁷ Erfgoed wordt daarbij naar voren geschoven als een belangrijke gemeenschapsvormende kracht, zoals in de projectnota Belvedere, over cultuurhistorie en ruimtelijke ontwikkeling, waarin *sense of place* werd verbonden met een *sense of continuity*.⁸ Het blijkt ook uit de debatten rondom de historische canon in het onderwijs en uit het initiatief om een Nationaal Historisch Museum op te richten.⁹

Community binnen de UNESCO conventie

Het begrip 'community' wordt in de conventietekst niet verder uitgewerkt. De samenhang en het verband waarin de term gebruikt wordt, geeft echter wel een indicatie. In de tekst is namelijk enkele keren sprake van 'indigenous communities' en van 'local communities'. UNESCO denkt blijkbaar in eerste instantie aan relatief ongerepte 'inheemse' en 'lokale' gemeenschappen in de traditionele zin van het woord.

Binnen UNESCO werkt men hard aan een concretere invulling maar ook aan: hoe kun je *community involvement* in de praktijk handen en voeten geven? In 2006 wijdde UNESCO er een expertmeeting aan, in Tokyo.¹⁰

Tijdens de bijeenkomst in Tokyo werd, zoals dat gaat met experts met een wetenschappelijke achtergrond, veel aandacht besteed aan definities. De conventietekst spreekt over *communities*, groepen en soms zelfs individuen die bij het safeguarding proces dienen te worden betrokken. Voor de experts was *community* het meest centrale begrip, dat door hen op een actieve manier gedefinieerd werd als een 'netwerk' van mensen 'whose

Betrokkenheid organiseren van onderop is de voornaamste uitdaging van de UNESCO Conventie.

sense of identity or connectedness emerges from a shared historical relationship that is rooted in the practice and transmission of, or engagement with, their IHC. Een *community* is dus een groep van mensen die zich met elkaar verbonden voelt en een gezamenlijke verantwoordelijkheid voelt voor het actief doorgeven van immaterieel erfgoed. Voor de West-Europese situatie zou je hiervan kunnen zeggen dat een dergelijke definitie, waarin het begrip netwerk centraal staat, goed aansluit bij de praktijk, waarin *communities* niet altijd meer zijn vast te pinnen op strikt territoriaal afgegrensde ruimtes.¹¹ Mogelijk biedt deze definitie ook openingen voor de moderne samenleving, waarin individuen (kunnen) participeren in verschillende *communities* of netwerken, inclusief virtuele *communities* op het internet, al valt nog te bezien hoe dit in het kader van de Immaterieel Erfgoed Conventie het beste invulling zou kunnen krijgen.

Stakeholders

De experts in Tokyo schoven het begrip *stakeholder* als centrale notie naar voren. Het inventariseren en doorgeven van immaterieel erfgoed definieerden zij namelijk als een 'onderhandelingsproces waarbij verschillende stakeholders betrokken zijn'. Het sluit aan bij een actieve en dynamische interpretatie van immaterieel erfgoed als iets waar vele partijen bij betrokken zijn. Het is een interessante notie, die ook voor de Nederlandse situatie goed toepasbaar lijkt.¹²

Neem bijvoorbeeld de Sint Jansprocessie in Laren, die elk jaar in de zomermaanden wordt gehouden, en een traditie vertegenwoordigt, die teruggaat tot in de Middeleeuwen. Onder feestelijk klockgelui trekt de bevolking in processie biddend en zingend van de Sint Jansbasiliek naar het oude Sint Janskerkhof. Jaarlijks doen aan de processie zo'n 2000 mensen mee. Het aantal toeschouwers is nog vele malen groter, ze komen van heinde en ver. De processie wordt alom gezien als, zoals Katholiek Nederland het formuleert, een relict van het Rijke Roomse Leven uit voorbijgaande tijden,¹³ waarmee heel wat mensen zich identificeren. Wie is de 'eigenaar' van de Sint Jansprocessie? Welke *community* is verantwoordelijk voor het doorgeven van dit gebruik? Is het de gemeente Laren, voor wie de Sint Jansprocessie een toeristische attractie is van de eerste orde? Of is het bisschop Punt, de hoogste katholieke gezagsdrager in Noord-Holland, die regelmatig hoogst persoonlijk meedoet aan de processie? Of is het de plaatselijke Sint

Jans Parochie, onder wiens auspiciën de processie georganiseerd wordt? Of is het slechts de plaatselijke organisator van de tocht, de Broederschap van Sint Jan, die vanaf 1806 verantwoordelijk is voor de processie? Of zijn het vooral de *practioners* zelf, de mensen die meelopen in de processie? Op de website van de parochie is te lezen dat de processie 'niet is om te demonstreren maar om iedereen te laten delen in ons geloof'. Tegelijk wordt geconstateerd dat 'het ons bekend is dat velen buiten Laren zich verbonden voelen met de jaarlijkse Sint Jansprocessie'.¹⁴ Binnen dit brede spectrum van actoren krijgt de Sint Jansprocessie vorm. Immaterieel erfgoed is meerduidig en meerlagig. Dat maakt het tot een proces van onderhandeling.

Werken aan immaterieel erfgoed

Al deze *stakeholders* werken samen aan een goede invulling van hun erfgoed. Het is een kenmerk van 'levend' erfgoed dat je het niet op een kunstmatige manier in stand kunt houden in een quasi ideale situatie van vroeger. Je geeft het, samen met anderen, steeds opnieuw inhoud en betekenis. Omdat er zoveel partijen bij betrokken zijn, is het zaak om de belangen van de verschillende partijen steeds in evenwicht te brengen. Soms gaat het inderdaad heel letterlijk om een onderhandelingsproces. Een aardig voorbeeld biedt de Heiligdomsvaart in Maastricht, waarover Ankie Hoefnagels schreef in *Levend Erfgoed*.¹⁵ De religieus geïnspireerde organisatoren zochten naar verbreding van het publieksbereik en keken daarvoor naar de sector van het cultuurtourisme. Rondom het thema 'Bij de tijd' werd een festival georganiseerd met religieuze, maar ook culturele elementen, met ondermeer een tentoonstelling maar ook, op het Vrijthof, met optredens van de tenor Alessandro Saffina en de popgroep Blöf. De jongeren, de nieuwe doelgroep die bereikt moest worden, waren enthousiast. De bedevaartgangers maakten zich echter zorgen over de kracht van de religieuze boodschap en de authenticiteit en de magie van het ritueel. Ik kan niet anders zeggen dan dit spanningsveld zo open mogelijk dient te worden besproken tussen de verschillende partners in het krachtenveld.

Ondersteuning van bovenaf

De netwerktheorie biedt interessante mogelijkheden om met erfgoed aan de slag te gaan. *Bottum up* alleen is echter niet voldoende. Het proces dient ook gestructureerd en georganiseerd te worden. Ook op dit vlak deden de experts in Tokyo enkele aanbevelingen. 'State parties' worden namelijk aanbevolen om ondersteunen-

de administratieve lichamen, regionale adviseurs en 'local support teams' aan te wijzen, waarin mensen uit de gemeenschap zelf vertegenwoordigd zijn.¹⁶ De aanbevelingen van de experts zijn inmiddels overgenomen door UNESCO en verwerkt in de *Operational directives*, die in juni 2008 door UNESCO gepresenteerd werden.¹⁷

In Vlaanderen hanteert men de term erfgoedgemeenschap. De Vlaamse erfgoedkenner Marc Jacobs ziet het als een manier om op een dynamische manier invulling te geven aan erfgoed. Jacobs sluit aan bij het door Etienne Wenger ontwikkelde concept van *community of practice*.¹⁸ 'Praktijkgemeenschappen' organiseren zich rondom een belangrijke kwestie waarmee de gemeenschap zich identificeert en van waaruit vervolgens wordt gestreefd naar innovatie. Immaterieel erfgoed wordt dan een project dat verder ontwikkeld dient te worden. Volgens het Vlaamse Erfgoeddecreet uit 2008 dient een voordracht voor de immaterieel erfgoedlijst altijd ondersteund te worden door een plan van aanpak (bijvoorbeeld gericht op participatie) en door een (professionele) erfgoedorganisatie. Door immaterieel erfgoed te verbinden met de activiteiten van professionele organisaties streeft de Vlaamse overheid naar actie, bijvoorbeeld om de participatie te verhogen. Een erfgoedgemeenschap is niet (alleen) terugblikkend. Het is een gemeenschap die iets met haar erfgoed wil doen.

Conclusie

In dit artikel heb ik willen laten zien dat niet de lijsten, hoe belangrijk die ook zijn als blikvanger, maar de *community involvement* het interessantste onderdeel is van de UNESCO Conventie over het Immaterieel Erfgoed. De voornaamste uitdaging van de UNESCO conventie is voor mij hoe je op een goede manier betrokkenheid van onderop kunt organiseren. In een internationaal verdrag tussen staten, biedt het een nuttig tegenwicht tegen de bijna onvermijdelijke overmacht van de staat die door middel van abstraherende lijsten het immaterieel erfgoed in zekere zin zou kunnen onteigenen van de gemeenschappen zelf. UNESCO heeft dit willen voorkomen door een *bottom up* benadering op een aantrekkelijke manier te combineren met samenwerking met erfgoedorganisaties op lokaal, regionaal en nationaal niveau. ■

Noten

- 1 Within the framework of its safeguarding activities of the intangible cultural heritage, each State Party shall endeavour to ensure the widest possible participation of communities, groups and, where appropriate, individuals that create, maintain and transmit such heritage, and to involve them actively in its management.
- 2 Uitvoeriger hierover zie: Janet Blake, 'UNESCO's 2003 Convention on Intangible Cultural Heritage: the implications of community involvement in 'safeguarding'', in: Laurajane Smith & Natsuko Akagawa (redactie), *Intangible Heritage* (Londen / New York 2009) 45-73.

- 3 Richard Kurin, 'De implementatie van de Conventie Immaterieel Erfgoed. De bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed', in: *Volkscultuur Magazine* 3 (2008) nr. 4, 19-34 aldaar 27.
- 4 Richard Tyler, 'Comprehending Community', in: Stefan Herbrechter & Michael Higgins (redactie), *Returning (to) Community. Theory, Culture, and Political Practice of the Communal* (Amsterdam 2006) 21-28.
- 5 Stefan Herbrechter & Michael Higgins (redactie), *Returning (to) Community. Theory, Culture, and Political Practice of the Communal* (Amsterdam 2006).
- 6 Zygmunt Bauman, *Community: seeking safety in an insecure World* (Cambridge 2001). Vergelijk Kees Schuyt, *Waar is de gemeenschap gebleven?* (Delft 2008).
- 7 P. Mouritsen & K. Jørgensen (redactie), *Constituting Communities: Political Solutions to Cultural Differences* (Basingstoke 2006). Het Sociaal en Cultureel Planbureau wijdde enkele rapporten aan het prangende thema, zie bijvoorbeeld J. de Hart, F. Knol, C. Maas-de Waal, T. Roes, *Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid* (Den Haag 2002) en P. Schnabel, R. Bijl en J. de Hart (redactie), *Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie* (Den Haag 2008).
- 8 Vergelijk Anton Schuurman, 'Vertel, Muze, vertel. Geschiedenis, ruimte en cultureel erfgoed', in: M.A.W. Gerding (redactie), *Belvedere en de geschiedenis van de groene ruimte* (Groningen/Wageningen 2003) 9-47, aldaar met name 37-42.
- 9 Voor een kritisch geluid zie bijvoorbeeld Ad de Jong, *Warme gevoelens en koude rillingen. Over musea en odes aan de saamborigheid* (Amsterdam 2008).
- 10 Expert Meeting on Community Involvement in Safeguarding Intangible Cultural Heritage: Towards the Implementation of the 2003 Convention. Het rapport is raadpleegbaar op de website van UNESCO. Zie: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001459/145919E.pdf>.
- 11 Vergelijk Bruno Latour, *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory* (Oxford 2005).
- 12 Vergelijk Albert van der Zeijden, 'Sint Maarten: een levende traditie als erfgoed', in: *Volkscultuur Magazine* 4 (2009-2010) nr. 4, 4-9.
- 13 http://www.katholiekederland.nl/actualiteit/2005/detail_objectID569522_FJaar2005.html.
- 14 <http://www.belkerken.nl/sintjan/processie.html>. Meer uitgebreid over de Sint Jansprocessie zie: Leo Janssen & Karel Loeff (redactie), *Getuigenis op Straat. De Larense Sint Janstraditie* (Wormer 2005).
- 15 Ankie Hoefnagels, 'Religieus hoogfeest of toeristisch spektakel? De Heiligdomsvaart van Maastricht', in: *Levend Erfgoed. Vakblad voor public folklore & public history* 3 (2006) nr. 1, 22-28.
- 16 Zoals de experts het formuleerden: van de *local support teams* dienen ook 'community representatives, cultural practitioners and others with specific skills and knowledge' deel uit te maken.
- 17 In de *Operational Directives* wordt met zoveel woorden gezegd dat de 'state parties are encouraged to create a consultative body or a cooperation mechanism to facilitate the participation of communities' en ook aangemoedigd om 'centres of expertise, research institutes and regional centres' te creëren. General Assembly of the States Parties to the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, *Operational Directives for the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage* (juni 2008), p. 20-21. Zie: <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00410-EN.pdf>.
- 18 Marc Jacobs, 'Netwerk, domein en praktijk. Cultureel-erfgoedpraktijkgemeenschappen en het nieuwe Vlaamse Cultureel-erfgoeddecreet (23 mei 2008)', in: *Faro. Tijdschrift over cultureel erfgoed* 1 (2008) nr. 2, 12-17.

‘Wie wil er nu niet als redder van Sinterklaas te boek staan?’

Gemeenten en de intocht van Sinterklaas

Zonder enige twijfel zal Sinterklaas op de lijst belanden van het Nederlands immaterieel erfgoed. Betekent dit ook dat de overheid als redder moet optreden als het feest op de één of andere manier bedreigd wordt? Over Sinterklaas tussen cultuur en commercie.

Levend
Erfgoed
01 2010

28

Begin september 2009 ontstond in Amsterdam ophef omdat de intocht van Sinterklaas dreigde niet door te kunnen gaan. De organiserende Stichting Sinterklaas Intocht maakte bekend dat de begroting, twee maanden voor de intocht, een tekort vertoonde van € 70.000. Van de benodigde € 300.000 was het merendeel weliswaar bijeengebracht. Maar enkele sponsors hadden het ditmaal, met een beroep op de kredietcrisis, moeten laten afweten.

Het PvdA-raadslid Daniel Sajet richtte zich onmiddellijk tot het college van B&W met de vraag om naar een oplossing te zoeken. Daarop deed wethouder Lodewijk Asscher een dringende beroep op het bedrijfsleven om alsnog financieel over de brug te komen. ‘Ik denk dat er een prachtige kans ligt om je als bedrijf nu onsterfelijk te maken. Iemand kan zich nu melden als redder van de intocht.’ Dat gebeurde al de volgende dag. Voor deze ‘oer-Hollandse traditie’ stelden Woonmall Villa Arena en energiebedrijf UPC samen € 50.000 beschikbaar. In direct antwoord op Asscher zei de woordvoerder van Woonmall: ‘Wie wil er nu niet als redder van Sinterklaas te boek staan?’ Deze steun was des te opmerkelijker omdat Asscher tegelijkertijd had laten weten: ‘Als het bedrijfsleven niet toehapt, dan doet de overheid het. Klaar.’ Het resterende tekort werd aangevuld door de gemeentelijke subsidie te verhogen van € 30.000 naar € 50.000. Bovendien hielp burgemeester Job Cohen

mee om de intocht voor de toekomst veilig te stellen door persoonlijk loten te verkopen voor de Sponsor Bingo Loterij die de intocht aanmerkte als een van haar goede doelen.¹

Het probleem rond de financiering van de intocht van Sinterklaas in Amsterdam stond niet op zichzelf. Datzelfde jaar 2009 deed dat zich, in meerdere of mindere mate, ook voor in plaatsen als Goirle, Hengelo (Ov.), Hulst, Maastricht en Ouderkerk aan den IJssel. In eerdere jaren was daarvan eveneens sprake in ieder geval in Alphen aan den Rijn, Damwoude, Haarlem en Leeuwarden. En net als in Amsterdam leidde het dringende beroep dat de gemeentelijke overheid, het plaatselijk bedrijfsleven en misschien ook lokale politici op elkaar deden ertoe dat men de intocht op het nippertje toch wist te ‘redden’.

Redding via UNESCO?

Voor professionals in de erfgoedsector heeft het in Amsterdam gebezigde woord ‘redden’ vanzelfsprekend een inmiddels vertrouwde klank. De gevoelde noodzaak om rituelen als de sinterklaasintocht te ‘redden’ of te beschermen (*safeguard*) was een leidende gedachte achter de UNESCO-conventie van 2003 over het immaterieel erfgoed. Toen begin december 2001 in *NRC Handelsblad* gediscussieerd werd over de zin van de Conventie, werd het sinterklaasfeest – dat al dan niet

‘gered’ zou moeten worden van de opdringerige Kerstman – als een voorbeeld gehanteerd. Onder andere na kritiek van etnologen op de onvoldragen theorievorming achter het gebezigde begrip ‘beschermen’ heeft het alarmisme grotendeels plaatsgemaakt voor een meer gematigde visie op de taak van de UNESCO. Zonder het immaterieel erfgoed dat ‘dringend bescherming nodig heeft’ uit het oog te verliezen, ligt het accent thans meer op het streven om dat erfgoed te ‘waarborgen’, om voorwaarden te scheppen voor de gunstige verdere ontwikkeling daarvan (*ensuring viability*).² Nu het zich laat aanzien dat ook Nederland de UNESCO-conventie gaat ratificeren, mag de vraag gesteld worden wat daarvan ‘de praktische consequenties’ zullen zijn.³ Hoe krijgt dit ‘waarborgen’ concreet gestalte, bijvoorbeeld in het geval van de plaatselijke sinterklaasintocht? Wil ook UNESCO graag als ‘redder’ daarvan te boek staan?

Op het eerste gezicht lijkt zo’n vraag nogal buiten de orde. Want al zijn er enkele plaatsen te noemen waarin het even onzeker leek of de intocht van Sinterklaas kon doorgaan, het zijn toch grote uitzonderingen. Er is tegenwoordig vrijwel geen (grotere) plaats in Nederland waar Sinterklaas niet ‘gewoon’ zijn intree houdt. Dat wil echter niet zeggen dat de organisatoren daar geen problemen ondervinden die enige overeenkomst vertonen met die zoals in Amsterdam. Al vormt het dan geen struikelblok, het telkenjare bijeengaren van de benodigde financiën kost hen grote (in-)spanning.⁴

Volkscultuur groeit en bloeit grotendeels op eigen kracht.

De Conventie zit niet zo in elkaar dat vanuit het verre UNESCO-hoofdkwartier in Parijs directe financiële hulp te verwachten is. Voor het immaterieel erfgoed is ook de steun allereerst immaterieel.⁵ Bovendien richt de Conventie zich niet zozeer op de ‘concrete manifestaties’ van immaterieel erfgoed, als wel op ‘the processes involved in transmitting, or communicating it from generation to generation.’⁶ Een land dat de Conventie ratificeert, krijgt niettemin de mogelijkheid, en de plicht, om zijn immaterieel erfgoed te waarborgen door dat, stuks- of groepsgevijs, op een nationale lijst te plaatsen.⁷ Vlaanderen, dat de Conventie in 2006 ratificeerde, heeft inmiddels een kleine twintig feesten en rituelen opgenomen in de Inventaris van het Immaterieel Erfgoed Vlaanderen. Daartoe behoren sinds 2009 ook de ‘Sinterklaasgebruiken’. Deze lijst biedt ‘een basis om een

kwaliteitsvol beleid voor immaterieel erfgoed uit te tekenen.’⁸ Afgewacht moet worden welke concrete uitwerking dat beleid in Vlaanderen krijgt.

Gezien alleen al het gevoel van blamage dat velen beving dat de Vlamingen Nederland hierin voor waren – ‘Dat kan natuurlijk niet’, zei bijvoorbeeld minister Ronald Plasterk in de Tweede Kamer⁹ – ligt het voor de hand dat de viering van het sinterklaasfeest op de Nederlandse lijst een plaats zal krijgen. Dat verwacht in ieder geval het CDA-kamerlid Nicolien van Vroonhoven.¹⁰ Zou daardoor de soms optredende onzekerheid over de financiering, en daarmee over het doorgaan, van een zo prominent onderdeel van dat feest als de plaatselijke intocht van de Sint uit de wereld gehopen kunnen worden?

De vooruitzichten daarop zijn niet gunstig. Tastbare bemoeienis van de kant van nationale overheid lijkt uitgesloten. Op de vraag van de CDA-kamerleden Ad Koppejan en Jan Schinkelshoek aan de ministers van Binnenlandse Zaken en Onderwijs in hoeverre zij bereid waren ‘op te komen voor het behoud van een typisch Nederlands feest als Sinterklaas’, antwoordde minister Plasterk: ‘Vanzelfsprekend moet Sinterklaas in ere gehouden worden’. Maar dit liet de regering graag over aan het ‘eigen goeddunken’ van degenen die het vieren.¹¹

Tegenover zo een concrete en bovendien door leden van een lokale gemeenschap zelf, van onderop, op touw gezette praktijk als de intocht van Sinterklaas houden ook instellingen die zich in Nederland nu al op nationaal niveau beleidsmatig met volkscultuur bezighouden bewust afstand. In overeenstemming met de insteek van de UNESCO-conventie heeft directeur Ineke Strouken van Nederlands Centrum voor Volkscultuur meermalen betoogd dat overheden niet de volkscultuuruitingen zelf hoeven te ondersteunen, dus niet de kosten op zich moeten nemen van de carnavalsoptocht of van de intocht van Sint Nicolaas.¹² Bovendien richt het ncv zich, om de sfeer van oubolligheid die de notie ‘volkscultuur’ bij sommigen aanleeft te vermijden, juist bij voorkeur op ‘het niet reguliere circuit’.¹³ Naast het ncv rekent ook het in 2008 opgerichte Fonds voor Cultuurparticipatie de ‘volkscultuur’ tot een van zijn beleidsterreinen.¹⁴ Het wil, evenals het ncv, eerder vernieuwende projecten entameren dan aanknopen bij al bestaande praktijken. Daardoor zal er, aldus directeur Jan Jaap Knol, ook ‘geen overbodige subsidiepraktijk’ ontstaan. Ter verduidelijking voegde hij daaraan toe: ‘Sinterklaas komt straks nog steeds op eigen kosten naar Nederland’. Immers, ‘Volkscultuur groeit en bloeit – gelukkig – grotendeels op eigen kracht. Daar moeten overheden en fondsen niet te veel in willen regelen’.¹⁵

Collega-etnoloog van het Meertens Instituut Peter Jan Margry karakteriseert deze opstelling aldus: ‘volkskul-

tuur bestaat, zo luidt impliciet het adagium, maar laten we er vooral met een grote boog omheen proberen te lopen. Margry signaleert bij beleidsmakers een 'reflexmatige neiging om die ('volkscultuur') via kunst "on-schadelijk" te maken. Bij het handwerken bijvoorbeeld sluit men niet aan bij wat mensen 'zelf willen maken', maar wil men hen onder leiding van kunstenaars design producten laten vervaardigen. Dit 'top-down beschavingsoffensief', zoals Margry het fraai noemt,¹⁶ staat echter haaks niet alleen op de zelfbeleden non-interventiepolitiek, maar botst ook met de strategie van UNESCO, waarin bij het 'waarborgen' van erfgoed aan lokale gemeenschappen en hun beleving, voorkeuren en belangen een doorslaggevende rol wordt toegekend.¹⁷ Men zou verwachten dat bij voorrang die van onderop benoemde vormen van immaterieel erfgoed door erfgoedinstanties worden ondersteund en eventueel gesubsidieerd als die financieel in de knel komen?

Tegelijkertijd doet zich hier een theoretische, en bijgevolg cultuurpolitieke, complicatie voor. Immers, waar ligt het omslagpunt tussen het scheppen van gunstige voorwaarden voor het doorgeven van immaterieel erfgoed of volkscultuur en het actief sturen op dit terrein door middel van subsidies? Wanneer sluipt hier een on-eigenlijk of 'kunstmatig' element binnen? Vanuit etno-

logisch perspectief is de theorie met betrekking tot het ene eindpunt van dit continuum, in zijn algemeenheid, streng: 'Cultuur moet zichzelf in stand houden', aldus Peter Jan Margry. 'Cultuur is dynamisch, culturele uitingen kunnen verdwijnen (...)'.¹⁸ Ineke Strouken van het NCV valt hem bij: 'Als het kenmerk van cultuur is dat het dynamisch is, dan kun je het niet kunstmatig in stand houden'.¹⁹ Impliciet gaat men er dan wel vanuit, in de woorden van Albert van der Zeijden, 'dat er zoets is als een "zuivere" cultuur, die niet door invloeden van "buitenaf" gecorrumpeerd mag worden', bijvoorbeeld door 'de cultuurzorg van de overheid'.²⁰ Dat zou, verdoordacht, betekenen dat ook de intocht van Sinterklaas – die velen eveneens graag als 'typisch Nederlands' kwalificeren, mocht daaraan plaatselijk de financiële grondslag en dus levensvatbaarheid ontvallen, geen reddingsboei toegeworpen mag krijgen.

Gemeenten en de intocht van Sinterklaas

Eenvoudig vastgesteld kan evenwel worden – zie de Amsterdamse casus waarmee deze bijdrage opende – dat het lokale leven sterker is dan deze leer. Gemeenten althans subsidiëren de intocht wel degelijk.²¹ In z'n algemeenheid is de uitspraak van Knol dat Sinterklaas 'op eigen kosten' – opgevat als zonder een bijdrage uit be-

lastinggeld – aankomt in Nederland feitelijk onjuist. De wens, voortkomend uit een romantische visie op de organisatie van ‘volkscultuur’, is hier de vader van de gedachte geweest. De vraag is wel in hoeverre Knol niettemin ‘grotendeels’, zoals hij in meer algemene zin zei, gelijk heeft met zijn stelling.

Om daar achter te komen heb ik in oktober 2009 alle gemeenten in Nederland aangeschreven met de vraag of zij subsidie verleenden aan de intocht van Sinterklaas en wat hun overweging was om deze subsidie al dan niet toe te kennen. Van de toen 440 gemeenten waren er 285 (65%) zo vriendelijk om een duidelijk antwoord te sturen.

Het resultaat is dat 162 gemeenten de intocht financieel ondersteunen en dat 123 gemeenten dat niet doen. Het is niet om en om, maar het scheelt niet veel. De subsidie, direct aan de organisator of indirect aan een breder geörienteerde organisatie zoals een stichting voor evenementen of een vereniging voor dorpsbelangen, varieert van enkele tienduizenden tot enkele tientallen euro's; dikwijls bestaat deze uit een vaste som, aangevuld met een bedrag dat tot stand komt door het aantal in de plaats woonachtige kinderen van een bepaalde leeftijds-categorie te vermenigvuldigen met zo'n 10 cent tot 2 euro. Voorwaarde daarbij is dat de intocht en eventuele nevenactiviteiten gratis zijn bij te wonen door iedere inwoner. In nagenoeg alle gevallen geeft de gemeente niet meer dan een aanvullende, dus niet-kostendekkende bijdrage. Die bestaat soms uit een kwart tot de helft van de begroting van de intocht. Is de subsidie kleiner, dan wordt deze wel een 'waarderingssubsidie' genoemd: 'Wij waarderen de inzet van de organisatie om de intocht van Sinterklaas mogelijk te maken voor de kinderen' (gemeente in Gelderland (GL))²². In die zin zijn gemeenten – en daarmee nu al conform de doelstelling van UNESCO – werkzaam in de ondersteunende of voorwaarden-scheppende sfeer. Daarnaast, ook als geen subsidie wordt verleend, bieden veel gemeenten hulp door bijvoorbeeld dranghekken te plaatsen, wegen of terreinen af te sluiten, een podium te bouwen, gemeentelijke ruimten zoals een sporthal om niet beschikbaar te stellen, de kosten van electriciteit op zich te nemen, enz.

De meest genoemde overweging om de intocht van Sinterklaas te subsidiëren is dat deze past in het gemeentelijk cultuurbeleid. Voor enkele gemeenten is een subsidie niet meer dan logisch: 'het spreekt voor zich' om een bijdrage te leveren voor het inhalen van de Goedheiligman' (ZH), 'onze overweging daarbij is nogal voor de hand liggend: we willen voor de kinderen in onze gemeente de traditie van de Sinterklaasintocht in stand houden' (NH). Een andere gemeente subsidieert een aantal evenementen die wij aanmerken als evene-

menten met volksculturele waarden en waarbij dus het belang voor het behoud van deze volkscultuur voorop staat. De viering van de sinterklaasintocht valt hier onder' (NB). 'De Sinterklaasintocht wordt gezien als cultureel erfgoed en de gemeente hecht er belang aan dat dit evenement voor de inwoners en met name voor de jeugd in [deze gemeente] kan plaatsvinden' (GL). 'Het Sinterklaasfeest is een onderdeel van de Nederlandse cultuurhistorie en dient derhalve in stand gehouden te worden' (NB). 'Wij rekenen Sinterklaas tot 'Nederlandse Volksfeesten' (NB). Voor tientallen gemeenten is het een evidentie dat de intocht van Sinterklaas, als een belangrijke 'plaatselijke/landelijke traditie', als volkscultuur, erfgoed of als 'Nederlandse cultuur', een intrinsieke waarde vertegenwoordigt. Men wil daarom financieel graag meehelpen om de instandhouding daarvan te waarborgen.

Andere gemeenten delen deze gedachtengang en trekken die tegelijkertijd door naar de sociale functie van de intocht. 'Wij hechten waarde aan tradities die al jaren in onze gemeente aanwezig zijn. Daarnaast zijn wij van mening dat door dit soort feesten de sociale samenhang, het verenigingsleven en de vrijwilligers gestimuleerd worden. Omdat wij dit belangrijk vinden, zijn wij van mening dat hier dan ook subsidie tegenover moet staan' (NB). In dezelfde geest verwijst men naar de gemeenschapszin, de saamhorigheid, de leefbaarheid of de 'sociale participatie en integratie' die door de intocht worden bevorderd. Daarmee voldoet de intocht voor deze gemeenten aan 'een uitgangspunt van het gemeentelijk subsidiebeleid' (NB). Wanneer 'verlevendiging van stadshart' (FL) als rechtvaardiging voor de subsidie wordt genoemd, vooral door grotere plaatsen, blijkt dat men ook de beeldvorming, en daarvan afgeleid het economisch aspect, laat meewegen. Een gemeente ondersteunt de intocht 'vanuit de gedachte dat promoting van onze stad van belang is en bijgedragen wordt aan een belangrijk cultureel evenement' (GL). Een stad in Limburg geeft 'een subsidie omdat het college er waarde aan hecht deze intochten te handhaven, op de eerste plaats natuurlijk voor de kinderen en op de tweede plaats omdat het college er grote voorstander van is dat er activiteiten plaatsvinden in het centrum en in de wijken die publiek trekken en [de gemeente] daardoor op de kaart zetten.'²³

Uit de enquête komt evenwel naar voren dat gemeenten in Nederland over de betekenis van eenzelfde fenomeen, vanuit het oogpunt van eventuele subsidiëring, diametraal tegenovergesteld kunnen denken: 'met de intocht van de goedheilig man is geen gemeentelijk belang gediend' (FR). Een ambtenaar van een gemeente in Gelderland komt tot eenzelfde conclusie: 'Kijk je naar beleid dan zou de intocht van sinterklaas nog het meest gelinkt kunnen worden aan het cultuurbeleid (volks-

cultuur), maar vanuit dat beleidsveld zijn er met de huidige kunst- en cultuurnota geen mogelijkheden om specifiek de intocht van sinterklaas te ondersteunen. De intocht van Sinterklaas levert geen wezenlijke bijdrage aan het cultuurbeleid van de gemeente. Vandaar dat er – los van het feit dat wij het subsidiëren van de intocht van sinterklaas geen gemeentelijke taak vinden – geen subsidiemogelijkheden zijn.’

Vele tientallen gemeenten verlenen eveneens geen subsidie aan de intocht. Een aantal daarvan doet dat niet, eenvoudig omdat de organisator van de intocht de gemeente daarom niet gevraagd heeft. Een reden daarvoor kan zijn dat de organisator zelf over voldoende geldmiddelen beschikt of deze dankzij sponsors bijeen heeft te brengen. Maar hierbij kan ook meespelen dat de organisator, vooral als dit de plaatselijke winkeliersvereniging is, al op voorhand weet hoe de gemeentelijke subsidievlag er bij hangt en zich daarom de moeite bespaard heeft. Zoals een gemeente in Zuid-Holland meedeelde: ‘Intochten worden door de plaatselijke ondernemers(verenigingen) georganiseerd. Ondernemers komen niet voor subsidie in aanmerking.’ Omdat de winkeliers zich inzetten voor de intocht, is deze ‘dus commercieel, dus geen subsidie’ (GL). ‘Wij geven geen subsidie o.a. omdat deze intochten veelal door de plaatselijke middenstand worden ondersteund. De Sinterklaasintocht heeft vaak een commercieel (bij)doel: dat consumenten naar een dorp komen om inkopen te doen. Dit is dus ten gunste van de middenstand’ (GL). ‘Het gemeentebestuur is van oordeel dat de intocht de winkeliers meer klanten en een hogere omzet oplevert. De kosten zijn te beschouwen als een investering met rendement’ (ZH). ‘Men moet het zelf betalen’ (ZH). In het verlengde hiervan, maar met een iets ander, staatkundig, accent is de opvatting ‘dat de intocht van Sinterklaas een activiteit is die behoort tot het domein van de burger’ (FR). Daarom ziet men het ‘niet als zijn gemeentelijke taak om hierin financieel bij te dragen. Hier is veeleer sprake van particulier initiatief van bijv. ondernemersvereniging e.d.’ (FR). Een gemeente in Limburg geeft geen subsidie. ‘Er is nergens expliciet geformuleerd waarom dat zo is. Er is de laatste jaren ook geen beroep op subsidie gedaan. Termen die je in de bestuurlijke “wandelingen” hoort zijn in dat verband: feest van en door het volk; derhalve eigen inkomsten verwerven.’

De ambivalente betekenis van de intocht

In slechts een klein aantal gemeenten bestaat bij ambtenaren een soortgelijke onduidelijkheid ten aanzien van de grondslag waarop een subsidie voor de intocht al dan niet wordt verleend. ‘Wordt van oudsher toegekend, de overwegingen die destijds gemaakt zijn, zijn mij niet bekend’ (NB). ‘Wat hier in beginsel de achterliggende gedachte bij is geweest kan ik (jammer genoeg) niet ach-

terhalen’ (LB). Een andere gemeente in Limburg geeft juist geen subsidie. ‘Deze vraag heb ik ook aan meerdere collega’s gevraagd, maar de reden waarom niet is niet bekend.’

De meeste gemeenten kennen de intocht zonder veel omhaal wel een eenduidige betekenis toe, al kan die dan radicaal verschillen. Maar wanneer enkele gemeenten een onderschikking maken tussen een hoofd- en bijdoel van de intocht, of spreken van in de eerste en in de tweede plaats, blijkt dat zij er zich bewust van zijn dat deze betekenis meerduldig is of ambivalent. ‘De intocht heeft een sociaal-culturele betekenis in de (lokale) samenleving. Het is een evenement dat behoort tot de volkscultuur van nationaal karakter.’ Maar, ‘er wordt ook een commercieel belang gediend bij het sinterklaasevenement. (...) Het feest levert extra inkomsten op’ voor winkeliers (GL). Een gemeente in Groningen spreekt de ambivalentie die men ervaart onomwonden uit: ‘We hinken op twee gedachten. Enerzijds is het een kinderfeest wat in ere gehouden moet worden, anderzijds is het een commerciële activiteit. Kortom, wij zijn er nog niet uit.’ Een Drentse gemeente, die wel subsidie geeft, verwoordt dezelfde aarzeling: ‘Hoewel daarvoor niet direct een onderbouwing is te geven, wordt een dergelijke optocht toch vooral gezien als een activiteit van de plaatselijke ‘ondernemersvereniging’. Er zit immers, ook een commercieel tintje’ (NB) aan het sinterklaasfeest. Voor een etnoloog is alleen al deze gedachtenvorming over wat een verschijnsel als de intocht van Sinterklaas nu eigenlijk ‘is’, dat wil zeggen hoe het karakter daarvan door (in)direct betrokkenen, dus van onderop, beleefd wordt buitengewoon interessant.²⁴ Met name in de zojuist genoemde gevallen waarin dat aan de oppervlakte komt, is een discussie gaande over de vraag hoe men de intocht wil definiëren, in welk kader, in welk *frame*, men die wil zien.²⁵ Is die, want tot die keuze beperkt de vraag voor gemeenten zich grotendeels, een vorm van immaterieel erfgoed of eerder een commerciële activiteit? Waarop dient een gemeentebestuur bij de voorbereiding van een antwoord op een subsidieaanvraag het accent te leggen?

Meerduidigheid als uitdaging en opgave

Die keuzemogelijkheid is zelf de kern van het probleem. Niet alleen bij gemeentelijke beleidsmakers is de gedachte diep geworteld dat ‘(volks)cultuur’ en ‘commercie’ helder omliggende, gescheiden en onvereenigbare domeinen zijn. Ze ‘behoren in onze beleving niet vanzelfsprekend bij elkaar’, schrijft Bart Pors, verbonden aan Erfgoed Nederland, in de bundel *Splitsen of knopen*. Na enkele decennia van postmodern denken en vele woorden over het ‘vervagen van grenzen’, is het opmerkelijk hoe krachtig dit ‘binair denken’ nog altijd is, zoals de Amerikaanse etnoloog Simon Bronner in dezelfde publicatie vaststelt.²⁶ ‘Nederland denkt daarbij tamelijk

zwart-wit, stond bijvoorbeeld ook in *NRC Handelsblad* naar aanleiding van het verschijnsel staatsbedrijf. 'Een onderneming is in private handen of in overheidsbezit. Mengvormen (...) bekijkt Nederland met wantrouwen.'²⁷

De intocht van Sinterklaas, waarbij de kaders 'cultuur' en 'commercie' over elkaar heenliggen, wordt ook ervaren als zo'n mengvorm. Dat roept spanning op. Dan is de neiging groot de binaire logica te volgen – het is het een of het ander; en om daaraan vast te houden als de druk wordt opgevoerd. Een gemeente in Gelderland wees bijvoorbeeld een subsidieverzoek af, 'met als voornaamste reden dat er hier sprake is van een in onze ogen commerciële activiteit met een commercieel doel. De organisatoren ontvangen van de [plaatselijke] middenstand daar ook een financiële bijdrage voor, maar die

Het scherpe onderscheid tussen traditie en commercie is aan een revisie toe.

zou volgens hun zeggen niet groot genoeg om alle kosten te dekken. Wij zijn van mening dat de organisatie de middenstand, die ook het voornaamste profijt heeft van het sinterklaasfeest, daarom om extra financiële middelen zou moeten vragen. Desondanks hebben wij recent wederom eenzelfde verzoek ontvangen, waarin men benadrukt dat men van mening is dat het ook een cultureel karakter heeft (vooral voor de kinderen). Wij zullen ook op dit verzoek echter op eenzelfde wijze reageren.'

Deze hernieuwde aanvraag is een voorbeeld van de 'formatting' van de subsidieaanvraag, zoals de Duitse etnoloog Markus Tauschek het toepasselijk noemt, het op maat van de toetsingscriteria schrijven daarvan.²⁸ Zo kon de voorzitter van de Almelose ondernemersvereniging zeggen: 'Met commercie heeft de intocht niets te maken, de intocht is Nederlands cultureel erfgoed.'²⁹ Al lang voordat Nederland de UNESCO-conventie over het immaterieel erfgoed heeft geratificeerd, zijn er lokale spelers die de daarin gebezigde terminologie weten in te zetten voor hun eigen belangen: een kanteling van de definitie van de sinterklaasintocht – om overheidsgeld daarvoor in de wacht te kunnen slepen. Zij voelen goed aan dat het begrip erfgoed, zoals het denken van UNESCO in het algemeen,³⁰ geïnstrumentaliseerd kan worden om commerciële aspecten van een 'traditie' weg

te moffelen voor toekijkende overheden. Hoe goed bedoeld ook, de waarschijnlijk aanstaande plaatsing van het sinterklaasfeest op de door UNESCO gevraagde nationale inventaris van immaterieel erfgoed, zou wel eens onverwachte negatieve gevolgen kunnen hebben. Gemeenten die de intocht nu al als erfgoed zien, zullen zich in hun subsidiebeleid gesteund weten; andere gemeenten zal het nu moeilijker vallen de stoomboot financieel af te houden. In beide gevallen wordt de plaatselijke 'commercie' afgeserveerd als wezensvreemd aan het erfgoed. Juist nu de verdiensten minder worden, zal men geneigd zijn die etikettering over te nemen – en af te zien van financiële steun aan de intocht. 'Als de politiek dit [de intocht] echt zo belangrijk vindt, halen ze dat geld maar uit de algemene middelen', zei bijvoorbeeld de voorzitter van Binnenstadsondernemers Apeldoorn.³¹ De (historische) bijdrage van de commercie, van al die winkeliers en bedrijven aan de instandhouding en vaak ook schepping van 'tradities' en 'volkscultuur'³², wordt onheuselijk gereduceerd tot plat eigenbelang. Maar hun rol maakt evengoed deel uit van het erfgoed.

Omdat het doorgaan van de intocht van Sinterklaas me na aan het hart gaat, stem ik graag in met het pleidooi van Simon Bronner voor 'een revisie van het scherpe onderscheid tussen (...) traditionele en commerciële activiteiten',³³ niet alleen onder wetenschappers, maar onder alle betrokkenen op dit (beleids-)terrein. Het zal niet gemakkelijk zal zijn een geheel nieuwe, inclusieve term te bedenken – daar zou nu een taak liggen voor UNESCO. Ondertussen hoop ik op een toenemende niet-exclusieve beleving van de begrippen erfgoed en commercie. Wanneer degenen in de lokale gemeenschap die Sinterklaas belangrijk vinden elkaar weten te vinden, zoals in Amsterdam, dus zonder dat men elkaars motieven toetst aan een bepaalde norm, moet het wel goed komen met de intocht. ■

Noten

- 1 De *Telegraaf* 8-9-2009 (Richard van de Crommert), 9-9-2009, 16-10-2009, *Het Parool* 8-9-2009, 10-9-2009, *Spits* 10-9-2009, *Metro* 15-10-2009.
- 2 Albert van der Zeijden, 'Sint Maarten: een levende traditie als erfgoed', in: *Volkscultuur Magazine* 4:4 (2009-2010) 4-9, hier 8.
- 3 Ineke Strouken, 'Immaterieel erfgoedbeleid', in: *Volkscultuur Magazine* 4:3 (2009) 3.
- 4 John Helsloot, 'Steun voor Sinterklaas? Immaterieel erfgoed, UNESCO en de plaatselijke sinterklaasoptocht', in: *Volkscultuur Magazine* 3:4 (2008) 37-45; idem, 'Safeguarding Sank Nikolaus? 'Top down' und 'bottom up' im Bestreben das niederländische Nikolausfest zu bewahren', in: Karl C. Berger, Margot Schindler en Ingo Schneider (redactie), *Erb.gut? Kulturelles Erbe in Wissenschaft und Gesellschaft* (Wenen 2009) 225-232.
- 5 Richard Kurin, 'De implementatie van de Conventie Immaterieel Erfgoed', in: *Volkscultuur Magazine* 3:4 (2008) 19-34, hier 28-30.

- 6 *What is intangible cultural heritage?* (Parijs: UNESCO, z.j. [ca. 2008]) 3.
- 7 Zie Valdimar Tr. Hafstein, 'Intangible heritage as a list. From masterpiece to representation', in: Laurajane Smith en Natsuko Akagawa (redactie), *Intangible heritage*. (Milton Park-New York 2009) 93-111.
- 8 <http://www.kunstenerfgoed.be/ake/view/nl/1529244-Inventaris+Vlaanderen.html>.
- 9 Tweede Kamer, vergaderjaar 2009-2010, 32 123 VIII, nr. 33, 28.
- 10 'Sinterklaas zal dan [na ratificatie] wel weer behoren tot het Nederlandse erfgoed', Tweede Kamer, vergaderjaar 2009-2010, 32 123 VIII, nr. 33, 33.
- 11 Tweede Kamer, vergaderjaar 2009-2010, Aanhangsel, 1817. De vraag werd gesteld naar aanleiding van het weglaten van het kruis op de mijter van Sinterklaas in Amsterdam en Antwerpen.
- 12 'Volkscultuur en overheidsbeleid. Verslag van het congres op 12 februari 2009 in het Geldmuseum in Utrecht', in: *Volkscultuur Magazine* 4:1 (2009) 3-12, hier 11-12. Vgl., 'Het gaat toch vanzelf? Sinterklaas hoeft je toch niet te subsidiëren? De volkscultuur zelf hoeft niet beschermd of gesubsidieerd te worden, zegt Ineke Strouken. Waar je als overheid wel geld in zou moeten steken is in de infrastructuur, in innovatieve projecten, promotie en publiciteit en in de overdracht van kennis', Albert van der Zeijden, 'Nicolien van Vroonhoven en Ineke Strouken over volkscultuur en cultuurbeleid', in: *Volkscultuur Magazine* 3:1 (2008) 4-8, hier 7. Zie ook Anka van Voorthuysen, 'Tovermiddel volkscultuur', in: *Binnenlands Bestuur* 30:4 (2009) 8-11, hier 9.
- 13 Want daar 'liggen de kansen om via volkscultuur een divers publiek te betrekken'. Op de vraag: 'Moeten wij dan de elfstedentocht, het sint maartenzingen of de meiboomplanting gaan subsidiëren? Daar is geen beginnen aan', antwoordde ze: 'Daar ben ik het mee eens. Al die volkscultuuruitingen hebben hun eigen leven en het einde is zoek als je daar aan begint', Ineke Strouken, 'Volkscultuur één van de drie speerpunten in het cultuurbeleid', in: *Volkscultuur Magazine* 3:2 (2008) 3-8, hier 7.
- 14 Zie voor de verhouding tussen beide instellingen Albert van der Zeijden, 'Volkscultuur, immaterieel erfgoed en cultuurparticipatie. Verslag van de conferentie over immaterieel erfgoed in Soeterbeeck', in: *Volkscultuur Magazine* 3:4 (2008) 4-16, hier 15.
- 15 'Lezing Jan Jaap Knol op 12 februari 2009', http://www.volks-cultuur.nl/beleid-voor-volkscultuur_100.html. Zo'n terughoudende opstelling bleek al eerder breed gedeeld, zie George Muskens, *Immaterieel erfgoed in Nederland. Rapportage op basis van interviews met 33 deskundigen* (Lepelstraat 2005) 1, 12, 27.
- 16 Peter Jan Margry, 'De volkscultuur voorbij, op weg naar immaterieel erfgoed', in: *Volkscultuur Magazine* 5:1 (2010) 16-18, hier 17-18.
- 17 Zie daarover Janet Blake, 'UNESCO's 2003 Convention on Intangible Cultural Heritage. The implications of community involvement in 'safeguarding'', in: Laurajane Smith en Natsuko Akagawa (redactie), *Intangible heritage*. (Milton Park-New York 2009) 45-73.
- 18 'Interview met Peter Jan Margry, onderzoeker etnologie', in: *Volkscultuur Magazine* 4:1 (2009) 13-15, hier 15.
- 19 Ineke Strouken, 'Volkscultuur één van de drie speerpunten in het cultuurbeleid', in: *Volkscultuur Magazine* 3:2 (2008) 3-8, hier 5.
- 20 Albert van der Zeijden, 'Volkscultuur als immaterieel erfgoed: folklore tussen vermaak en betekenisgeving', in: *Vrijtijdstudies* 23 (2005) 7-16, hier 13.
- 21 Zie al Erik Kreupeling, Tom Hesslink, Nicol Lodewick en Christiaan Crouwers, *De Sint in het zadel. Onderzoek naar de activiteiten omtrent Sinterklaas in Nederlandse gemeentes* (Nijmegen 2004).
- 22 Bij citaten uit het antwoord van gemeenten wordt, voortaan alleen met een afkorting, verwezen naar de provincie waarin de gemeente ligt.
- 23 Zie ook 'Volkscultuur en overheidsbeleid. Verslag van het congres op 12 februari 2009 in het Geldmuseum in Utrecht', in: *Volkscultuur Magazine* 4:1 (2009) 3-12, hier 10.
- 24 '(...) goods "loaded" with cultural significance or cultural excerpts made ready for the market point the way for cultural research to tackle the intersection between culture and the economy', Regina Bendix, 'Expressive resources, knowledge, agency and European ethnology', in: *Anthropological Journal of European Cultures* 17 (2008) 114-129, hier 117; Regina Bendix, 'Heritage between economy and politics. An assessment from the perspective of cultural anthropology', in: Laurajane Smith en Natsuko Akagawa (eds.), *Intangible heritage* (Milton Park-New York 2009) 253-269.
- 25 Zie daarvoor in het algemeen bijvoorbeeld Henrik Jungaberle en Jan Weinhold (redactie), *Rituale in Bewegung. Rahmungs- und Reflexivitätsprozesse in Kulturen der Gegenwart* (Berlijn 2006). Vergelijk Pascal Gielen, *De onbereikbare binnenkant van het verleden. Over de encensering van het culturele erfgoed* (Leuven 2007) 67, 103.
- 26 Bart Pors, 'Volkscultuur en commercialisering', in: Hester Dibbitts e.a. (redactie), *Splitsen of knopen. Over volkscultuur in Nederland* (Rotterdam 2009) 156-163, hier 156; Simon J. Bronner, 'De economie van volkscultuur', in idem, 130-138, hier 133.
- 27 Menno Tamminga, 'Expansie staatsbedrijven zware last voor overheid', in: *NRC Handelsblad* 11-11-2009, 13.
- 28 Markus Tauschek, 'Writing Heritage. Überlegungen zum Format Bewerbungsdossier', in: Karl C. Berger, Margot Schindler en Ingo Schneider (redactie), *Erb.gut? Kulturelles Erbe in Wissenschaft und Gesellschaft* (Wenen 2009) 437-448.
- 29 *Twentsche Courant Tubantia* 1-8-2006.
- 30 Volgens Tauschek wordt door UNESCO 'ein überholter Kulturbegriff, der etwa den gesamten Bereich politischer wie ökonomischer Aspekte ausklammert' gehanteerd, 'Writing Heritage' (als noot 28), 447; zie ook Bendix, 'Heritage' (als noot 24), 260, 266. Weliswaar erkent UNESCO dat immaterieel erfgoed 'may, or may not, be translated into a commercial value'. Maar wanneer a 'market value' [is] being placed on the intangible cultural heritage instead of its cultural value, dan wordt de deur open gezet naar 'inappropriate commercial exploitation'. Ook het toerisme kan een 'distorting effect' hebben, *What is intangible cultural heritage?* (als noot 6), 4-7. Zie voor de achtergrond van deze visie, waarin ook het toerisme een bedreiging vormt voor 'het zuivere' erfgoed, 'de essentiële, authentieke kern van de cultuur', Van der Zeijden, 'Volkscultuur als immaterieel erfgoed' (als noot 20), 13.
- 31 *De Stentor/Apeldoornse Courant* 19-4-2008.
- 32 Zie bijvoorbeeld L.E. Schmidt, *Consumer rites. The buying and selling of American holidays* (Princeton 1995).
- 33 Bronner, 'De economie van volkscultuur' (als noot 26), 138.

Het Soete Land van Waes

Lokaal

immaterieel

erfgoed in

Vlaanderen

In Vlaanderen spelen erfgoedcellen een centrale rol in het begeleiden en activeren van plaatselijke gemeenschappen. Dit artikel is een verhaal uit de praktijk uit het Soete Land van Waes.

Het cultureel erfgoed is onder te verdelen in twee grote domeinen: het roerend cultureel en het immaterieel cultureel erfgoed. Niettegenstaande deze twee 'takken' cultureel erfgoed gelijkaardige kenmerken hebben, zijn er ook opmerkelijke verschillen. Het roerend cultureel erfgoed omvat objecten, informatie en culturele bronnen met een gemeenschappelijke betekenis: industrieeltechnisch, archeologisch, artistiek, wetenschappelijk, (cultuur)historisch of antropologisch. Het immaterieel cultureel erfgoed omvat beeldvorming via beschrijving of culturele bronnen, bijvoorbeeld allerhande verhalen en geschiedenissen.

Niettegenstaande sinds de jaren negentig van de vorige eeuw rond het roerend cultureel erfgoed een actief beleid ontstond (wat nog een extra impuls kreeg onder Minister van Cultuur Bert Anciaux met het Erfgoed-decreet van 2004), gebeurde dit voor immaterieel cultureel erfgoed pas jaren later. In 2006 werd de UNESCO-conventie van 2003 voor de bescherming van het immaterieel erfgoed geratificeerd. Vlaanderen nam, onder meer met FARO vzw. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed, een voortrekkersrol op bij de voorbereiding en de inhoudelijke invulling van deze internationale conventie. In Vlaanderen werd de implementatie in een eerste fase vertaald in een ad hoc reglement, waarbij elementen van immaterieel erfgoed worden ingeschreven op de 'Inventaris van immaterieel erfgoed Vlaanderen'. De doelstelling hiervoor is tweeledig, namelijk enerzijds met het oog op het indienen van kandidaturen

voor de Representatieve Lijst van UNESCO, anderzijds met het oog op de opstart van een 'safeguardingsplan'. In deze regeerperiode 2009-2014¹ wordt hierop verder gebouwd en wordt een heus duurzaam en toekomstgericht beleid rond immaterieel cultureel erfgoed uitgebouwd, afgestemd op de internationale ontwikkelingen. Zo krijgt het immaterieel cultureel erfgoed haar eigen plaats binnen het integraal, geïntegreerd en complementair Vlaams cultureel-erfgoedbeleid.

Cultureel-erfgoedconvenants

Bovenstaand theoretisch en beleidsmatig discours krijgt haar praktische uitwerking in verschillende beleidsinstrumenten. Een mooi voorbeeld hiervan is het 'cultureel-erfgoedconvenant'. Woorden zoals 'integraal', 'geïntegreerd' en 'complementair' zijn essentieel binnen de (uit)werking van dit Vlaams – en tegelijk lokaal – beleidsinstrument.

Aangezien het cultureel erfgoed een zeer belangrijke rol speelt in de lokale samenleving en de vele gemeentebesturen zich bewust zijn van de waarde van het lokale cultureel erfgoed en de cultureel-erfgoedverenigingen ontwikkelen zij een lokaal cultureel-erfgoedbeleid. Sinds 2000 stimuleert de Vlaamse Gemeenschap de gemeenten hierin door het sluiten van cultureel-erfgoedconvenants.

Een cultureel-erfgoedconvenant is een overeenkomst tussen de Vlaamse Gemeenschap en een gemeente, een

Levend
Erfgoed
01 2010

35

intergemeentelijk samenwerkingsverband of de Vlaamse Gemeenschapscommissie.² Deze overeenkomst wordt gesloten met het oog op het ontwikkelen en stimuleren van een integraal en geïntegreerd lokaal cultureel-erfgoedbeleid.

Er worden werkingssubsidies toegekend voor: de werking van de cultureel-erfgoedcel, de uitbouw van een cultureel-erfgoedforum en de ondersteuning van de lokale cultureel-erfgoedactoren.

De cultureel-erfgoedcellen versterken het lokale cultureel-erfgoedveld door het opzetten van projecten en de uitwisseling van kennis en expertise. Ze zorgen ervoor dat het maatschappelijk draagvlak voor het cultureel erfgoed vergroot.

De Vlaamse gemeenschap stimuleert de gemeenten door middel van erfgoedconvenants.

Levend
Erfgoed
01 2010

36

De cultureel-erfgoedfora brengen het cultureel-erfgoedverhaal van de stad, gemeente of streek. Om dit verhaal te vertellen wordt gebruik gemaakt van het cultureel erfgoed dat op het lokale grondgebied bewaard wordt en van de verschillende cultureel-erfgoedpraktijken, zoals bijvoorbeeld de museologie, de archiefwetenschap en het hedendaags documentenbeheer, de informatie- en bibliotheekwetenschap... In 2009-2014 worden middelen voorzien voor culturele erfgoedfora in Brugge, Antwerpen, Gent en de Vlaamse Gemeenschapscommissie.

De ondersteuning van de lokale cultureel-erfgoedactoren kan gebeuren door het verstrekken van logistieke, financiële en personele middelen.

De Vlaamse Overheid sloot totnogtoe met maar liefst achttien steden en intergemeentelijke samenwerkingsverbanden een cultureel-erfgoedconvenant af. Die staan voor eenentachtig gemeentebesturen en 2,7 miljoen inwoners (de helft van alle Vlamingen). De Vlaamse Overheid kent hen een structurele werkingssubsidie toe voor het uitvoeren van het cultureel-erfgoedconvenant voor de beleidsperiode 2009 - 2014.³ De totale jaarlijkse investering in het lokale cultureel-erfgoedbeleid in Vlaanderen komt neer op 5.770.000 euro.⁴

Erfgoedcel Waasland

Het 'Soete Land van Waas' telt acht gemeenten, namelijk Beveren, Kruibeke, Lokeren, Sint-Gillis-Waas, Sint-Niklaas, Stekene, Temse en Waasmunster. In het Waasland zijn er tientallen erfgoedorganisaties, van musea, heemkundige kringen, volkskunstgroepen, documentatiecentra, archieven tot historische genootschappen. Daarnaast zijn er ook nog tientallen organisaties die, naast eigen kerntaken, erfgoed bewaren, zoals kerkfabrieken, scholen, ziekenhuizen, bedrijven en dergelijke. Zowel vrijwilligers als bezoldigde medewerkers zetten zich in voor dit rijke Wase erfgoed.

Formeel werkt de Erfgoedcel Waasland binnen het kader van Interwaas, het Intergemeentelijk Samenwerkingsverband van het Land van Waas. De Erfgoedcel Waasland speelt sinds 2005 de rol van aanspreekpunt, coördinator, doorgeefluik en informatieloket voor de verschillende erfgoedzorgers in het Waasland. De Wase erfgoedgemeenschap is via overlegorganen vertegenwoordigd in de erfgoedcel en sturen deze ook aan. Zo geven ze bijvoorbeeld suggesties voor nieuwe projecten en processen waarover de Wase erfgoedgemeenschap en de Erfgoedcel Waasland kunnen werken.

In het Cultureel-Erfgoedconvenant Land van Waas neemt immaterieel cultureel erfgoed een belangrijke plaats in. Binnen het cultureel-erfgoedconvenant staan dan ook verschillende actielijnen ingeschreven om dit specifieke erfgoed een gezicht te geven. Zo wordt onder andere ingezet op de techniek van Mondelinge Geschiedenis⁵ met vormingen, de opmaak van een draaiboek Mondelinge Geschiedenis in schoolprojecten⁶ en projecten in samenwerking met verschillende partners.⁷ Hieronder worden drie projecten uitgebreider toegelicht.

Wase griezelverhalen

Het project 'Wase griezelverhalen' was een project met veel verschillende partners, zoals bijvoorbeeld BiblioWaas, het samenwerkingsverband van Wase bibliotheken. Bovendien werkten een netwerk van lokale (erfgoed)organisaties een breed palet aan publieksactiviteiten uit rond dit thema.

Met het project 'Wase griezelverhalen' wilde de Erfgoedcel Waasland volksverhalen uit het Waasland weer bekend maken bij de jeugd (doelgroep 10-12 jaar), zodat deze ook in de volgende generaties kunnen doorleven. Bovendien werd de kunst van het vertellen nieuw leven ingeblazen.

Basis voor het hele project vormde een inventaris met meer dan 600 volksverhalen uit het Waasland, die in de eerste helft van 2007 werd samengesteld op basis van diverse publicaties met volksverhalen uit de regio. Hier-

uit werden tien geselecteerde Wase volksverhalen door vijf jeugdauteurs, al dan niet allen toevallig uit het Waasland, herschreven tot een spannend griezelverhaal voor kinderen vanaf tien jaar. Dit door uitgeverij Abimo uitgegeven jeugdboek kreeg de titel 'Griezelverhalen uit het Waasland' en bevatte enerzijds de tien nieuwe griezelverhalen en anderzijds de authentieke volksverhalen. Elk vijfde en zesde leerjaar van de Wase basisscholen en de verschillende filialen van de Openbare Bibliotheken kregen een gratis exemplaar van dit boek en ook jeugd- en culturele verenigingen konden dit gratis bij de Erfgoedcel Waasland verkrijgen. Daarnaast was het boek ook in de Wase boekhandels verkrijgbaar. In totaal werden ongeveer 1500 exemplaren van het boek verspreid.

pakken. Verschillende deelnemers van de opleiding hebben intussen al voor een publiek verteld.

Vanaf eind oktober 2007 vonden her en der in het Waasland ook Wase griezelactiviteiten plaats, van griezeltochten en vertelavonden tot totaalspektakels met toneel, vertellingen en muziek, allemaal in het teken van de inventaris met de volksverhalen. In samenwerking met een werkgroep 'publieksactiviteiten', met vertegenwoordigers uit verschillende gemeenten, werkte de Erfgoedcel Waasland een ondersteuningsaanbod uit voor de organisatoren van deze Wase griezelactiviteiten, waardoor zij ondermeer beroep konden doen op gratis promotiemateriaal.

Sint Maarten en Sinterklaas:
onderdeel van het
pact De Gulle Gevers
Foto: Stefaan Van
Hul, Erfgoedcel
Waasland

Levend
Erfgoed
01 2010

37

In het kader van de verdere ontsluiting van deze verhalen werd door stagiair Gert De Backer van Hogeschool Gent, departement Koninklijke Academie voor Schone Kunsten bij zes selecties van verhalen een passende illustratie gemaakt. Deze selecties bundelen telkens een tiental verhalen over één onderwerp.

In samenwerking met BiblioWaas, het samenwerkingsverband van Wase bibliotheken, ging in september en oktober 2007 een opleiding 'Wase griezelverhalen vertellen' door. Topverteller Frank De Gruyter nam twee groepen van tien cursisten onder zijn hoede; Joost Van den Branden, bekend van Theater Tieret, begeleidde een groep van vijftien deelnemers. Gedurende vier weken wijdden beide lesgevers de aspirant-vertellers in in de geheimen van de vertelkunst. Dankzij deze opleiding kregen heel wat mensen de smaak van het vertellen te

Het hele project werd op 9 oktober 2007 officieel voorgesteld voor pers en publiek in Huis De Fortune in Elversele. Een honderdtal griezelenthousiastelingen genoten van de voorstelling 'Wan Trien hocuspocust'.

2009 Waas Reuzenjaar

Het project 2009 Waas reuzenjaar was een initiatief van de Erfgoedcel Waasland in samenwerking met Toerisme Waasland (een regionale organisatie voor het bevorderen van toerisme en recreatie in al haar facetten in de regio Waasland, door de ontwikkeling van nieuwe initiatieven en het promoten van het aanbod bij de verschillende doelgroepen) en de Wase reuzenorganisaties. Er zijn heel veel verschillende soorten reuzenorganisaties; sommigen groeien uit carnaval (opnieuw een typisch Vlaams gegeven), anderen organiseren jaarlijks een reuzenstoet...

De doelstellingen waren driedig: de inventarisatie en ontsluiting én promotie van dit rijk Waas reuzenerfgoed en tenslotte het stimuleren van samenwerking tussen de reuzenorganisaties.

Samen brachten de Erfgoedcel Waasland, Toerisme Waasland en de reuzenorganisaties in 2009 de Wase reuzen en reuzenevenementen, een echte traditie in Vlaanderen en het Waasland, in 2009 een heel jaar lang extra onder de aandacht.

Het project telde opnieuw verschillende luiken. De basis werd gevormd door een uitgebreide inventaris van de Wase reuzen en hun erfgoed. Binnen het Waasland zijn er maar liefst zevenenzestig reuzen actief. Van elke reus werden in de loop van dit project anekdotes en gegevens verzameld over oorsprong en historiek, constructie en kledij, reuzencultuur...⁸. Dit gebeurde in nauwe samenwerking tussen de Erfgoedcel Waasland en de Wase reuzenverenigingen. Bovendien was geregeld archiefonderzoek vereist.

Op 13 november 2008 werd de Wase reuzenkalender⁹ vol met kleurrijke foto's van en interessante weetjes over de Wase reuzen, hun evenementen en hun erfgoed gelanceerd. Deze kalender was gratis te verkrijgen bij de toeristische infokantoren en was in een mum van tijd 'uitverkocht'.

De evenementen waarop Wase reuzen in de loop van 2009 actief waren, werden in kaart gebracht en gebundeld in een overzichtelijke flyer die sinds begin 2009 in de toeristische infokantoren lag en via de Wase reuzenverenigingen werd verspreid.¹⁰

In het kader van deze voorstelling werd een fototentoonstelling over reuzen in het Waasland uitgewerkt. De meer dan honderd twintig uitvergroete foto's worden uitgeleend aan bijvoorbeeld bibliotheken, scholen en dergelijke.

De feestelijke voorstelling van het project eind november 2008 lokte honderdvijftig aanwezigen, vooral uit reuzen- en carnavalsverenigingen. De aanwezigen werden ook vergast op een lezing over reuzencultuur in Vlaanderen door professor emeritus Stefaan Top van het Instituut voor de Volkskunst en Volkskunde Vlaanderen. Aan het einde van de lezingen werd reus Peerke den Heerder uit Sint-Pauwels officieel overgedragen door het Wijkcomité De Grauwsteen aan het Feestcomité van Sint-Pauwels.

Om een zo groot mogelijke doelgroep (onder andere reuzenorganisaties zelf, scholen, gemeenten, organisaties en verenigingen) te bereiken werd gecommuniceerd via een breed spectrum aan communicatiekanalen. Niet alleen de eigen websites en nieuwsbrieven van de partners, maar ook de lokale en regionale pers en direct marketing werden ingezet. Dit resulteerde in een heel breed draagvlak en potentieel publiek voor dit reuzenerfgoed.

Niet alleen het bekendmaken van dit typische erfgoed bij de Waaslander stond voorop. Naar aanleiding van dit project wilde de Erfgoedcel Waasland polsen bij de Wase reuzenverenigingen in hoeverre er nood was aan meer onderlinge contacten en informatie-uitwisseling. Hiervoor werden Groot Wase Reuzenoverleggen georganiseerd. Uit dit overleg bleek dat de Wase reuzenorganisaties vaak kampen met een gebrek aan dragers en begeleiders en dat de kosten voor berging, transport en onderhoud van de reuzen vaak hoog oplopen. De organisaties hoopten dat, met de verhoogde aandacht voor de reuzen in 2009, ook stilgestaan zou worden bij de problematieken hiervan. Hierbij wordt vooral gerekend op de lokale gemeentebesturen voor het bieden van ondersteuning. Onder andere in Sint-Niklaas werd begin 2009 een Reuzenconvenant afgesloten tussen de Reuzengilde Sint-Nicolaas en de Stad.¹¹ Daarenboven ontstond een informeel netwerk tussen de organisaties die zich ontfermen over de reuzen: zo zijn er bijvoorbeeld deelnames van reuzen aan reuzenstoeten in andere gemeenten en wisselen ze kennis uit over het omgaan met reuzen.

De Gulle Gevers

Het begon op 17 november 1993 toen Sinterklaas, Sint-Maarten en de Kerstman in het Stadhuis van Brussel symbolisch het Pact der Gevers. Vriendschapsakkoord tussen Sint-Maarten, Sinterklaas en de Kerstman ondertekenden. Dit pact stelt richtlijnen voorop in verband met de afbakening van de feestperiodes, de kindvriendelijkheid van de activiteiten en de diepere betekenis van de gebruiken rond deze gulle gevers.

De Erfgoedcel Waasland, Gemeente Beveren, Sint-Maartenscomité Beveren, Sint-Nicolaasgenootschap Vlaanderen, Stad Sint-Niklaas, Toerisme Waasland, FARO vzw. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed en Volkskunde Vlaanderen sloegen begin 2009 de handen in elkaar en dienden een dossier bij de Vlaamse Gemeenschap in voor de erkenning van de Sinterklaas- en Sint-Maartensgebruiken in Vlaanderen. Een paar maanden later plaatste de toenmalige Vlaams Minister van Cultuur Bert Anciaux deze gebruiken op de Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed Vlaanderen.

In navolging van deze erkenning en ter uitbreiding van het netwerk én de kennis rond deze geversheiligen ging op 21 november 2009 in Sint-Niklaas (niet onsymbolisch!) het colloquium met als titel 'De Gulle Gevers. Sinterklaas- en Sint-Maartensgebruiken: een grenzeloos verhaal' door. Het werd een afwisselende dag met interessante lezingen van onder andere bijdragen van dr. Riëks Smeets (eerste secretaris van het Verdrag ter bescherming van het immateriële erfgoed – NL), Lieven Dehandschutter (voorzitter Sint-Nicolaasge-

nootschap Vlaanderen – B); dr. John Helsloot (Meertens Instituut – NL) en professor Werner Mezger (Albert-Ludwigs-Universiteit Freiburg – D). De meer dan honderd aanwezigen uit Vlaanderen en Nederland konden tussen de lezingen door genieten van Jan De Smet¹² en The Winin' Boys, die het geheel opfleurd met Sinterklaas- en Sint-Maartensliederen in een modern jasje.¹³

In Vlaanderen wordt alvast reikhalzend uitgekeken naar de ratificatie van de UNESCO-conventie van 2003 voor de bescherming van het immaterieel erfgoed. Zodoende kan samengewerkt worden aan een internationaal dossier rond deze Gulle Gevers in het kader van deze conventie.

Vlaanderen stimuleert

Zoals onder andere blijkt uit de bovenstaande voorbeelden uit het Cultureel-Erfgoedconvenant Land van Waas en ook uit vele andere voorbeelden binnen de werking van de andere cultureel-erfgoedconvenanten is immaterieel cultureel erfgoed essentieel in het werken met en in erfgoed. Bovendien doorkruist immaterieel cultureel erfgoed de door de Vlaamse Gemeenschap vooropgestelde integrale, geïntegreerde en complementaire manier van omgaan met erfgoed.

Hierbij gaan de Vlaamse beleidsmakers uit van een integrale en geïntegreerde visie op het gehele cultuurbeleid. In een geïntegreerd erfgoedbeleid is het beleid afgestemd op andere beleidslijnen en –domeinen zoals het jeugdbeleid, het seniorenbeleid, het toeristisch beleid, maar treedt het ook in interactie met onderwijs en is het afgestemd op het beleid voor het onroerend erfgoed. Met een integraal cultureel-erfgoedbeleid gaat er zowel aandacht naar de zorg voor het cultureel erfgoed (behoud en beheer, inventarisatie en registratie...), als naar publiekswerking, onderzoek, educatie... Bovendien streeft dit integraal en geïntegreerd cultureel-erfgoedbeleid naar complementariteit. Dat betekent dat het beleid van de verschillende bestuursniveaus (zoals gemeenten, provincies, de Vlaamse Gemeenschap en bij uitbreiding ook België en de Europese Unie) op elkaar is afgestemd.

Vlaanderen biedt met deze inventaris de mogelijkheid in te spelen op internationale ontwikkelingen op het vlak van immaterieel cultureel erfgoed. Verschillende organisaties gingen hier dan ook op in, dikwijls in samenwerking met een lokale erfgoedcel, zoals bijvoorbeeld de Heilig Bloedprocessie in Brugge (in samenwerking met Erfgoedcel Brugge), Aalst carnaval (in samenwerking met Erfgoedcel Aalst), jaartallenleven van Leuven (in samenwerking met Erfgoedcel Leuven), Zevenjaarlijkse Virga Jessefeesten te Hasselt (in samenwerking met Erfgoedcel Hasselt) en de Sinterklaas- en

Sint-Maartensgebruiken in Vlaanderen (in samenwerking met Erfgoedcel Waasland). In de huidige regeerperiode wordt uitgekeken naar een duurzaam en toekomstgericht beleid rond immaterieel cultureel erfgoed.

Cruciale rol

Een project kan pas slagen wanneer er een draagvlak bestaat. Bij projecten is het dan ook essentieel meerdere partners te betrekken en stimuleren, bovenal deze organisaties die zich reeds bekommeren om een specifiek soort immaterieel cultureel erfgoed, namelijk de al dan niet reeds 'gevormde' erfgoedgemeenschap. Bij het project 2009 Waas Reuzenjaar werd bijvoorbeeld een netwerk van reuzenverenigingen vorm gegeven. Deze organisaties bekommerden zich reeds dagelijks om hun reu-

Het beleid is gericht op inventarisatie, ontsluiting en promotie.

zen en het reuzenerfgoed, soms zonder het zelf te beseffen. Daarenboven beschikken ze over zeer veel informatie en documentatie rond dit erfgoed, dat ze met elkaar en de brede gemeenschap kunnen delen. Ook de vele honderden toeschouwers van de reuzenstoeten maken integraal deel uit van deze erfgoedgemeenschap. Zij zorgen bij uitstek voor de beleving van dit erfgoed. Deze erfgoedgemeenschap biedt tenslotte een garantie in de zorg voor het erfgoed, aangezien ook ná de projecten dit erfgoed verder blijft 'leven'. De vertellers, die opgeleid werden binnen het project Wase griezelverhalen, vertellen nog steeds op allerlei festivals volksverhalen uit het Land van Waas.

Erfgoed onder de loep

Al te vaak is er rond een bepaald soort immaterieel cultureel erfgoed nog geen voldoende kennis opgebouwd of is deze kennis te zeer versnipperd. Inventarisatie en registratie is steeds een eerste stap in een project. Zo werden in het project Wase griezelverhalen alle Wase volksverhalen voor het eerst geïnventariseerd. Op basis van deze inventaris kunnen dan bijvoorbeeld lokale organisaties allerlei activiteiten ontwikkelen. Bovendien maakt dit (verder) onderzoek mogelijk. In het kader van bijvoorbeeld de Sinterklaas- en Sint-Maartensgebruiken werd naar aanleiding van de opname op de Inventaris van immaterieel erfgoed Vlaanderen een colloquium rond deze gebruiken georganiseerd. Ook verschillende opleidingen, zoals bijvoorbeeld rond Mon-

delinge Geschiedenis en de techniek van het vertellen dragen bij tot het verdere onderzoek van dit erfgoed.

Immaterieel cultureel erfgoed moet in de eerste plaats 'beleefd' worden. Daarbij speelt een hoge herkenbaarheid een grote rol. Zo groeien bijvoorbeeld duizenden kinderen in Vlaanderen op met de traditie van het 'schoentje zetten' voor de Sint op 5 december. Ook de reuzenstoeten zijn bij uitstek een volks gebeuren in een lokale gemeenschap; als de reuzen dansen, dansen de toeschouwers mee... Aangezien beleving centraal staat bij de ontsluiting van immaterieel cultureel erfgoed, is er in de verschillende projecten ook steeds een luik publiekswerking. In de ontwikkeling van de publiekswerking staat steeds de te bereiken doelgroep voorop. Zo werd het jeugdboek *Wase griezilverhalen*, geschreven door bekende jeugdauteurs op basis van de authentieke volksverhalen, zeer gesmaakt bij de kinderen.

Daarnaast blijft, net zoals het geval is voor de volledige erfgoedwerking, een moderne, wervelende communicatie op maat onontbeerlijk. Zo is de keuze van de communicatiemiddelen en -kanalen cruciaal. Wanneer je met de volksverhalen een doelgroep van tien- tot twaalf-jarigen wil bereiken, kan je dit best doen via een jeugdboek. Wanneer je echter reuzenerfgoed wil promoten, is een kalender met de data van de reuzenstoeten aangevuld met allerlei informatie over de reuzen zelf aangewezen. Daarnaast is een goede perswerking essentieel. Op deze manier bereikt de boodschap heel veel potentieel geïnteresseerden, die je misschien nog niet bereikte met de specifiek ontwikkelde communicatiemiddelen.

Samengevat

Het Vlaamse beleidskader samen met het stimuleren van de verschillende erfgoedgemeenschappen, het gevoerde onderzoek, de beleving van het erfgoed en tenslotte de communicatie over het erfgoed, zorgt voor een verhoogde aandacht voor het cultureel immaterieel erfgoed en haar verschillende aspecten. Hierdoor worden niet alleen Vlaamse én lokale beleidsmakers gesensibiliseerd, maar (her)beleven ook bredere erfgoedgemeenschappen hun erfgoed ten volle. ■

Noten

- 1 Beleidsnota Minister van Cultuur Schauvlieghe 2009-2014: http://www.jokeschauvlieghe.be/upload/bevoegd_berichten/beleidsnota_cultuur.pdf.
- 2 De Vlaamse Gemeenschapscommissie is in Brussel bevoegd voor culturele, onderwijs- en persoonsgebonden aangelegenheden (welzijn en gezondheid). Voor meer informatie zie <http://www.vgc.be>.
- 3 Intergemeentelijk Samenwerkingsverband Interwaas met de gemeenten Beveren, Kruibeke, Lokeren, Sint-Gillis-Waas, Sint-Niklaas, Steneke, Temse en Waasmunster - 320.000 euro, Projectvereniging Cultuuroverleg Meetjesland Comeet met de gemeenten Aalter, Assenede, Eeklo, Evergem, Kaprijke, Knesselare, Lovendegem, Maldegem, Nevele, Sint-Laureins,

Waarschoot, Zelzate en Zomergem - 309.000 euro, Projectvereniging Cultuuroverleg Zeven CO7 met de gemeenten Heuvelland, Ieper, Langemark-Poelkapelle, Mesen, Poperinge, Vleteren en Zonnebeke - 260.000 euro, Projectvereniging Kempens Karakter met de gemeenten Grobbendonk, Herentals, Herenthout, Lille, Nijlen, Olen en Vorselaar - 200.000 euro, Projectvereniging Mijnstreek met de gemeenten As, Beringen, Genk, Heusden-Zolder, Houthalen-Helchteren en Maasmechelen - 301.000 euro, Projectvereniging Noorderkempem met de gemeenten Turnhout, Oud-Turnhout, Beerse en Vosselaar - 204.000 euro, Projectvereniging TERF met de gemeenten Hooglede, Ingelmunster, Izegem, Lichtervelde, Moorslede, Roeselare en Staden - 327.000 euro, Stad Aalst - 200.000 euro, Stad Antwerpen - 800.000 euro, Stad Brugge - 486.500 euro, Stad Gent - 700.000 euro, Stad Hasselt - 228.000 euro, Stad Kortrijk - 205.000 euro, Stad Leuven - 229.000 euro, Stad Mechelen - 227.000 euro, Stad Sint-Truiden - 200.000 euro, Stad Tongeren - 132.506 euro en de Vlaamse Gemeenschapscommissie - < 300.000 euro. Voor meer informatie zie <http://www.erfgoedcellen.be>.

- 4 Voor meer informatie zie <http://www.kunstenenerfgoed.be> en Marc Jacobs, Björn Rzoska, Gregory Vercauteren, *Synergie². Het cultureel-erfgoedconvenant als hedendaags beleidsinstrument* (2009).
- 5 Mondelinge geschiedenis of oral history is het hele spectrum van activiteiten dat gemoeid is met het interviewen van getuigen om het verleden te (re)construeren.
- 6 Het PWO-project (projectmatig wetenschappelijk onderzoek) 'Mondelinge Geschiedenis: een brug tussen erfgoed en culturele diversiteit in het onderwijs' van Katholieke Hogeschool Mechelen is in samenwerking met de Erfgoedcel Waasland, Erfgoedcel Mechelen, FARO vzw. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed, Memori, CIMIC, Sint-Lodewijkscollege Lokeren, Departement geschiedenis van de K.U.Leuven en Canon Cultuurcel. In het schooljaar 2009-2010 wordt de eerste versie van het draaiboek uitgetest in verschillende scholen en aangevuld met praktische voorbeelden en de eindtermen uit het middelbaar onderwijs om vervolgens verspreid te worden naar alle Vlaamse scholen.
- 7 Voorbeelden van grootschalige projecten Mondelinge Geschiedenis zijn Expo '58: Back to the future in samenwerking met alle Vlaamse erfgoedcellen en FARO vzw. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed (zie <http://www.expo58.eu>) en 50 jaar Werk in het Waasland in samenwerking met verschillende middelbare scholen en erfgoedorganisatie (zie http://www.erfgoedcelwaasland.be/item.php?itemno=19_244&lang=NL).
- 8 Deze informatie staat op www.beeldbankwaasland.be onder het thema 'Waas Reuzenoverzicht'. De website www.wase-reuzen.be bundelt nog meer informatie: de bezoekers kunnen er terecht voor informatie over reuzencultuur, een overzicht van verdwenen Wase reuzen en het meest recente reuzennieuws uit het Waasland. Zie ook Emmy Beyls, '2009 Waas Reuzenjaar. Studie en ontsluiting van het reuzenerfgoed in het Waasland', in: *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 2008, deel 112.
- 9 http://www.erfgoedcelwaasland.be/images/filelib/cover_kalender_pers_892.pdf
- 10 Op www.toerismewaasland.be kan het meest actuele evenementenoverzicht steeds geconsulteerd worden.
- 11 Zie voor informatie <http://www.reuzengildesintnicolaas.be>.
- 12 Jan De Smet haalde met zijn cd met bijhorende boekje *Daar wordt aan de deur geklopt!* het stof van de traditionele sinterklaasliedjes en maakte er swingende versies van. Hier en daar voegde hij er zelfs een versje aan toe.
- 13 Voor meer informatie zie <http://www.erfgoedcelwaasland.be/product.php?lang=NL&prodid=289&catid=41&itemno=0&pos=11>.

SIEF, ICH, UNESCO en het curieuze NGO-wezen

De UNESCO
bijeenkomst in
Abu Dhabi

Stijlboeken wijzen cryptische artikeltitels in de regel radicaal af. Het zou de lezer afstoten en het begrip van de achterliggende tekst niet vergroten. De in de titel opgenomen cumulatieve van acroniemen zou echter misschien ook nieuwsgierigheid kunnen opwekken over waar dit nu weer over gaat. Aanleiding voor al deze bespiegelingen is de UNESCO bijeenkomst in Abu Dhabi eind 2009.

Naast mijn hoofdtaak als onderzoeker Etnologie op het Meertens Instituut ben ik tevens secretaris van de Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore (SIEF), een vereniging waarvoor in de praktijk de Engelse naamsversie, International Society for Ethnology and Folklore, wordt gebruikt. Deze beroepsorganisatie voor etnologen en volkskundigen (folklorists) is in 1964 in Athene opgericht teneinde professionele contacten en samenwerking tussen onderzoekers te bevorderen. Daartoe organiseert SIEF grotere en kleinere internationale congressen en symposia, roept thematische werkgroepen (Working Groups: onder meer inzake 'Cultural heritage and Property') in het leven, publiceert boeken en een Newsletter en onderhoudt een website (www.siefhome.org). SIEF staat als wetenschappelijke beroepsorganisatie min of meer tussen de American Folklore Society (AFS) en de European Association of Social Anthropologists (EASA) in. Het zijn organisaties die elkaar ook deels overlappen vanwege

de meervoudige lidmaatschappen die sommige leden hebben. Het gezamenlijke etnologisch en antropologisch onderzoeksveld ondergaat dus een steeds hechterere structurering; een ontwikkeling die ook tot uiting komt door een toenemend beroep voor advies en steun dat op hen wordt gedaan door organisaties van buiten de wetenschap. Dit is een vorm van *valorisering* of maatschappelijke betrokkenheid die ook samenhangt met veranderingen in de globale samenleving waardoor het onderzoek nadrukkelijker betrokken is geraakt bij politieke en bestuurlijke ontwikkelingen.

Waar eens de dynamiek van cultureel erfgoed nog onvoldoende werd onderkend en de wereldcultuur door UNESCO tot een statische verzameling van voornamelijk Westerse gebouwen en objecten kon worden gereduceerd, is, met name door kritiek vanuit Aziatische en derdewereldlanden, de bewustwording over het niemateriële of immateriële werelderfgoed enorm gegroeid. Gestart in de

jaren 1970 als een project rond 'traditional culture' en folklore en als tegenhanger van de ('materiële') werelderfgoedconventie van 1972, is er jaren gelobbyed en gewerkt aan de totstandkoming in 2003 van een vrij opzienbarende conventie ter bescherming van het *immateriële* of 'levende' werelderfgoed, met als doel het immateriële culturele erfgoed ('Intangible Cultural Heritage' of ICH) zo goed mogelijk te behouden voor de wereldgemeenschap. Ruim geïnterpreteerd zou je onder een dergelijke noemer echter het grootste deel van de cultuur van het dagelijks leven van de gehele wereld kunnen rekenen. Gelukkig perkt de conventie het zelf, alleen al om praktische redenen, strikter af en plaatst ICH praktisch in lijn met het 'traditionele' domein van volkscultuur, tradities en folklore. Niettemin blijft de open definitie in artikel 2.1 van de conventie ("the practices, representations, expressions, knowledge, skills – as well as the instruments, objects, artefacts and cultural spaces associated therewith – that communities, groups

Levend
Erfgoed
01 2010

41

and, in some cases, individuals recognize as part of their cultural heritage.”) ampel mogelijkheden bieden om de immateriële cultuur ook breder te identificeren.

De nieuwe verhoudingen die in het post-koloniale tijdperk in de wereld zijn ontstaan en het fenomeen van globalisering hebben de interesse in culturele diversiteit en de verschillende wijzen waarop die diversiteit gestalte krijgt sterk vergroot. Het (behoud van het) immaterieel erfgoed is steeds belangrijker geworden voor de identiteit en het zelfbewustzijn van mensen en gemeenschappen. De UNESCO beoogt met deze conventie daaraan een bijdrage te leveren. De conventie dient aldus het voortbestaan van culturele diversiteit te bevorderen en de menselijke creativiteit te stimuleren. Bovendien zou het creatieve activiteiten en industrieën moeten bevorderen en de economische ontwikkeling van minder ontwikkelde landen stimuleren. Een ambitieus program.

Masterpieces vs Representatives

Tegen deze achtergrond was het geen totale verrassing dat SIEF door UNESCO werd uitgenodigd om als NGO (Non-Governmental Organisation), een politiek-bestuurlijk niet-gebonden adviesorgaan te willen fungeren. Dit had ook te maken met het feit dat prominente SIEF-leden als Marc Jacobs (België) en Kristin Kuutma (Estland) als vertegenwoordigers van hun eigen land reeds zelf ook zitting hadden in het *Committee* dat de conventie aanstuurt en op informele wijze reeds de nodige informatie met SIEF hadden uitgewisseld. Echter omdat SIEF nog in de NGO-accreditatieprocedure zat en zit (waarschijnlijk in 2010 voltooid), was een concrete uitnodiging voor deze bijeenkomst nog niet voorzien. De etnologische en etnografische expertise van een algemene beroepsorganisatie als SIEF is voor UNESCO echter van belang. In de eerste plaats vanwege de aanwezige kennis op het speci-

fieke werkingsterrein van de conventie en in de tweede plaats omdat voor de uitvoering van de conventie, in het bijzonder voor de opstelling van expert rapportages over te identificeren vormen van het te ‘safeguarden’ immaterieel cultureel erfgoed, UNESCO sterk afhankelijk is van gekwalificeerde onderzoekers zoals die bij organisaties als SIEF zijn aangesloten. Dit was de reden dat SIEF werd gevraagd om alvast de vergadering bij te wonen. Op zich zou de formele status (al of niet geaccrediteerd) ook weer niet zoveel hoeven uit te maken, aangezien vertegenwoordigers van de aan de conventie geaccrediteerde NGO’s überhaupt nauwelijks in de vergaderingen kunnen of mogen participeren. NGO’s mogen slechts ‘observeren’ en kunnen slechts geheel aan het einde van de vergadering onder het agendapunt ‘wat verder ter tafel komt’ nog iets inbrengen. Maar daarvoor moet dan wel nog de tijd zijn, iets waaraan bij dit type bijeenkomsten vaak chronisch gebrek is en de lidstaten niet altijd zin hebben in een uitbreiding van de discussies door participatie van derden.

De wordingsgeschiedenis van de conventie gaat terug tot in de jaren 1970, maar toen aan het einde van de vorige eeuw de definitieve vaststelling in zicht kwam. Besloot de UNESCO het doel van de conventie alvast beter bekend te gaan maken. Daartoe werden reeds in 2001 negentig voorbeelden van te behouden immateriële werelderfgoed uitgekozen en verklaard tot ‘Masterpieces of the oral and intangible heritage of mankind’, ‘meesterwerken’ van de menselijke creativiteit. De gekozen uitingen betroffen vormen van traditionele cultuuruitingen én van de ruimtes waarin deze cultuuruitingen samenkomen en plaatsvinden zoals markten of festivals. De ongelukkig gekozen term ‘Masterpieces’ – normatief en daarmee politiek incorrect – zou later worden omgedoopt in ‘Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity’, een

lijst met representatieve voorbeelden van ICH. Over het systeem van ‘canoniserende’ lijsten van immaterieel erfgoed is evenwel voortdurend gedebatteerd aangezien ze hiërarchisch zijn en zouden kunnen leiden tot commodificeren, bevriezen of zelfs vernietigen van dynamisch erfgoed, en daarmee contrair aan de doelstellingen. De deelnemende landen hebben niettemin gekozen om toch een representatieve lijst op te stellen, al was het alleen maar om een grotere bewustwording voor het erfgoed te kweken (‘creating awareness’). Aan de ‘nieuwe’ representatieve lijst zijn in 2009, zes jaar na de totstandkoming van de conventie, voor het eerst weer nieuwe elementen van immaterieel erfgoed toegevoegd en deze bevat nu 166 elementen. Dit betekende ook dat kwalificatie voor het eerst diende te geschieden conform de bepalingen in de conventie. De behandeling daarvan vond plaats tijdens de zogenaamde ‘vierde sessie’ van, voluit, het Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Dit Committee vormt sinds 2003 het uitvoerend orgaan voor de conventie en is samengesteld uit diplomaten en cultureel erfgoed experts uit 24 van de 114 deelnemende landen. De sessie en vergadering vond van 28 september tot en met 2 oktober 2009 plaats in Abu Dhabi, de hoofdstad van de Verenigde Arabische Emiraten. De keuze om te vergaderen in deze Arabische booming economy had twee effecten. In de eerste plaats was het een goede gelegenheid om het immaterieel erfgoed van de vaak onderbelichte Arabische cultuur nadrukkelijker voor het voetlicht te brengen. In de tweede plaats beschikte het olierijke gastland over de middelen om de vergadering goed op te kunnen zetten en daarmee de mogelijkheden te creëren de conventie nadrukkelijker in de wereld onder de aandacht te brengen. Aangezien op ruimhartige wijze alle direct betrokkenen, maar ook alle (bijna) geaccrediteerde NGO’s kosteloos konden

Omdat de vierde zitting van het intergouvernementele comité plaats vond in Abu Dhabi was er ruime aandacht voor de vaak onderbelichte Arabische cultuur. Foto: Peter Jan Margry

worden ontvangen, bracht dit, in tegenstelling tot eerdere bijeenkomsten van het Committee, vele vertegenwoordigers van in totaal zo'n 40 NGO's op de been, zoals onder veel meer de World Martial Arts Union, de Association de Nasreddin Hodja, de Goa Heritage Action Group, de Korea Cultural Heritage Foundation, de Craft Revival Trust, en ook vertegenwoordigers van internationale organisaties als ICOM, ICOMOS en de International Social Science Council.

Examiners

De belangrijkste zaken die gedurende de vijf dagen durende zitting van het Committee aan de orde kwamen, waren de evaluatie van de nieuwe nominaties van elementen ter opname op de *Representative List*, alsmede de nominaties voor die immateriële gebruiken die op de lijst voor 'List of Intangible Heritage in Need of Urgent Safeguarding' geplaatst dienden te worden, daar ze onder de categorie bedreigd immaterieel erfgoed vallen of op het punt zouden staan te verdwijnen. De gehele nomi-

neringsprocedure was interessant aangezien het de werkmethoden en argumentaties van het Committee inzichtelijk maakte. Deze konden diplomatiek, politiek of meer wetenschappelijk en methodisch van aard zijn. Collega Kristin Kuutma bleek een van de meest alerte personen in het Committee te zijn. Als vertegenwoordiger voor Estland, maar vooral als etnoloog, stelde zij voortdurend de juiste reflexieve vragen over hoe nu in de praktijk het onderzoek voor een kwalificering en de aanwijzing van nieuwe elementen werden uitgevoerd.

De selectie van externe onderzoekers ('examiners') die nieuwe nominaties door lidstaten moesten beoordelen, was eveneens een interessant fenomeen. Waar kwamen die vandaan, hoe werden ze gerecruteerd? Op deze vragen is niet makkelijk antwoord te geven, aangezien daar niet op werd ingegaan (en op zich ook niet aan de orde was). Was het louter om hun expertise dat een examiner is gevraagd, of had deze misschien een band met het verschijnsel of was hij

of zij uit de regio afkomstig, hetgeen de kans op kennis weer vergrootte. Dat werpt de vraag op dat bij minder algemeen of mondiaal bekende elementen van immaterieel erfgoed, de expertise in de regel vaak alleen ter plaatse is te vinden, hetgeen een objectieve oordeelsvinding weer kan bemoeilijken. Het zou daarom goed zijn *examiners* te kiezen die geen banden met de regio hebben, maar wel over professionele kennis beschikken. Niet per se de feitelijke kennis van het unieke verschijnsel in dat specifieke land, maar wel de theoretische en vergelijkende kennis over rituelen, muziek en dergelijke in het algemeen. Op basis van de voordrachten die *examiners* hielden tijdens de vergadering over hoe ze een verschijnsel beoordeelden, was duidelijk dat niet altijd de juiste professionele praktische en theoretische kennis aanwezig was. De wijze waarop *examiners* hun werk deden was eveneens belangrijk om te ervaren, iets dat er pas uitkwam, toen er na de presentatie op werd doorgevraagd. Het praktische probleem was dat er

vaak geen geld was om de *examiner* in staat te stellen op locatie onderzoek te laten verrichten. Ook kwam het voor dat een *examiner* niet in staat was of de tijd had om af te reizen en in situ het veldwerk te verrichten. Dan vond de beoordeling slechts plaats op basis van literatuuronderzoek en/of internetsearches. Maar hoe betrouwbaar konden zulke rapporten voor de oordeelsvorming van het Committee dan wel zijn? Het is duidelijk dat de kwaliteit van de rapporten grote verschillen vertoont en dat in dat opzicht de uitvoeringspraktijk van de conventie duidelijk nog moet groeien. De rol van wetenschappelijke organisaties is daarvoor van belang. Immers het blijkt moeilijk te zijn de juiste experts te vinden, zo kon het bijvoorbeeld gebeuren dat de Federatie van Vlaamse Historische Schuttersgilden als mogelijke examiner werd opgevoerd voor 'The watertight-bulkhead technology of Chinese junks [boats]'.

Wanneer een uiting van immaterieel erfgoed uiteindelijk een plaats krijgt op de lijst, moet het betrokken land de noodzakelijke maatregelen treffen die de 'viability' van dit element verzekert. De betrokken staat moet vervolgens ook een inventaris opstellen van ICH en datzelfde ICH documenteren binnen de eigen grenzen, om het te waarborgen, promoten en indien nodig – indien de plaatselijke gemeenschap daar een voorstander van is – het te helpen revitaliseren. Immers, het element van ICH, moet voor de UNESCO hoe dan ook volledig gesteund worden door de lokale gemeenschap (met een 'prior, informed consent'). Tijdens deze vierde sessie werden uiteindelijk 91 uiteenlopende voordrachten van 34 verschillende landen gehonoreerd, waarvan sommige door meerdere landen, zoals de Tango door Argentinië en Uruguay gezamenlijk; verder ook de verschillende tradities in carnavalsviering in België, Colombia, Croatie en Hongarije, knipseltech-

nieken in China, de techniek van papiermaken van de stam van de moerbeiboom in Japan, muzikale tradities in Iran, Tibet, en Vietnam, etc. etc. Maar wanneer je vanuit academisch perspectief naar een dergelijke lijst kijkt, blijven er bezwaren bestaan. Ondanks de neutralere benaming blijft de lijst een canoniserend effect sorteren en dan blijft het vreemd dat er van de duizenden steden in vele landen over de wereld waar carnaval wordt gevierd of processies gehouden worden er een paar 'willekeurige' op de lijst staan. Gaan al de niet-representeerde landen ook nog een lokale carnavalsviering of processie opvoeren? Wat is de zin daar dan van? Nederland zou in dat geval een eigenzinnige variant, het Zomer Carnaval van Rotterdam, kunnen voordragen. Het is het grootste carnavalsfeest in de zomer ter wereld, een succesvolle recente heruitvinding van een oud gebruik op basis van de etnische diversiteit van Rotterdam, een feestcultureelrijke naijver van boven de grote rivieren en onze klimatologische omstandigheden. Het feest, gevestigd, gevierd en gedragen door 'nieuwe' en 'oude' Nederlanders, is een schoolvoorbeeld – dat al in Europa navolging vindt – van bottom up *community making*. Naar hedendaagse (politieke) normen gemeten immaterieel erfgoed om bij uitstek te koesteren.

De Urgent Safeguarding List

Het tweede belangrijke discussiepunt tijdens deze sessie was de bespreking van de nominaties voor de *Urgent Safeguarding List*. De conventie voorziet in de opstelling van een dergelijke lijst waarmee tot nu toe twaalf elementen van ICH die in hun voortbestaan worden bedreigd, beogen te ondersteunen. De betrokken lidstaat kan een beroep doen op een speciaal fonds waarmee directe maatregelen genomen kunnen worden teneinde het verschijnsel in stand te houden. Een boeiende casus diende zich aan tijdens de bijeen-

komst over het ritueel van de 'Kalyady Tsars' in Wit-Rusland (Belarus). Twee externe examiners hadden zich gebogen over het verzoek van Wit-Rusland om dit kwijnende ritueel van de Kerstmis tsaren in de regio Minsk financieel te ondersteunen. Echter om dit te beoordelen hadden zij niet meer informatie kunnen vinden dan een enkele getuigenis van het ritueel uit de jaren 1970. De lokale bevolking noch organisaties aldaar waren in staat om te bevestigen of dit ritueel nog bestond of om recentere informatie erover aan te leveren. Daarmee stonden de *examiners* voor de vraag of het louter een historisch fenomeen betrof dat misschien slechts nog virtueel in leven wordt gehouden of dat er nog een daadwerkelijke praxis bestond? Gehouden aan het formele uitgangspunt dat er nog wel iets van levende cultuur aanwezig zou moeten zijn, om te ondersteunen, kwamen beide *examiners* tot de conclusie dat deze aanvraag niet aan de eisen voldeed en daarom afgewezen zou moeten worden. Het centrale probleem was misschien wel het feit dat zij niet in Minsk waren geweest. Weliswaar hadden zij wel uitgebreid geprobeerd recente informatie te vergaren, maar waren nergens in hun dataqueeste geslaagd. Hadden zij wel de juiste personen aangesproken? Of was misschien het niet-beantwoorden van verzoeken om informatie te wijten aan een culturele achtergrond of een falende administratie? Zo leek de rapportage op serieus onderzoek te berusten en een heldere conclusie te genereren, het riep tegelijk minstens zoveel nieuwe vragen op. En op dit punt was de inhoudelijke, etnologische verantwoording in feite gedwongen te stoppen en kwam de politiek in beeld. De politieke vertegenwoordigers van met name de zuidelijke landen, die enige herkenning zagen in het probleem rond het vaststellen van feitelijkheden in een niet-schriftelijke cultuur, namen de discussie over. Vervolgens draaide het in dit tweede deel van de discussie

vooral om één punt: waar is de Urgent Safeguarding List nu eigenlijk voor bedoeld? Juist, voor dergelijke situaties, zo was de redenering. Als iets urgent was, leek dat hier wel aan de hand. Daar was wat voor te zeggen, als het zo moeilijk is om er een vinger achter te krijgen, moet het wel heel erg bedreigd zijn of, was de patiënt misschien al gestorven. Het argument dat dit juist een geval *par excellence* was waar de bepaling in conventie voor was opgesteld, maakte het meeste indruk. Mochten ze daar misschien reeds terecht zijn gekomen, dan zullen de Tsaren van Minsk binnenkort weer door de UNESCO uit hun graf worden geroepen. Hoe dan ook, deze zaak maakte duidelijk dat voor een goede beoordeling men zich in veel gevallen niet slechts op papierwerk alleen kan baseren, veldwerk door een goed uitgekozen methode is dan bepalend. Maar, zoals met alles, daar hangt een prijskaartje aan. Het Committee heeft overigens toegezegd te onderzoeken of er voor de samenstelling van deugdelijke wetenschappelijke rapporten meer geld beschikbaar gesteld kan worden.

Accreditatie van de NGO's

Eveneens een apart agendapunt was de behandeling van de accreditatie van nieuwe NGO's. Ook hier kwam het probleem van onevenredigheid naar voren. Het aantal aanwezige NGO-vertegenwoordigers uit het westen ligt zeer veel hoger dan die uit zuidelijke landen. Met name Afrika telde nauwelijks NGO-vertegenwoordiging, hoezeer het Parijse bureau van de UNESCO alles uit de kast had gehaald om Afrikaanse NGO's te interesseren en ze over te laten komen. Hoe zeer het Committee het bureau hierom prees, men bleef het onacceptabel vinden dat de verhoudingen zo scheef waren gegroeid. Ook hier bleek dat cultuurverschillen een van de oorzaken is, weer een ander aspect van immateriële cultuur dat men liever niet in stand lijkt te willen houden.

De aanwezige NGO's kregen geduren-

de de lange vergadersessies toch de aandrang om aan het eind van de vergaderweek zelf ook nog een statement te willen maken richting het Committee. Er bleek een groot commitment onder de NGO's te bestaan dat men wilde vertalen in een aantal suggesties voor UNESCO over hun mogelijke rol bij de uitvoering van de conventie, met name over de mogelijkheden om niet-westerse NGO's te mobiliseren voor de conventie.

Het succes van de Conventie

De conventie wordt tot nu toe door insiders als een succes getypeerd. De snelheid waarmee de lidstaten van de Verenigde Naties de conventie hebben geratificeerd en de vele nominaties voor uiteenlopende vormen van immaterieel erfgoed maken duidelijk dat de wereldgemeenschap de conventie als een actueel en relevant instrument beschouwt. Niettegenstaande deze opvatting, kwamen er tijdens deze vierde sessie van het Committee enkele pijnpunten naar voren. In de eerste plaats benadrukten de aanwezige leden de scheve verhoudingen in de uitvoeringspraktijk. Zij wezen daarbij impliciet naar het onuitgesproken politieke uitgangspunt van de conventie die namelijk in eerste instantie was ingegeven om de zuidelijke of ontwikkelingslanden die over minder materiële cultuur bezitten en dat dus ook minder vertegenwoordigd zijn op de Werelderfgoedlijst van 1972, te compenseren voor hun sterkere tradities op het terrein van het immateriële erfgoed. De ironie is echter dat door de grotere kennis en ervaring met conventies en inhoudelijke en financiële ondersteuning via NGO's en dergelijke het westen en de nieuwe Aziatische economieën veel succesvoller blijken te zijn geweest in het doen van nominaties dan landen in Afrika, Oost-Europa en de voormalige Sovjet Unie. Afrika blijkt zoals gezegd nauwelijks vertegenwoordigd op de 'representatieve' lijst noch via de NGO's. De Afrikaanse vertegen-

woordigers maakten duidelijk dat de op westerse standaarden gebaseerde regels voor nominaties en beoordelingen vaak niet aansluiten bij de lokale praktijken. Bovendien ontbreekt het lokale gemeenschappen in Afrika vaak aan schriftelijk bewijs om de continuïteit van tradities of gebruiken aan te tonen. Over wat oudere archieven of documentatiebestanden beschikken ze vaak niet. Hun begrip voor de situatie van de 'Minsk Tsaren' wordt daarmee ineens veel duidelijker. Hoe dan ook maakten de Afrikaanse vertegenwoordigers zich zorgen dat door deze ondervertegenwoordiging de conventie wel eens zou kunnen mislukken als er een volledig continent uit wegvalt. Een dergelijke tendens komt ook al duidelijk naar voren op de *Representative List*, waardoor het lijkt of sommige landen over meer ICH beschikken dan andere. In antwoord daarop werd de suggestie gedaan om zuidelijke landen extra informatie en steun te verschaffen teneinde de nominaties weer meer in balans te brengen. Bovendien, omdat de voorbereiding van een nomineringsdossier een kostbare aangelegenheid is, kwam het idee op om de Noordelijke landen de nominaties van Zuidelijke landen te laten ondersteunen. Of dat gaat lukken is een tweede, wel is afgesproken dat Parijs de nu ondervertegenwoordigde regio's met prioriteit zal behandelen. Het is daarom niet alleen van symbolische betekenis dat Kenya in 2010 als gastheer voor de vijfde sessie van het Committee zal optreden. Meer Afrikaanse nominaties zullen daar het gevolg van zijn en ook de Afrikaanse NGO's zullen gemakkelijker kunnen worden opgewekt naar Nairobi af te reizen.

Wereldwijd uitgerold

Als dan ineens de langdurige vierde sessie is afgelopen blijf je als UNESCO en NGO-novice verbijsterd achter. Men maakt zich al weer op voor Kenya. Het was toch verbijsterend om te zien hoe de brede onderzoeks-terreinen van de etnologie, antropo-

logie en folklore studies ogenschijnlijk worden gereduceerd tot het allesomvattende politieke en culturele veld van Intangible Cultural Heritage. Had ik iets gemist, was er iets nieuws onder de zon? Het was deze stilzwijgende vorm van reductie en essentialisme die niet zonder zorg is. Een aspect dat ook spreekt uit de willekeur die uit de representatieve lijst naar voren komt. Eenzelfde zorg werd al in 2001 uitgesproken toen vertegenwoordigers van het brede cultuurveld in Nederland, waaronder ikzelf, waren gevraagd om mee te discussiëren over de uiteindelijke tekst van de conventie. Dat bleek in dit geval geen wassen neus. Dankzij het gegeven dat Nederland toen hoge vertegenwoordigers kende binnen het Parijse ICH-bureau, kwam de Nederlandse kritiek misschien beter door dan van wie ook. Dat immateriële cultuur vanwege zijn vluchtigheid überhaupt niet 'beschermd' kan worden en dat dynamiek inherent aan cultuurverschijnselen is en geen fos-

silisatie zou moeten plaatsvinden is mede daardoor nadrukkelijker in de conventie terechtgekomen en in het denken over ICH doorgedrongen. Ook wordt duidelijk dat er geen weg terug is of zo. Om het in marketingtermen uit te drukken: ICH met UNESCO stempel wordt over de wereld 'uitgerold' en creëert daardoor tegelijk een metacultuur rond immaterieel erfgoed. De conventie en zijn uitvoering worden zo zelf een expressie van een globaliserende immateriële cultuur die vanwege alle effecten onze wetenschappelijke aandacht behoeft. Het zijn processen waaraan wetenschappers overigens een inhoudelijke bijdrage kunnen leveren (bijvoorbeeld wetenschappelijk advies; examiners), terwijl ze tegelijk ook de processen zelf moeten bestuderen. Vanuit dat reflectieve perspectief moeten ze juist niet bang zijn een kritisch-wetenschappelijke stem te laten klinken. Immers com-modificatie, verstorend toerisme, culturele uniformering, twisten over

rechten en exclusiviteit van verschijnselen etc., het zijn allemaal effecten die (mede) het gevolg zijn van deze conventie.¹

Hoe het ook zij, voor Nederland lijkt er al één voordeel uit dit proces voort te vloeien: door de opkomst van het – overigens niet-onproblematische – begrip 'immaterieel erfgoed' kunnen we eindelijk eenvoudigweg af van het nog veel problematischer begrip 'volkscultuur'. Weg met de volkscultuur, leve het immaterieel erfgoed, zullen we maar zeggen, de conventie indachtig.

Voor alle informatie over ICH, het Committee en de lijsten, zie: <http://www.unesco.org/culture/ich/> ■

Noot

- 1 Zie voor een voorbeeld van effecten van de conventie in Hongaarse en Kroatische contexten: Mary N. Taylor, 'Intangible heritage governance, cultural diversity, ethno-nationalism', in: *Focaal. European Journal of Anthropology* 55 (2009) 41-58.

Levend Erfgoed

Een jaar lang voor maar € 24,-

Levend Erfgoed is hét vakblad voor de hele erfgoedsector, waarin gereflecteerd wordt op erfgoed en erfgoedpraktijk.

Neem nu een abonnement!

Word nu abonnee en u krijgt een welkomstgeschenk.

Stuur bijgaande bon naar: Nederlands Centrum voor Volkscultuur, F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht (tel: 030 – 276 02 44, e-mail: ncv@volkscultuur.nl)

Naam: _____

Straat: _____

Postcode: _____

Woonplaats: _____

Telefoon: _____

Datum: _____

Handtekening: _____

Immaterieel erfgoed, wetenschappelijke belangen, kromme tenen

Dankzij de UNESCO-conventie is immaterieel erfgoed inmiddels wereldwijd een levendige beleidspraktijk geworden. Vanuit de wetenschap is er nog weinig gedaan aan reflectie. Onlangs verscheen de bundel *Intangible heritage*, die in onderstaand artikel uitvoerig besproken wordt.

Thuis raken in de recente UNESCO-conventie heeft zijn eigenaardigheden. Het beleidsterrein van UNESCO is de menselijke geest en de conventie doet daar amper voor onder. Die grenzenloosheid is nog het minst problematisch. Binnen dit onoverzienbare kader blijft veel on gezegd. Diplomaten die het goed voorhebben met de VN en zijn organen sparen als het er op aankomt de kool en de geit. Dit vindt een voortzetting bij scrupuleus formulerende UNESCO-functionarissen. Je kan aardig wat over dit onderwerp lezen en nog altijd niet weten waarom de grote Engelstalige landen zich onthielden bij de stemming over de conventie. Al die behoedzaamheid valt goed te begrijpen. Politiseren heeft UNESCO in het jongste verleden bijna te gronde gericht en het herstel is broos. Het gaat bij deze conventie bovendien niet over iets zakelijks als een alfabetiseringsprogramma maar over erfgoed. Dan gaat het dus ook over waarden. Bij het immaterieel erfgoed is de gevoeligheid het grootst: "cultuur is nog bedreigender voor de macht als die uitsluitend vast

zit aan levende mensen en er geen stukken steen zijn om de aandacht af te leiden".¹

De bundel *Intangible heritage* biedt vanuit dit vertrekpunt een welkom kijkje in de keuken en gaat daarbij diep op een aantal zaken in. De bundel wil voorzien in een lacune in de literatuur over erfgoed met bijdragen van betrokkenen bij de totstandkoming van de conventie en van buitenstaanders.² Die bijdragen gaan over de principes en aannamen die aan de conventie ten grondslag liggen maar ook over bredere kwesties van behoud en beheer van erfgoed, de rol en betekenis ervan in de hedendaagse samenleving en cultuurpolitieke kwesties in relatie tot *communities*. Er zijn drie onderdelen. In het eerste komen de aanloop naar de conventie en de onderliggende principes aan de orde. Enkele van de auteurs waren langdurig betrokken bij de voorbereiding van de conventie of droegen als deskundige bij aan een expertmeeting of evaluatie. Het tweede deel gaat in op de praktijk van de conventie. Functionarissen met een

inhoudelijk beleidsveld treden naar buiten met hun projecten en geven inzicht in hun opvatting van erfgoed, erfgoeddragers en conservering. Enigszins los daarvan staat het derde deel, dat zich richt op het opnieuw doordenken van immaterieel erfgoed. De kring van auteurs is wel wat nauw getrokken. Het is vooral een antropologisch gezelschap. Een voordeel daarvan is dat de bundel gaandeweg inzicht geeft in de rol van deze beroepsgroep bij de totstandkoming van de conventie en een eerste indruk van hun inbreng in de praktijk.

Geschiedenis en concepten

Noriko Aikawa is de voormalig directeur van de afdeling immaterieel erfgoed van UNESCO. Zij heeft de handelingen van de serie conferenties tussen 1997 en 2003 samengevat. Haar verslag biedt informatie over een veelheid aan formele en inhoudelijke overwegingen, over stappen en stapjes, en coalities van diplomaten en experts. Toch was het begin simpel genoeg: de Spaanse auteur Juan Goytisolo deed een oproep om

Jamaa'el-Fna, een marktplein in Marrakech, als culturele ruimte te behouden voor het nageslacht. Daarover werd een kleine expertmeeting belegd. Dat werd de eerste van in totaal tien conferenties. Er was discussie over het relatieve gewicht van immaterieel erfgoed als product en als levend proces, en over het relatieve belang van experts en van gemeenschappen als dragers van het erfgoed. De onmisbaarheid van de experts werd vooral verwoord door de Afrikaanse landen (en door Roemenië). Misschien is het belangrijkste aan de bijdrage van Aikawa de mogelijkheid om vast te stellen wat *niet* het geval was. De conventie kwam *niet* tot stand onder druk van een coalitie van etnische groepen en oorspronkelijke bewoners. In de conferentiezalen liet slechts incidenteel een drager van dit erfgoed van zich horen, hoe prominent die dragers ook in de tekst van de conventie figuren. Het is geen verhaal van bezieling en geestdrift maar van vergader-tijgers.

Valdimar Hafstein, etnoloog uit IJsland, behandelt de meetings over de lijstenkwestie in de aanloop naar de conventie. Had een lijst van immaterieel erfgoed wel zin en moest het gaan om meesterstukken of om een allesomvattende lijst? Sommige deelnemers vergeleken het toewerken naar een internationale lijst met het organiseren van een wereldcup, terwijl toch het immaterieel erfgoed van elke groep primair een kostbaar bezit is voor die groep zelf. Plaatsing op de lijst heeft relevantie voor het cultuurtoerisme en kan leiden tot omzetting van het oorspronkelijke door tweedehands gebruik. Daarmee zijn de mogelijkheden niet uitgeput. Hafstein refereert aan de Baedeker-raids. Naar verluidt hebben de Duitsers na het bombardement van Lübeck in 1942 aan de hand van de bekende reisgids voor Engeland hun doelen voor represailles bepaald. Alles wat drie sterren had, kwam in aanmerking. Lijsten betekenen, kort-

om, een volledig nieuwe context en een onvoorspelbare toekomst. Hafstein presenteert zichzelf als een onwennige nieuwkomer die de wendingendiplomatie volgt, verschillende niveaus van absurditeit in de discussies onderscheidt en zich verbaast over de steriliteit daarvan. De toekomst van de discussies ziet hij als een compromis. De representatieve lijst accepteert selectie maar verworpt excellentie als criterium. Daarmee vermijdt de conventie het aanzetten tot competitie tussen de lidstaten. Maar representativiteit is nog diffuser als selectiecriteria, zodat Hafstein wat mistroostig eindigt bij de onvermijdelijke willekeur in de beslissingen van het bevoegde comité.

Een zonniger kijk op de conventie biedt Janet Blake. Zij werkt aan de Universiteit van Teheran en had als specialist in internationaal immaterieel erfgoedrecht een actieve inbreng in de voorbereiding van de conventie. Haar voornaamste punt is dat de bepalingen over participatie van gemeenschappen zonder precedent zijn in het internationaal recht. De gangbare benadering is het bestaan van een gemeenschap op te vatten als een feitelijke aangelegenheid en niet als een juridische kwestie. Door individuele rechten te beschermen wordt automatisch zorg gedragen voor de rechten van de groepen waartoe individuen behoren. Een tegenhanger voor deze 'Westerse' focus op individuele rechten is de introductie van gemeenschapsrechten in een Charter en in modelwetgeving van de Afrikaanse Unie. Ligt hier dan een deel van de context van het nieuwe erfgoedrecht? De passage wordt niet nader uitgewerkt. Daar zal de staat van dienst van de lidstaten van de Afrikaanse Unie op het gebied van de mensenrechten niet vreemd aan zijn. Elders zegt Blake dat de conventie kansen biedt voor het democratiseren van de selectie van erfgoed, vooral in ontwikkelingslanden. De conventie beperkt het monopolie van

de staat om te bepalen wat erfgoed is en stimuleert de interactie tussen staten en gemeenschappen. Voorbeeld daarvan is Mexico. Hier bevordert de overheid de oprichting van entiteiten die verantwoordelijkheid nemen voor behoud en beheer van sites. Nieuw-Zeeland gebruikt vergelijkbare eenheden om conflicten over Maori-erfgoed te beslechten. Juist bij immaterieel erfgoed is dat een belangrijk onderwerp.

Blake typeert haar werk als zeilen in nog onbekend gebied. Nu treft het dat de bundel de evaluatie bevat van een verwant UNESCO-instrument. De Amerikaanse etnomusicoloog Anthony Seeger rapporteert over nominaties op basis van de *Proclamation of the Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity* (1998). Een van zijn bevindingen is dat vrijwel alle geldmiddelen ten goede komen aan ambtelijke en wetenschappelijke activiteiten. Ook verder komen degenen om wie het zou moeten gaan er wel eens bekaaid van af. Sommige lidstaten zetten 'ondanks uitermate specifieke instructies' de eigenlijke cultuurdragers buiten spel, of voeren andere personen op dan die feitelijke dragers. Bij de nominatie van bruiloftstradities in enkele Europese landen is er een doelbewuste reductie van bestaande culturele diversiteit. Semi-professionele muzikanten nemen de plaats in van Roma. De rapporteur noemt dit etnische zuivering en benadrukt dat evaluatie door experts absolute voorwaarde is om dergelijke manipulaties te onderkennen.

De conventie in de praktijk

In het praktisch gerichte tweede deel van de bundel komen de problemen in samenhang met selectie terug. Ondanks de aanzet tot democratisering blijft voordracht voor plaatsing op de lijst een zaak van de lidstaten. De experts die zorgen voor verbinding met de gemeenschappen zijn meestal overheidsfunctionaris. Zo iemand is de Marokkaan Ahmed

Jamaa'el-Fna, het marktplein in Marrakesh waar het allemaal begon met de oproep van Juan Goytisolo om deze culturele ruimte te bewaren voor het nageslacht.
Foto: Jane Wright, fotobank UNESCO

Skounti. Hij bespreekt twee voordrachten. De eerste is het marktplein in Marrakech, een verzamelplaats van bezoekers en kooplui uit een wijde regio, slangenbezweerders, liedjeszingers en alles wat je maar aan folklore wensen kan. De tweede betreft een al even kleurrijke jaarmarkt van nomadische stammen. De markt van Tan Tan was sinds 1979 niet meer gehouden toen Skounti in 2004 opdracht kreeg de voordracht daarvan voor te bereiden. Zoeken we wat verdere gegevens over Tan Tan, dan blijkt dit een voor toeristen onaan-trekkelijk oord, vrijwel aan de grens met voormalig Spaans Sahara. De status daarvan bleef sinds het vertrek van de koloniserende macht omstre-den. Een speciale VN-gezant stapte op na vergeefs getracht te hebben Marokko te bewegen tot een referen-dum over de soevereiniteit. De revi-talisering van de markt valt kort daarna. Skounti zelf vertelt dat hij werkte aan de nominatie van een jaarmarkt in het Atlasgebergte, toen hij de opdracht kreeg in plaats daar-van Tan-Tan voor te dragen. Hij ver-

meldt ook dat er vanuit UNESCO vra-gen waren over de ouderdom van de-zie markt. In een voetnoot klappt hij uit de school: overheidsexperts uit 'zuidelijke' landen betitelden het werk aan de conventie als een wraak-oefening op het 'noorden'. Nu valt dit af te doen als een hobby van diplo-maten in VN-organen maar het krijgt in verband met immaterieel erfgoed wel een specifieke aankle-ding, zoals in het vervolg nog zal blij-ken.

Dawson Munjeri is verantwoordelijk voor musea en monumenten in Zim-babwe. Een archeologische site uit de zestiende en zeventiende eeuw, Ntaba ziki Mambo, kreeg te maken met de 'herleving van levende tradi-ties' in de jaren negentig. Een groep rond een spiritueel leider betrad van-uit een besef van urgentie het terrein om er rituelen uit te voeren ten be-hoeve van de voorouders. Ook keer-den zij zich tegen westerse expertise bij restauratie en ijverden zij voor traditionele vormen van behoud, waaronder de aanwending van een

niet nader omschreven 'appeasement beer'. De casus over de relatie tussen overheid en volkse elementen vindt zijn vervolg in een beschouwing die een uitermate specifieke inkleuring geeft aan de term immaterieel erf-goed. De conventie, zegt Munjeri, luidt een nieuw tijdvak in van 'truly humane humanism'. Samenlevingen met vooral immaterieel erfgoed zijn de zuidelijke landen (waaronder ook Japan). Zij staan tegenover de noordelijke landen met hun materialistische of monumentale traditie. Be-houd van immaterieel erfgoed moet het werk zijn van de gemeenschap zelf. Dit voorkomt het smoren ervan als dynamisch fenomeen, zoals dat in de opvatting van Munjeri gebeurt in nationale archieven en musea. Het gaat om 'freeing rather than freezing'.

Over oorspronkelijke bevolkingen in relatie tot de zorg voor museale col-lecties vinden we meer bij Christina Kreps, directeur van het antropolo-gisch museum van de universiteit van Denver (Colorado). De nadruk in de conventie op de cultuurdragers

leidt tot vragen over de rol van musea. In plaats van integratie van de cultuurdragers en toepassing van gestandaardiseerde museale praktijken op het gebied van conservering komt de opvatting van dynamisch erfgoed en aandacht voor de manier van omgaan met voorwerpen door de erfgoeddragers. Dit staat al gauw haaks op de contextverandering die plaatsing in een museum met zich meebrengt. Musea dienen naar mening van Kreps daarom de muren te slechten door nauwer met hen samen te werken. Maskers blijken dan spirituele entiteiten die maar beter niet in plastic verpakt kunnen worden. Dat werkt verstikkend en roept woede op die op enig moment tot gelding komt.

Theorievorming over het immateriële

Het derde deel van de bundel wil het immateriële opnieuw doordenken. De eerste bijdrage breekt de staf over English Heritage met zijn onbegrip jegens datgene dat de trots van andere landen uitmaakt (interviewee 1: "The UK has no intangible heritage"; interviewee 3: "No one, nobody deals with intangibles"). Minder gericht op de actualiteit van UNESCO is de Duitse etnoloog Regina Bendix. Zij richt zich op het formuleren van deelvraagstellingen die relevant zijn voor de wijze waarop erfgoed tot stand komt of in zijn totstandkoming belet wordt. Een plaats op de erfgoedlijst kan dienen als middel van sociale controle, zoals het beletten van hoogbouw of de strijd tegen zwerfvuil in de omgeving van een beschermd monument. Daarnaast is er het uitbaten van de plaatsing op een lijst. Bendix acht economie in de postmoderne wereld de doorslaggevende factor bij de productie van erfgoed, veel meer dan identiteit. Dit verklaart volgens haar ook waarom rond erfgoed de suggestie ontstaat van een uitermate schaars goed. Het is een productiefactor en dus is er ook de kwestie van toegevoegde waarde.

UNESCO verdwijnt uit zicht bij de Australische archeoloog Denis Byrne. Hij schrijft over vergeten en veronachtzamen en richt zich op emotioneel sterk geladen inhoud: de onzichtbare massagraven uit de tijd van de staatsgreep van Soeharto op toeristenbestemming Bali en de door de overheid weggemoffelde denkplaats in een Vietnamees dorp voor slachtoffers van een massamoord door Zuid-Koreaanse troepen. Byrne noemt dit *negative heritage*, erfgoed dat taboe is, juist omdat het van groot belang is voor een machteloos gemaakte groep. Die machteloosheid is het kennelijke raakpunt met de Aboriginals in eigen land. *Unfeeling heritage* is een wijze van omgaan met het koloniale tijdvak in volkenkundige musea die geen ruimte laat voor immateriële aspecten. Inzet is volgens Byrne een belangrijke dimensie van het leven in Zuidoost Azië: de verbondenheid van archeologische sites en andere stukken grond met geesten of godheden. Net als bij Kreps gaat hier het museum als instituut onderuit, ditmaal in relatie tot de archeologie. Byrne keert zich tegen "a whole tradition of Western science that has worked to exclude from the act of science the subjectivity of the scientist". De archeologie leert maar met moeite om vanuit het voorwerp verband te leggen tussen onze levens en levens uit het verleden en weet daardoor ook niet goed raad met de nazaten. Het betoog mondt uit in de term *counter-heritage*, al datgene wat in nagedachtenis wordt gehouden "*despite official heritage discourse*".

Balans

Het afsluitende derde deel geeft geen nieuwe inzichten over de conventie. Het boek als geheel attendeert wel op een aantal zaken. Het eerste daarvan betreft de prominente plaats binnen de conventie voor cultuurdragers. In de besproken bundel vormen zij de enige invalshoek. Zo komen de volkenkundige musea uitsluitend als uniek museumtype aan de orde. Dat

is jammer want in stadsmusea en buurtmusea spelen vergelijkbare problemen. Maar het gaat daar gewoonlijk niet alleen om cultuurdragers en het respecteren van hun identiteit. De vraag is daar veeleer hoe de conservator de eigen inbreng kan combineren met die van de bewoners. In de praktijk is vaak juist het museum de activerende instantie. Daarbij laat een benadering in termen van (immaterieel) erfgoed zich heel wel combineren met de traditionele museale benadering in termen van (immateriële) cultuur. Zo geformuleerd gaan de scherpe kantjes er van af. Maar dat blijft buiten beeld wanneer op de as tussen gelijkheid en verschil van groepen positie wordt gekozen op het uiterste van verschil. De antropoloog die inzet op het behoud en versterken van identiteiten komt vanzelf in de rol van zaakwaarnemer voor benarde groepen.³ Dat geeft een andere kijk op de rol van antropologen als expert in UNESCO-verband. Het verklaart de prominente aanwezigheid van traditionele cultuurdragers in de tekst van de conventie, hun minieme feitelijke rol op UNESCO-meetings en hun nagenoeg ontbreken als kostenplaats in uitvoeringstrajecten. Er is een gevestigd wetenschappelijk belang bij scherpe kantjes.

De bundel geeft daarnaast ook een beter zicht op de tegenstelling tussen noord en zuid die in publicaties over de conventie telkens figureert. Het noorden, zo heet het dan altijd, heeft veel monumenten en kwam aan zijn trekken met de Werelderfgoedlijst uit 1972. Het zuiden is nu aan de beurt. Niet voor niets heeft Japan met zijn spirituele waarden een trekkersrol vervuld. En als mantra: "sterft in een Afrikaans dorp een oude man, dan brandt er een bibliotheek af" (A. Hampâté Bâ). In de bundel blijkt dat die begrippen noord en zuid niet los komen van de ideologische lading die daaraan in de afgelopen decennia is komen te kleven en die met voorliefde wordt uitgespeeld binnen de Ver-

enigde Naties. Die ideologische lading verklaart de ondeugdelijke tegenoverstelling van immaterieel (zuid) en materialistisch (noord). Het gaat daarbij steeds in negatieve zin over westers 'monumentalism', 'western liberalism', 'Western, scientifically based museology' en 'Western science'.

Dat laatste is een mond vol. Het kan dienen als argeloos verstrekte ammunitie voor het genoemde spelletje in VN-organen. Vanuit een meer historisch perspectief komt er iets anders bij. Westers geschoolde antropologen passen hier een schema toe waar een onderzoeker van een Reuzenoptocht in Vlaanderen of de conservator van een Volkskundemuseum zich niet aan zou wagen. De thematiek van ideologie en volkscultuur blijft in West-Europa garant voor alarmbellen. Maar in de context van UNESCO worden bedenkelijke contreien klakkeloos betreden. Het teruggrijpen op, en vooral het radicaal herinterpreteren van locale traditie heeft niet enkel in West-Europa een troebele staat van dienst. Te noemen is de slavofilie en ook het Shintoïsme als staatsgodsdienst in Japan.⁴ Dat herinterpreteren resulteerde in onschuldige stereotypen als de eerbied van Tolstoj voor de lijdzame Russische boer, maar ook in de 'typisch Japanse' cultus van de dood bij jonge kamikazepiloten. Dat is allemaal lang geleden, maar de bijzondere spirituele waarden van Japan gelden binnen UNESCO nog altijd als relevant. En trouwens: in het rijtje van herinterpreteren van traditie past ook nog het hedendaagse fundamentalistisch islamisme.

Zoals bij UNESCO onvermijdelijk is, gaan achter de begrippen van de conventie uiteenlopende invullingen schuil. Dat geldt voor 'immaterieel' maar ook voor 'gemeenschap'. De Nederlandse UNESCO-commissie gaat er van uit dat ieder mens tot verschillende groepen tegelijk behoort.⁵ Maar elders krijgt 'gemeenschap' juist

een collectivistische invulling. In Zimbabwe zagen we een spontane beweging aan het werk op het terrein van een archeologische site. Terwijl wij in West-Europa adjectieven als 'levend' en 'dynamisch' verbinden met *erfgoed*, blijkt bij de auteur die daarover schrijft de klemtoon te liggen op de *gemeenschap* als drager van dat erfgoed: "While the community creates intangible heritage, the creation replicates itself in turn giving life to the continuation of the community". Een sinds 1945 in Europa in onbruik geraakte verbinding geeft hier opnieuw invulling aan een mythisch gemeenschapsbegrip.⁶ Al die oude connotaties laten een ongemakkelijk gevoel achter.

De conventie betekent een kans op aandacht voor benarde groepen. Dat is – altijd weer – belangrijk maar het gewicht van UNESCO is niet groot. Etnomusicoloog Seeger signaleerde hoe lidstaten binnen een andere conventie de eigenlijke cultuurdragers buiten spel zetten. Deze expert wist met de tekst van een UNESCO-instrument in de hand de vinger op de wonde plek leggen. Maar hoe vaak zal er zo'n effectieve controle zijn en hoe ver strekt daarvan de invloed? In Tibet moeten nieuwbakken muzikale vormen doorgaan voor oude tradities. De term *invented tradition* krijgt er een snerpende klank.⁷ De conventie kan langs deze zelfde lijnen gebruikt gaan worden als vehikel voor schone schijn. In China bestaan 21 ecomusea. Hun reglementen stipuleren dat de dorpelingen meester zijn van hun eigen cultuur en het recht hebben die te interpreteren. Aan die vrijheid zijn wel grenzen: de reglementen bepalen ook dat "the implicit meaning and value of each culture must be compatible with humanity".⁸ Dit alles is door een research fellow van het Chinees Museum voor nationale minderheden zonder zichtbaar voorbehoud opgeschreven vanuit de geest van de conventie. De conventie zal vermoedelijk net zo gebrekkig blijken als UNESCO zelf. ■

Noten

- 1 Andries van Helden, *Een halve eeuw UNESCO. Idealisten en ideologen, intellectuelen en boekhouders* (Den Haag 2001) 43.
- 2 Laurajane Smith, Natsuko Akagawa (redactie), *Intangible heritage* (Londen / New York 2009).
- 3 Voor deze term zie A.J.F. Köbben, *De zaakwaarnemer* (Arnhem 1983); 'Hedendaagse emancipatiebewegingen' in: id., *De weerbarstige waarheid. Opstellen over wetenschap* (Amsterdam 1991) 145-161.
- 4 Voor de gedeelde genealogie van deze herinterpretaties binnen en buiten Europa, zie Ian Buruma, Avishai Margalit, *Occidentalism. A short history of Anti-Westernism* (Londen 2004).
- 5 *Immaterieel erfgoed in Nederland* (Den Haag 2006).
- 6 In zuidelijk Afrika wilde Leopold Senghor bij zijn zoektocht naar gemeenschapstradities uit de prekoloniale tijd de Europese valkuilen vermijden. Ik zou niet weten of Munjeri in deze context valt te plaatsen. Het citaat uit zijn artikel maar ook de bestuurlijke elite waar- toe hij hoort strekken niet tot aanbeveling.
- 7 Momenteel volop in de aandacht via het muzikale documentatiewerk van Ngawang Choephel en de film *Tibet in Song*.
- 8 Pan Shouyong, 'Museums and the Protection of Cultural Intangible Heritage', in: *Museum International*, No. 237-238 (Vol. 60, No. 1-2, 2008) 12-18.

Immaterieel Erfgoed op de UNESCO-website

Een praktische handreiking

Op haar website www.unesco.org heeft UNESCO heel veel informatie ontsloten over de Conventie van het Immaterieel Erfgoed. Vincent Wintermans, verbonden aan de Nationale UNESCO Commissie, geeft een eerste indruk.

Levend
Erfgoed
01 2010

52

UNESCO publiceert iedere twee jaar een dik werkprogramma met alle beleidsvoornemens op de vele gebieden die binnen haar mandaat vallen: onderwijs, wetenschap, cultuur en communicatie. Het is niet eenvoudig om te bepalen wat alle *major programmes, biennial sectoral priorities, main lines of action, performance indicators en benchmarks* uit dat programma in de praktijk betekenen. Een kijkje op UNESCO's website geeft vaak een goede eerste indicatie van wat er rond een thema daadwerkelijk gebeurt. Het adres www.unesco.org blijkt dan een bonte verzameling deelwebsites te zijn van zeer uiteenlopende kwaliteit; sommige onderdelen hebben sinds de begindagen van het internet hun vormgeving niet meer veranderd, zoals de pagina's van het *International Council for Philosophy and Humanistic Studies* of zijn al jaren hersendood, zoals het portaal met *best practices* rond *indigenous knowledge*. De pagina's gewijd aan de Conventie Immaterieel Cultureel Erfgoed behoren echter tot de leven-

digste, meest informatieve en vaakst bijgewerkte delen van de UNESCO website – een duidelijke aanwijzing dat het onderwerp bij UNESCO floreert.

Verdrag

De pagina's over immaterieel cultureel erfgoed vindt u op <http://www.unesco.org/culture/ich>. In eerste instantie vindt de bezoeker hier alle mogelijke officiële informatie over het Verdrag als internationaal juridisch instrument. De tekst van de Conventie is er beschikbaar in de zes officiële talen van UNESCO – Arabisch, Chinees, Engels, Frans, Russisch en Spaans – maar ook vele andere vertalingen zonder officiële juridische status zijn er te vinden, van Albanees tot Vietnamees. De Nederlandse versie is verzorgd door het Vlaams Centrum voor Volkscultuur.

Vergaderingen

De stukken, rapporten en besluiten van de sessies van de bestuursorganen van de Conventie (Algemene Vergadering van Lidstaten en het

Intergouvernementeel Comité) zijn integraal op de website te vinden. Speciaal van belang zijn de zogenaamde *operational directives*. Dit zijn nadere uitwerkingen van verschillende paragrafen van het verdrag, die Lidstaten aannemen in de eerste periode waarin een verdrag in werking is. De procedures voor inschrijving van immaterieel erfgoed op de verschillende lijsten van de Conventie, voor rapportage of voor subsidies zijn geregeld in dergelijke *operational directives*.

In het kader van de Conventie vinden vele andere bijeenkomsten plaats, zoals regionale vergaderingen, trainingsbijeenkomsten of *expert meetings* over deelonderwerpen. De website bevat een handig chronologisch overzicht van dit alles, vaak met de mogelijkheid om een verslag of zelfs afzonderlijke papers te downloaden. Nu Nederland nadenkt over ratificatie – ik ga ervan uit dat de plannen van Minister Plasterk in die richting na de val van het kabinet niet op het ijs gezet zullen worden –

is het bijvoorbeeld interessant om hier te zoeken naar ervaringen van andere landen met de verplichtingen van het Verdrag. Wie wil weten wat landen als Estland, Witrusland of Frankrijk hebben ondernomen op het gebied van nationale inventarisaties, kan de stukken van de bijeenkomst *The Principles and Experiences of Drawing up Intangible Cultural Heritage Inventories in Europe* (Tallinn 2007) raadplegen. Ook ervaringen van buiten Europa zijn tussen de vergaderstukken te vinden, zoals in het rapport van de expert meeting *Inventorying Intangible Cultural Heritage* (2005), met input uit onder andere Brazilië en de Verenigde Staten. Veel lezenswaardig over inventarisaties is te vinden in het rapport van de *Expert Meeting on Documenting and Archiving Intangible Cultural Heritage* uit 2006.

De lijsten

De website bevat uiteraard veel informatie over de items die opgenomen zijn op de onder de Conventie functionerende lijsten: de *Representatieve Lijst* (met 90 elementen) en de *Lijst van immaterieel cultureel erfgoed dat dringend bescherming nodig heeft* (met 12 elementen). De website presenteert de items op de twee lijsten geordend naar land; voor ieder element is een korte beschrijving, een diashow en een korte film gegeven. Als er een UNESCO-project voor de bescherming van dit erfgoed bestaat, dan is ook daarover informatie te vinden. Voor de items die toegevoegd zijn in de eerste selectieronde van de Conventie in 2009 is ook het nominatiedossier, de *consent of the communities* en de beslissing van het Intergouvernementele Comité toegevoegd. (De andere elementen op de representatieve lijst zijn overgenomen uit het nu afgesloten *masterpieces* programma.) Vooral die korte filmpjes zijn bij dit type erfgoed natuurlijk erg informatief; beschrijvingen van de polyfone zang van de Aka-pygmeëen in de Centraal Afrikaanse Republiek blijven erg ab-

UNESCO heeft een reeks praktische folders uitgegeven, die ook op internet downloadbaar zijn.

stract als je het niet kan horen en zien.

Ze zijn ook op het UNESCO-kanaal van *you tube* te vinden (<http://www.youtube.com/user/unesco>). Het is een mooie materiaalverzameling, die in het lager en middelbaar onderwijs met veel effect gebruikt zou kunnen worden.

Publieksvoorlichting

Er is op de website meer materiaal te vinden dat zich richt op het grotere publiek. Niet verwonderlijk, want één van de doelen van de Conventie is immers "op lokaal, nationaal en in-

ternationaal niveau het bewustzijn [te] verhogen van het belang van het immaterieel cultureel erfgoed en daarvoor wederzijdse waardering verzekeren" (§ 1.1.c). Er is een online foto-expositie, gebaseerd op de tentoonstelling die in 2007-2008 de hekken van het UNESCO-gebouw in Parijs sierde. De tien nummers van de *Intangible Heritage Messenger* die verscheen van 2006 tot 2008 zijn er te vinden, en er is de *Intangible Heritage Toolkit*; een set van zeven brochures en zes *fact sheets*. Het fotomateriaal in deze brochures, voornamelijk ontleend aan de elementen op de

Representatieve Lijst, illustreert de diversiteit van het immateriële erfgoed van deze wereld op bijzonder fraaie wijze. De brochures geven duidelijke antwoorden op vragen waar beginners nogal eens mee worstelen: 'is er geen gevaar dat de Conventie het immateriële erfgoed fossiliseert?'; het antwoord hierop is goed verwoord in de brochure *What is Intangible Culture Heritage?* De belangrijke vraag over de status van immateriële erfgoed dat indruist tegen mensenrechten (dat is wel immateriële erfgoed, maar dat kan nadrukkelijk niet onder de bescherming van de Conventie vallen) wordt in deze brochure wel behandeld, maar niet zo prominent als mijns inziens noodzakelijk is. De brochure *Identifying and Inventorying Intangible Cultural Heritage* laat zien hoeveel ruimte de Conventie geeft om de nationale inventarisatie vorm te geven volgens eigen inzichten en bevat veel voorbeelden van de ervaringen van andere landen. Het

eindigt met een nuttige *possible outline for inventorying elements of the intangible cultural heritage*. *Pflichtlektüre* voor de Nederlandse ambtenaren die zich nu voorbereiden op de implementatie!

Bedreigde talen

Op de immateriële erfgoedpagina's is ook veel te vinden over UNESCO's inspanningen rond bedreigde talen. Het meest in het oog lopende onderdeel hier is de online *Atlas of Endangered Languages*, een database met informatie over zo'n 2500 bedreigde talen. De presentatie van deze Atlas in 2009 heeft wereldwijd een grote weerklank gevonden. Taal is een belangrijk onderdeel van het immateriële erfgoed, en past ook zonder problemen binnen de definitie van immateriële erfgoed zoals die gegeven is in § 2.1 van de Conventie. Maar in de niet-uitputtende lijst van immateriële erfgoed van § 2.2 worden talen genoemd met een zekere beperking:

'orale tradities en uitdrukkingen, inclusief taal als een vehikel van immateriële cultureel erfgoed'. Talen lijken daarmee niet helemaal binnen de Conventie te vallen. Tijdens het opstellen van de Conventie was voor het 'zonder meer' toevoegen van taal geen consensus bereikt. Het is goed op de website te zien dat in de praktijk de talen gewoon tussen het andere immateriële erfgoed gepresenteerd worden.

Een grote kracht van de Conventie Immateriële Cultureel Erfgoed is hierin gelegen, dat zij de sterk uiteenlopende werelden van etnologen, beleidsmakers en erfgoeddragers bij elkaar brengt. Een zoektocht op de website van de Conventie laat zien hoe ambtenaren omgaan met bloedprocessies en papierknipkunst en hoe antropologen worstelen met inscriptiecriteria voor nominatiedossiers; een beetje onwennig nog soms, maar met groeiend enthousiasme. ■

Sinterklaas op de Schaats

In dit boek vertellen bekende Nederlanders over de rol die volkscultuur en tradities spelen in hun leven. Daarnaast is aan mensen, die nog niet zo lang in Nederland wonen, gevraagd aan welke tradities uit hun moederland zij dierbare herinneringen bewaren. De combinatie van bekende en minder bekende tradities en de speelse wijze waarop deze zijn beschreven, maken *Sinterklaas op de Schaats* tot een feest om in te lezen.

Sinterklaas op de Schaats is te bestellen door € 7,50 over te maken op giro 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, o.v.v. schaats.

Levend Erfgoed

Vakblad voor public folklore & public history

Jaargang 7, nummer 1, 2010

Levend Erfgoed. Vakblad voor public folklore & public history is een uitgave van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, het landelijk instituut voor het immateriële erfgoed.

Redactie en exploitatie:

Nederlands Centrum voor Volkscultuur

F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht

Tel: 030 - 276 02 44

e-mail: ncv@volkscultuur.nl

www.volkscultuur.nl

Redactie:

- dr. Albert van der Zeijden (hoofredacteur, wetenschappelijk medewerker Nederlands Centrum voor Volkscultuur)
- dr. Hester Dibbits (onderzoeker etnologie Meertens Instituut)
- dr. Michiel Gerding (Provinciaal Historicus bij Drents Plateau)
- dr. Hendrik Henrichs (docent cultuureducatie Universiteit Utrecht)
- dr. Jaap Kerkhoven (historicus werkzaam op museaal gebied)
- Frans Schouten (voormalig lector Nationale Hogeschool voor Toerisme en Verkeer)

Vormgeving: www.icarusontwerp.nl

Omslagfoto: Nationale Beeldbank

Drukwerk: www.libertas.nl

Levend Erfgoed verschijnt twee keer per jaar, met een omvang van circa 50 pagina's. Elke aflevering bevat twee of drie hoofd-artikelen, enkele casestudies en verslagen of besprekingen van recente evenementen of publicaties.

Een abonnement bedraagt € 24,- per jaar.

© Nederlands Centrum voor Volkscultuur

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Mochten er personen of instanties zijn die menen aanspraak te maken op bepaalde rechten, dan wordt hun vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISSN 1574-0927

Levend Erfgoed is het vakblad voor de erfgoedprofessional. De redactieleden van *Levend Erfgoed* zijn werkzaam in het museale veld, de wetenschap, de erfgoedsector en/of in het hoger onderwijs en zijn deskundig op het terrein van volkscultuur en etnologie, museale activiteiten, cultuureducatie en cultuurtoerisme.

Via de redactieleden participeren de volgende instellingen in *Levend Erfgoed*:

- *Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur*, het landelijk instituut voor de Cultuur van het dagelijks leven en het immaterieel erfgoed. Website: www.volkscultuur.nl;
- *Drents Plateau*, het expertisecentrum op het gebied van het Drentse erfgoed en de architectuur. Website: www.drentsplateau.nl;
- *Masteropleiding Cultureel erfgoed van de Universiteit Utrecht*, bestudeert (re)presentaties van erfgoed in musea, erfgoedsites, media, toerisme en in educatieve contexten. Website: www.masters.uu.nl;
- *Meertens Instituut*, onderzoeksinstituut die zich richt op de bestudering en documentatie van de Nederlandse cultuur. Website: www.meertens.knaw.nl;
- *Lectoraat Visitor Management* aan de NHTV in Breda, het lectoraat houdt zich bezig met het genereren en geleiden van bezoekersstromen in- en bij toeristische attracties en legt een sterk accent op de beleving van bezoekers. Website: www.nhtv.nl.

Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur is het landelijk instituut voor de cultuur van het dagelijks leven en het immaterieel erfgoed. Het centrum heeft als doelstelling het zichtbaar en toegankelijk maken van de immateriële cultuur en het ondersteunen van het veld. Belangrijke hulpmiddelen daarbij zijn het publiekstijdschrift 'Traditie' en de website www.volkscultuur.nl.

Erfgoed is geschiedenis zoals die hier en nu beleefd wordt en betekenis krijgt. Het vindt zijn neerslag niet alleen in materiële resten, zoals historische gebouwen en historische voorwerpen, maar ook in gedragingen, rituelen en in kunstuitingen die als erfgoed beleefd worden, het immateriële erfgoed.

Levend Erfgoed is een vakblad dat verbindingen wil leggen en de bestaande scheidslijnen in de erfgoedsector wil overstijgen. Het biedt een forum voor wetenschappelijk onderzoek en reflectie op erfgoed en erfgoedpraktijk.

***Levend Erfgoed* is een uitgave van het
Nederlands Centrum voor Volkscultuur**

F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht
Tel: 030 – 276 02 44

ncv@volkscultuur.nl
www.volkscultuur.nl

